

Тема:

**17 листопада
відбулося
засідання РАУ
в онлайн-форматі**

с. 3

**Відбулася
національна
дискусія
«Доступ
до правосуддя:
реалії та
перспективи»
за участю
керівництва
НААУ**

с. 6

**Дайджест
діяльності
комітетів
та секцій НААУ**

с. 16

**Історія
адвокатури:
адвокати
Петро Климович
та Антін
Горбачевський**

с. 59

ЗМІСТ

Новини та події

Чергове засідання РАУ в онлайн-форматі відбулося 17 листопада	3
За 8 років адвокатське самоврядування успішно склало тест на незалежність	4
Голова НААУ, РАУ взяла участь у національній дискусії «Доступ до правосуддя: реалії та перспективи»...	6
Відбувся другий захід національної дискусії «Доступ до правосуддя: реалії та перспективи»	10
Відбувся V Казахський форум адвокатів «Цифровізація і адвокатура: нові виклики перед верховенством права, правосуддям та захистом прав людини» за участю керівництва НААУ.....	11
Вийшла друком нова монографія Центру досліджень адвокатури і права.....	13
Відбувся творчий вечір «Дивосвіт палітри і слова»	15

Комітети НААУ

Дайджест діяльності комітетів та секцій НААУ за жовтень-листопад 2020 року.....	16
---	----

Цікава тема

<i>Н. Аляб'єва, Л. Керімов</i> Умови отримання соціальної допомоги в контексті взаємодії особи з інвалідністю з правоохоронними органами.....	30
--	----

Адміністративні справи

<i>О. Мироненко-Шульган</i> Протидія булінгу: світовий досвід та аналіз вітчизняної судової практики	33
---	----

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ізовітова Л. П.

Голова Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Гвоздів В. А.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Кухар О. І.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Вилков С. В.

Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Крупнова Л. В.

Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Місяць А. П.

Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

Болдін М. Я.

Голова Вищої ревізійної комісії адвокатури

Дроздов О. М.

Член Науково-консультативної ради при НААУ

Офіційний бюлетень Національної асоціації адвокатів України

Реєстраційне свідоцтво
серія KB № 20370-10170 P
від 19.11.13 р.

Засновник

Національна асоціація
адвокатів України

Юридична та фактична адреса засновника:

04070, м. Київ, вул. Борисоглібська, 3,
поверх 2

Секретаріат НААУ

(044) 392-73-71
факс: (044) 392-73-70
E-mail: info@unba.org.ua
www.unba.org.ua

Партнер НААУ

Цивільні справи

Л. Бєлкін

Проблеми застосування судом неконституційного закону всупереч принципу верховенства права 36

О. Розгон

Договір дарування між колишнім подружжям за усною домовленістю не сплачувати аліменти і договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухомість: відмінності у правових наслідках. 42

В. Кучерявенко

Право на відповідь як спосіб цивільно-правового захисту особистих немайнових прав фізичної особи порушених у ЗМІ 51

Судова практика

Огляд судової практики Верховного Суду 55

Майстер-клас

О. Мироненко-Шульган

Правник нової ери: які професійні якості потрібні світу на порозі четвертої промислової революції. 57

Історія адвокатури

І. Василик, Г. Басара-Тилищак

Адвокат Петро Климович — будівничий Одеси та України (до 165-річчя від дня народження) 59

І. Василик, Г. Басара-Тилищак

Антін Горбачевський — видатний український адвокат, громадський і політичний діяч 62

Головний редактор

Ізовітова Л. П.

Редактор

Ковтун М. С.

Загальний дизайн

Гладченко Ю. О.

Відповідальний випускаючий

Олійник Е. М.

Реєстраційне свідоцтво:

серія KB № 20370-10170P

Видавець

ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА»

Редакція:

вул. Сумська, 106а,
м. Харків, 61002, Україна
тел.: (057) 76-500-76
e-mail: mskovtyn@gmail.com
www.id.factor.ua

Віддруковано

згідно з наданим
оригінал-макетом
у друкарні «Фактор-Друк»,
вул. Саратовська, 51,
м. Харків, 61030, Україна
тел.: (057) 717-53-55

Номер замовлення

08962

Загальний тираж видання

4300 екз.

Передплатний індекс:

86385

Періодичність виходу

раз на місяць

Дата виходу

14.12.2020 р.

© ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА», 2020.

Усі права на публікації захищені.

Відтворення та поширення

(розповсюдження) у будь-який спосіб

творів (окремих частин творів),

розміщених у бюлетені «Вісник

Національної асоціації адвокатів

України», допускається лише

за дозволом Національної асоціації

адвокатів України. При відтворенні

матеріалів, що містяться у бюлетені

«Вісник Національної асоціації адвокатів

України», посилання на видання

і вказівка імені (псевдоніма) автора

твору обов'язкові.

ЧЕРГОВЕ ЗАСІДАННЯ РАУ

В ОНЛАЙН-ФОРМАТІ ВІДБУЛОСЯ

17 ЛИСТОПАДА

До порядку денного було внесено питання діяльності НААУ та органів адвокатського самоврядування, розгляд звернень та листів до РАУ, а також результати роботи низки робочих груп.

Так, під час засідання було обговорено звернення щодо порушення прав та гарантій адвокатської діяльності колегією суддів Вищого антикорупційного суду та неприпустимості дискримінації адвокатів за робочим місцем у судових процесах та інших пов'язаних із цим питань.

Також РАУ надало роз'яснення щодо процедури скасування рішень КДКА про допуск до складення кваліфікаційного іспиту за умови допуску особи до складення кваліфікаційного іспиту та видачі свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту в порушення вимог ч. 4 ст. 9 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

РАУ заслухала результати робочих груп:

- з вивчення питань, порушених у скаргах низки адвокатів, щодо недотримання процедури допуску та складення кваліфікаційного іспиту, процесу проходження стажування та видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю Матіосу А. В. та інш. 15 експертським прокурорам;

- з вивчення питань відшкодування витрат на службові відрядження представників регіонів у складі ВКДКА;

- з вивчення питань участі захисника у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю.

На засіданні РАУ було прийнято рішення про відкладення проведення щорічних конференцій у регіонах у 2020 році до прийняття урядом постанови про завершення карантину в Україні.

Ради адвокатів регіонів та Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури регіонів вестимуть діяльність за кошторисом попереднього року.

У РАУ зазначають, таке рішення ухвалили у зв'язку з пандемією коронавірусу і збільшенням кількості хворих, адже не хочуть наражати адвокатів на небезпеку.

«Оскільки сьогодні діє Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб», який уповноважує та надає право Кабінету Міністрів встановлювати карантинні обмеження, і те, що карантин продовжений до 31 грудня 2020 року на території всієї України, ми виходимо з рішенням, що не можемо проводити масові заходи у цьому році», — зазначив Заступник Голови НААУ, РАУ Валентин Гвоздій.

Він зазначив, що це рішення не суперечить законодавству України та профільному Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Оскільки конференції затверджують річні бюджети, то за відсутності такого рішення у новому році продовжується виконання бюджету року, що минає.

«Це не нова ідея. Така практика є на державному рівні: коли держбюджет на наступний рік не прийнято, країна живе за бюджетом попереднього року. Цю ідею я пропоную екстраполювати на наші кошториси і вчинити так само», — сказав Валентин Гвоздій.

Щодо кошторису НААУ на наступний рік, то на 3'їзді адвокатів України 15 лютого 2019 року було затверджено документ на 2018 — 2021 роки. Таким чином, 3'їзд адвокатів України делегував Раді адвокатів України низку повноважень. Зокрема, у період між 3'їздами здійснювати перерозподіл коштів за статтями видатків, змінювати статті видатків, додавати нові та інше залежно від потреб НААУ, повідомив Заступник Голови НААУ, РАУ.

НААУ планує посилити дисципліну в оплаті адвокатських внесків.

Заступник Голови НААУ, РАУ Валентин Гвоздій наголосив, що залишається великою проблемою несплата внесків. Станом на листопад 2020 року з майже 45 тисяч діючих адвокатів чверть є боржниками — 8766 адвокатів.

Валентин Гвоздій відзначив, що цифра зменшилась порівняно з минулим кварталом завдяки роботі Секретаріату НААУ. Зокрема, була створена робоча група, яка займалася інформуванням адвокатів про обов'язковість сплати внесків.

Проте ситуація досі потребує уваги. Так, найбільше боржників у Донецькій (з 2800 адвокатів — 1500 не сплатили внески) та в Луганській (з 700 адвокатів — 300 не сплатили внески) областях. Високі показники несплати мають також Київська, Дніпропетровська, Херсонська, Одеська та Полтавська області.

«Ми намагалися сконтактувати з кожним, і це розкрило ще одну проблему — відповідальність адвоката за вчасне оновлення даних про себе в ЄРА. Згідно з Положенням про ЄРАУ інформація у профайлі адвоката повинна бути актуальна і правдива. Я звертаюсь до всіх адвокатів, у яких з тих чи інших причин змінилися адреса робочого місця, номер телефону, електронна пошта — внесіть відповідні відомості до ЄРАУ. Це можна

зробити через Особистий кабінет адвоката онлайн. Інакше ми будемо вимушені ініціювати дисциплінарні провадження», — пояснив Валентин Гвоздій.

Крім цього, Заступник Голови НААУ, РАУ заявив, що ті, хто не сплачує внески, будуть обмежені у відвідуванні безкоштовних заходів з підвищення кваліфікації та інших сервісів, що надаються адвокатам через онлайн-кабінет, таких, наприклад, як генерація ордера адвоката.

Також він повідомив, що до кінця року з Радами адвокатів регіонів буде проведена звірка даних про сплату внесків, які мають бути внесені 2 окремими платежами — на рахунок РАР (70 %) і на рахунок НААУ (30 %).

ЗА 8 РОКІВ АДВОКАТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ УСПІШНО СКЛАЛО ТЕСТ НА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Відбулося 73-тє засідання Ради адвокатів України з нагоди святкової дати — 17 листопада виповнюється 8 років з дня створення Національної асоціації адвокатів України.

Із вітальним словом до колег звернулась **Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова**. Вона підбила підсумки спільної історії, яку НААУ пройшла з моменту прийняття Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 року.

Лідія Ізовітова нагадала, як у 2012 році вперше в Україні було створено систему органів адвокатського самоврядування. Кожен адвокат був учасником процесу становлення і розвитку нового інституту адвокатури, адже розумів, що самоврядність професії, запроваджена на основі кращих європейських практик, гарантує адвокатам незалежність і високий рівень професійних стандартів.

За 8 років вдалося створити працюючий механізм саморегулювання професії. Адвокатура розбудована на чіткому балансі повноважень, компетентності обраних представників адвокатського самоврядування, інтелектуальному та управлінському потенціалі. Самоврядування є реальним, адже регіони мають повну автономію у реалізації своїх повноважень. Центр вико-

нує свою лідерську, представницьку та координуючу роль, але не допускає дисбалансів чи тиску на регіональні адвокатські спільноти. Чим сильніші і стабільніші регіональні спільноти, тим сильнішим і потужнішим є центр і вся система органів у цілому.

НААУ працює як сучасна прозора організація, яка публічно звітує про свою діяльність, підтримує комунікацією не лише у професійній спільноті, але і з усім суспільством, з академічними колами, юридичним бізнесом. Організація підбиває підсумки не лише у щорічних звітах, але регулярно публікує статистичну

інформацію про діяльність всіх органів адвокатського самоврядування, у тому числі фінансову. **За 8 років було оприлюднено 9 звітів** — аналітичних документів про діяльність НААУ за рік, тематичних звітів щодо системи БПД, 3 звіти про порушення прав адвокатів, ювілейний звіт до 5-ї річниці НААУ.

За 8 років існування було проведено 5 з'їздів адвокатів, відбулися 72 засідання РАУ, прийнято 1740 рішень, створено регіональні та вищі органи адвокатського самоврядування. Ради адвокатів регіонів провели 237 конференцій адвокатів регіонів.

Професійна спільнота постійно зростає. І це свідчить про престиж професії адвоката. Якщо у 2013 році до ЄРАУ стали 8,4 тисяч адвокатів, то за останніми даними реєстру, **адвокатів майже 60 тисяч. 45 тисяч з них ведуть реальну практику.**

«Ми змінюємося в якості. Адвокатура стає більш професійною. За 8 років підвищення кваліфікації пройшли 102 472 адвокати, відбулося 244 заходи з підвищення кваліфікації, в тому числі спільно з регіональними органами адвокатського самоврядування, національними та міжнародними партнерами. 43 комітети НААУ забезпечують аналітичну, експертну роботу, взаємодію з професійними громадськими організаціями та органами влади, співпрацю з молодим поколінням адвокатів», — підкреслила Лідія Ізовітова.

Створено Вищу школу адвокатури. Співпраця з кращими юридичними університетами по всій країні передбачена спільними меморандумами з НААУ. З 2012 року виходить «Вісник НААУ». Зусиллями Асоціації видаються тематичні звіти, щорічні звіти про діяльність, академічні видання з історії адвокатури, методичні рекомендації авторства відомих адвокатів. Зусиллями Центру досліджень адвокатури і права ми відновлюємо історію української адвокатури.

З 2016 року діє партнерська програма НААУ, яка передбачає 8 форматів співпраці.

За 8 років діяльності НААУ здобула міжнародний авторитет і визнання. Налагоджена широка мережа міжнародних зв'язків з ключовими учасниками, що формують міжнародний порядок денний юридичної професії як такої. Створено **32 представництва НААУ за кордоном. У 2015 році НААУ було прийнято до IBA** (Міжнародної спілки адвокатів). Членство в цій організації відкриває широкі можливості для української адвокатури щодо захисту інституційних прав

та гарантій здійснення адвокатської діяльності, підтримки асоціацій адвокатів всього світу та отримання передового світового досвіду в розвитку адвокатської професії. Наприкінці 2016 року **НААУ прийнято як спостерігача до лав Ради адвокатських та правничих товариств Європи (CCBE)**, яка надає підтримку у захисті прав адвокатів та сприяє розвитку професійної освіти.

«НААУ законом уповноважена представляти адвокатуру у відносинах з органами влади. Це голос професії, який, безумовно, повинен бути врахований у процесі реалізації судової реформи та власне реформи адвокатури. І адвокати послідовно відстоюють це право. Спроби обмежити вплив на розробку відповідних законодавчих змін або навіть підмінити ключові реформаторські документи відбувалися, і не можна виключати, що вони не повторяться», — зазначила Лідія Ізовітова під час засідання РАУ.

Лідія Ізовітова нагадала, як протягом своєї новітньої історії адвокатське самоврядування довело спроможність відстояти європейські норми законодавства про адвокатуру.

З 2016 року починалися спроби погіршити Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Адвокатура мала бути втягнута в процес безсистемних політизованих непрофесійних змін до Закону. Тоді розгорілася битва проти законопроекту № 9055. Цей процес мав два неприйнятні для адвокатури параметри: відступ від уже втілених європейських стандартів і виключення самих адвокатів з процесу підготовки реформи профільного законодавства. Адже відповідно до Основних принципів ООН про роль юристів, професійна організація має бути учасником розробки змін до законодавства про адвокатуру. НААУ дуже активно захищала цей принцип. Це важлива гарантія нашої самоврядності і незалежності від втручання з боку держави.

За прогнозом Голови НААУ, спроби обмежити статус адвокатів будуть продовжуватися, але на новому етапі хаотичні спроби змінити статус адвокатури відбуваються уже не через зміни до профільного Закону.

«Ми спостерігаємо, як приймаються окремі законодавчі акти, якими адвокатів пробують поставити під контроль. Це спроба запровадження Міністерством юстиції так званого peer review в системі безоплатної правової допомоги, яка за своєю суттю є втручанням в діяльність і правову позицію адвоката та порушує

адвокатську таємницю. Це і фінансовий моніторинг, це і запроваджений на рівні закону статус викривачів, і законопроект про публічні електронні реєстри, який зазіхає на статус ЄРАУ. Під атакою непрофесійних законодавчих ініціатив опинилася адвокатська таємниця — одна з наших ключових гарантій. У відповідь на такі, можливо, випадкові, а можливо, й умисні спроби окремих народних депутатів ослабити інститут адвокатури, ми повинні бути готовими спільними зусиллями відстоювати свою незалежність», — заявила Голова НААУ, РАУ.

Лідія Ізовітова запевнила, що «НААУ докладає всіх зусиль, щоб нове законодавство у жодному випадку не могло погіршити статус адвокатури та права адвокатів у процесах».

У подальшому, за словами Голови НААУ, **адвокатура буде стикатися не з такими «лобовими» атаками, якими був провладний законопроект № 9055, а доведеться навчитися боротися із «гібридними» викликами незалежності і професійним імунітетом.** До цих змін можна віднести і вже згадані точкові атаки на наш Закон, і масовані інформаційні атаки на адвокатів, тиск на них з боку так званих активістів. Робота адвокатів надзвичайно ускладнилася — і через об'єктивні перешкоди доступу до правосуддя, і внаслідок порушення принципів рівності і змагальності процесу. Особливо цим відзначається Вищий антико-

рупційний суд. На адвокатів вчиняється громадський тиск, основним інструментом якого є ототожнення адвокатів і клієнтів. Ми уже неодноразово приймали рішення щодо неприпустимості порушень прав адвокатів з боку суддів цього суду, і вже навіть бачили, в який спосіб ці судді реагують на наші звернення, підкреслила Лідія Ізовітова і наголосила, що НААУ готова і до нових викликів.

«Пройшовши 8-річну історію діяльності органів адвокатського самоврядування, ми можемо впевнено говорити, що успішно склали тест на здатність вирішувати свої проблеми самостійно, без допомоги держави, а інколи і всупереч її бажанню обмежувати наші повноваження. З моменту прийняття першого Закону «Про адвокатуру» 1992 року, від ухвалення рекомендацій Парламентської асамблеї Ради Європи 1995 року адвокатська спільнота консолідовано виступала за те, щоб мати надійні гарантії незалежного статусу професії, надійний запобіжник від тиску та втручання державних органів, а також можливості безперешкодної реалізації конституційної ролі захисту прав людини. Ця мета консолідувала адвокатуру, і я переконана, що тепер, коли ми маємо єдину професійну організацію, яка об'єднує всіх адвокатів України, ми і надалі будемо кожного дня працювати над зміцненням статусу професії та підвищення її стандартів», — підсумувала Лідія Ізовітова.

ГОЛОВА НААУ, РАУ ВЗЯЛА УЧАСТЬ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ДИСКУСІЇ «ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ»

23 листопада відбувся перший захід у рамках **національної дискусії «Доступ до правосуддя: реалії та перспективи».**

Це перший дискусійний майданчик щодо функціонування судової системи, організований Вищою радою правосуддя. Учасники заходу обговорили законодавчі ініціативи щодо реформування судової влади, у тому числі й законопроект № 3711, який передбачає участь міжнародних експертів у призначенні суддів.

Відкриваючи дискусію, Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова вказала на необхідність обговорити запропонований законопроект № 3711 порядком формування ВККС із залученням Конкурсної комісії у складі міжнародних експертів. Власне, чи такий порядок узгоджується із принципом державного суверенітету.

«Дуже важливо визначитись, чи Формування складу Конкурсної комісії за участю міжнародних експертів не суперечить Декларації про державний

суверенітет України від 16 липня 1990 р. та ст. 1, 2, 5 Конституції України? Ознакою державного суверенітету є невідчужуваність, тобто неможливість довільної відчуженості легітимної та легальної влади», — наголосила Голова НААУ.

Вона запропонувала оцінити, чи має ознаки довільної відчуженості легітимної та легальної влади (зокрема, судової влади) формування складу Конкурсної комісії за участю міжнародних експертів.

«Ми маємо завжди пам'ятати, що «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» (ст. 5 Конституції України). Йдеться про суверенітет нашого народу, народу України, а не інших країн», — наголосила Голова НААУ.

Статтю 131 Конституції України встановлено, що відповідно до закону в системі правосуддя утворюються органи та установи для забезпечення добору суддів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового та організаційного забезпечення судів.

У світлі рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2020 року № 4-р/2020, висновку Венеціанської комісії щодо законопроекту № 3711 (8-9 жовтня 2020 року) та інших міжнародних документів **доцільно залишити формування складу ВККСУ, як державного колегіального органу суддівського врядування, який діє на постійній основі у системі правосуддя України, за участю основних стейкхолдерів системи правосуддя.**

«Найбільшу питому вагу в участі у формуванні складу ВККСУ повинні мати представники суддівського корпусу, адвокатської спільноти та вчені», — переконана Лідія Ізовітова. Аналогічний підхід запроваджено в чинній Конституції України щодо формування складу ВРП (ст. 131). І такий порядок формування закладає основи професійності та незалежності цього конституційного органу.

Подальше просування ідеї залучення міжнародних експертів до формування конституційних та державних органів може надалі мати руйнівний ефект не тільки для незалежності судової влади. Аналогічна вимога може з часом поширитися і на формування законодавчого органу та інші вибори, коли кандидатів будуть фільтрувати міжнародні комісії.

«Чи завтра не буде так, що через міжнародних експертів, через відповідні комісії ми отримаємо дозвіл реєструвати кандидатів у народні депутати? Що цих кандидатів має перевірити міжнародна комісія, а тільки тоді мажоритарники зможуть зареєструватися або кандидати зможуть потрапити в партійний список? Якщо до судової влади таке можливо застосувати, то чому до законодавчої ні? А чи не скаже завтра комісія міжнародних експертів, що в кандидати в Президенти можна зареєструвати лише 3-4 кандидати, інших не можна, бо їх не схвалили міжнародні експерти?» — сказала Голова НААУ, РАУ.

Участь міжнародних експертів у формуванні Вищого антикорупційного суду — це невдалий досвід для України.

Обговорюючи залучення міжнародних експертів до формування органів правосуддя, Лідія Ізовітова заперечила тезу провідного міжнародного експерта правосуддя Проекту «Pravo-Justice» Анни Адамської-Галант про те, що «Україна має гарний досвід участі міжнародних експертів в процесі створення Вищого антикорупційного суду... і суспільство оцінює функціонування ВАКС позитивно».

«Ми у вашу організацію направимо всю ту кількість звернень, які надійшли від нас — Національної асоціації адвокатів України, в різні міжнародні інституції щодо порушень, які здійснюються суддями ВАКС. І якщо за один рік діяльності вони суцільно порушують законодавство, то я можу стверджувати, що це був невдалий досвід міжнародних експертів», — наголосила Лідія Ізовітова.

При цьому Голова НААУ, РАУ додала, що ніхто не оцінить діяльність ВАКС краще за безпосередніх учасників судових процесів у цьому суді.

«Я очолюю організацію, яка налічує 50 тисяч адвокатів. Вони сьогодні щодня знаходяться в судових процесах. У тому числі і в ВАКС. Вони оцінюють цей

досвід негативно. Інше «суспільство» не бере участі у справах. Тому коли ви кажете, що позитивно оцінило суспільство, то це не так. Ви помиляєтесь», — підсумувала Лідія Ізовітова.

Вона також звернула увагу і на критерії відбору, якими керувалися міжнародні експерти при відборі суддів ВАКС.

«Чи знали міжнародні експерти українську мову? Ні. Чи знали міжнародні експерти наше законодавство? Ні. Чи знали міжнародні експерти нашу ментальність? Ні. То скажіть, будь ласка, яким чином вони застосовували критерії, як вони визначали тих людей — за обличчям чи їм хтось говорив, що цей кращий, а той гірший? То чому цей досвід є найкращим?», — запитала Лідія Ізовітова.

Нагадаємо, протягом 2020 року на підставі звернень адвокатів про порушення їхніх прав з боку суддів ВАКС прийнято ряд рішень РАУ: «Щодо звернення суддів Вищого антикорупційного суду до Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора про втручання у діяльність суддів» № 99 від 15 жовтня 2020 року; «Про звернення до українських та міжнародних інституцій з питань порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності» № 85 від 21 вересня 2020 року; «Про недопущення ототожнення адвокатів з клієнтами та втручання в професійні права адвокатів» № 49 від 5 серпня 2020 року; «Про звернення до українських та міжнародних інституцій з питань порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності» № 85 від 21 вересня 2020 року; «Про участь адвокатів у судових процесах в умовах дії карантину» № 43 від 18 червня 2020 року тощо.

17 листопада РАУ також вирішила повідомити ВАКС про започаткування НААУ круглого столу на предмет взаємовідносин між адвокатами та суддями, щодо дотримання спільних правових принципів та етичних цінностей усіма професійними учасниками судового процесу як необхідної умови для належного відправлення правосуддя, запросивши суддів ВАКС взяти участь у цій дискусії.

Доцільність існування Громадської ради доброчесності має бути оцінена в ході подальшої судової реформи з урахуванням рішень КСУ.

Зокрема, Лідія Ізовітова звернула увагу на те, що повноваження Громадської ради доброчесності не відповідають вимогам Конституції і профільного законодавства.

«На мій погляд, необхідно виключити участь ГРД у роботі ВККСУ з наступних підстав. Зміст частини першої статті 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» красномовно свідчить про те, що ГРД фактично бере участь у доборі суддів, їх оцінюванні. Вочевидь, наведене суперечить вимогам Конституції (ст. 131)», — наголосила Голова НААУ. Зокрема, ідеться про те, що інші органи не мають права підмінити компетенцію ВККСУ, фактично перебираючи на себе повноваження державного колегіального органу суддівського врядування.

Лідія Ізовітова нагадала про рішення КСУ від 11 березня 2020 року № 4-р/2020. У цьому рішенні зазначено, що для здійснення конституційних функцій добору та оцінювання суддів на підставі статті 92 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (у редакції, що була чинною на час розгляду справи КСУ) утворено Вищу кваліфікаційну комісію суддів України, яка є державним колегіальним органом суддівського врядування та діє на постійній основі у системі правосуддя України.

Повноваження Вищої кваліфікаційної комісії суддів України визначені в статті 93 Закону № 1402.

«КСУ зазначив: Аналіз статті 131 Конституції України, статей 92, 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дає підстави стверджувати, що жоден інший орган чи установа не уповноважені здійснювати конституційні функції добору та оцінювання суддів, у тому числі Вища рада правосуддя, яка відповідно до пунктів 1, 8 частини першої статті 131 Основного Закону України вносить подання про призначення судді на посаду, ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого (пункт 5 мотивувальної частини рішення). А отже, і ГРД тим паче не може бути наділена такими функціями», — аргументувала Лідія Ізовітова.

Вона також нагадала, що аналогічний підхід КСУ в наведеному рішенні застосував і до Комісії з питань доброчесності та етики, яка так і не розпочала свою діяльність у зв'язку з визнанням неконституційними відповідних положень. Зокрема, позиція Конституційного суду полягає в тому, що «Комісія наділена повноваженнями щодо контролю за діяльністю членів Вищої ради правосуддя та суддів Верховного Суду, проте ці повноваження не мають конституційної основи».

Зазначені положення Закону № 1798 зі змінами та Закону № 193 не узгоджуються зі статтями 126,

131 Конституції України, оскільки виключними повноваженнями притягувати суддів Верховного Суду до відповідальності наділено Вищу раду правосуддя, і ці конституційні повноваження не можуть бути делеговані іншим органам або установам.

Конституційний Суд України також зазначає, що орган, установу, утворені при конституційному органі, закон не може наділяти контрольною функцією щодо цього конституційного органу.

Судова реформа потребує аудиту, аби виправити помилки, що призвели до обмежень доступу громадян до правосуддя.

Лідія Ізовітова наголосила на тому, що адвокатура розуміє реалії, з якими громадяни стикаються у судах. Такі новели, як підвищення судового збору та децентралізація, ускладнили для громадян доступ до правосуддя. Збільшення судових зборів призвело до того, що для багатьох громадян реалізувати своє конституційне право на судовий захист неможливо саме з матеріальних причин. Таким є реальний результат реформи, хоча цілями цієї реформи було проголошено наповнення державного бюджету і розвантаження судової системи.

«Кількість справ зменшилася у зв'язку з неможливістю сплатити судовий збір тими, хто потребує судового захисту. І цим вчиняється перешкода доступу до правосуддя. Аналізуючи так зване розвантаження, ми можемо дійти висновку, що справжньою метою було зменшення кількості суддів. Тобто скорочення чисельності суддівського корпусу як наслідок державної політики, започаткованої з 1 вересня 2015 року, направленої на обмеження осіб доступу до правосуддя та зменшення кількості судових справ», — підсумувала Голова НААУ.

За її словами, створено «штучний чинник, що напевно потрібно менше суддів».

Аналогічно, децентралізація та укрупнення територіальних громад призведуть до обмеження доступу громадян до правосуддя.

«Ми маємо децентралізацію і укрупнення територіальних громад. І не за горами ми побачимо укрупнення судів. Чи буде означати ця реорганізація наближення судів до громадян? Ні. Чи будуть громадяни мати ефективний судовий захист? Створено істотні перешкоди для ефективного судочинства і уможливорюється доступ до правосуддя як вимоги до верховенства права», — констатувала Голова НААУ, запропонувавши надалі обговорити й цю проблематику.

«В результаті різних концепцій, стратегій насправді наша судова система опинилася на межі знищення. Реформа 2014 — 2016 років, так зване очищення, виявилася як відкритою, так і прихованою люстрацією суддів. Маємо лавинний вихід суддів з професійним досвідом. Вони залишили діяльність, тільки-но отримавши стаж, що давав їм право на відставку. У деяких районах стоять суди без суддів. Чи є доступ до правосуддя за відсутності суддів — це питання риторичне», — сказала Голова НААУ.

«В одній багатомільйонній області лише 3 судді у кримінальній колегії апеляційного суду — один лише склад. Уявіть, скільки обвинувачених під вартою, у тому числі невинуватих, які не мають доступу до правосуддя», — навила приклад Голова НААУ.

У своєму виступі Лідія Ізовітова послалася на підсумки засідання Комісії з правової реформи, під час якої Президент України запропонував провести «реальний аудит та оцінку ефективності раніше здійснених реформ». Позиція Глави держави полягає в тому, що, «лише маючи такий аналіз, зможемо виправити помилки та створити законодавство, узгоджене з Конституцією України».

«Лише маючи такий аналіз, зможемо виправити помилки. Тож настав час зробити цей аудит і вирішити, до якого моменту ми йшли, розбудовуючи судоустрій, розвиваючи судову владу, зміцнюючи незалежність суддів, а де ми зупинилися і почали знищувати суддю, припинювати суддю. Треба думати, як сьогодні держава має подбати про суддів», — наголосила Лідія Ізовітова.

ВІДБУВСЯ ДРУГИЙ ЗАХІД НАЦІОНАЛЬНОЇ ДИСКУСІЇ «ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ»

30 листопада 2020 року у Національній асоціації адвокатів України відбулась друга фахова зустріч з обговорення останніх законодавчих ініціатив стосовно питань судоустрою і статусу суддів у рамках започаткованої за ініціативою Вищої ради правосуддя та підтриманої НААУ національної дискусії «Доступ до правосуддя: реалії та перспективи».

У ході дискусії йшлося про роль професійних спільнот у розробці законодавства про судоустрій та адвокатуру, конституційні аспекти участі міжнародних експертів у формуванні органів суддівського врядування.

«Реформуванню законодавства в сфері судоустрою і статусу суддів має передувати фахове обговорення із залученням всіх зацікавлених сторін. А за результатами цього повинна слідувати розробка узгодженого підходу на підставі аналізу змін у законодавстві. Тобто коли ми приведемо судову систему в стабільний стан, тоді вже можемо вести мову про реформу», — відзначив заступник Голови ВРП Олексій Маловацький.

Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова сказала, що брак суддів першої та апеляційної інстанцій ускладнює роботу адвокатів та обмежує право громадян на доступ до правосуддя. Вона наголосила, що причиною цього стало встановлення жорстких фільтрів для кадрового відбору і кваліфікаційного оцінювання суддів. *«Наразі подальше впровадження таких фільтрів може свідчити про наміри свідомого знищення судової системи як такої», — зауважила вона.*

Основна мета — напрацювання спільної позиції щодо визначення оптимального шляху до якнайшвидшого подолання проблеми кадрового дефіциту в українських судах та ефективного забезпечення права громадян на доступ до правосуддя.

Канвою для обговорення стали законопроекти щодо реформування судової системи, зокрема № 3711, № 3711-1, № 3711-2, а також проект закону, направлений до Вищої ради правосуддя Міністерством юстиції України в порядку консультацій, у світлі висновку Європейської комісії «За демократію через право»

(Венеційська комісія) від 9 жовтня 2020 року щодо законопроекту № 3711.

Ексклен НАЗК, доцент кафедри Інституту міжнародних відносин Олександр Серьогін переконаний, що у законопроектах щодо реформування судової влади роль міжнародних експертів у формуванні органів суддівського врядування витлумачена з викривленням міжнародних зобов'язань України.

«Ми готові перевиконати, згідно з цими законопроектами, щоб потім вирішувати проблеми, які виникнуть після перевиконання. Руїнування системи відбору суддів — а це стрижень державності і системи судочинства, це закінчення державності і системна проблема. Ці законопроекти не є виконанням міжнародних зобов'язань, а є викривленням, імітацією такої виконання», — вважає Олександр Серьогін.

Науковець послався на текст листа директору-розпоряднику МВФ від 02.06.2020 р., підписаний Президентом України та іншими посадовцями, де сказано, що *«Україна забезпечить, що управління і впровадження процесу відбору суддів та дисциплінарних механізмів буде здійснюватися особами в високому рівні компетентності довіри і доброчесності»*. Втім, реалізація цієї ідеї має відповідати Конституції. У разі якщо міжнародні зобов'язання суперечать Конституції України, то для приєднання до них необхідні конституційні зміни.

«Пропонуючи ці законопроекти, ми не маємо переписувати міжнародні зобов'язання, які мають вищу юридичну силу. І більше того, переписувати у спосіб, який суперечить Конституції. Говорячи про декларування, якщо створюється орган із залученням сторонніх осіб, то, за нашим законодавством, цей орган виконує державні функції. Тому члени цих органів мають подавати декларації. Але вийшли з цього питання, надавши цьому органу дорадчий статус. Водночас у запропонованих законопроектах дорадчі функції повністю змінюються і присвоюються функції державної влади, що взагалі суперечить Конституції», — наголосив Олександр Серьогін.

Аналогічно він назвав викривленим у законопроектах тлумачення зобов'язання посилити адміністративні процедури, щоб забезпечити високий рівень судового розгляду справ, де оскаржуються рішення національних органів.

Ексклен НАЗК також розкритикував ідею експертної комісії з попереднього відбору кандидатів до ВРП, яка має державні функції. Це, на його думку, підмінює

конституційні суб'єкти формування ВРП, прописані в статті 131.

«Є конституційні суб'єкти, які мають відповідні повноваження з формування органу суддівського врядування. І надати можливість цим суб'єктам обирати з-поміж уже попередньо кимось обраними кандидатами — це, як мінімум, є зухвалим наступом на їх повноваження», — сказав Олександр Серьогін.

Таку позицію підтримав **Голова Комітету НААУ з питань БПД Олександр Дроздов**, який послався на Віденську конвенцію про право міжнародних договорів. «У статті 31 зазначено, що «міжнародні договори потрібно тлумачити добросовісно, відповідно до звичайного значення, яке слід надавати термінам договору в їхньому контексті, а також у світлі об'єкта і цілей договору». Не потрібно намагатися взяти звідти ті речі, про які там не йдеться, і застосувати їх на рівні національного законодавства», — сказав Олександр Дроздов.

Найближчим часом за підсумками серії фахових зустрічей буде розроблений документ, який визначить вектор розвитку судової влади.

ВІДБУВСЯ V КАЗАХСЬКИЙ ФОРУМ АДВОКАТІВ «ЦИФРОВІЗАЦІЯ І АДВОКАТУРА: НОВІ ВИКЛИКИ ПЕРЕД ВЕРХОВЕНСТВОМ ПРАВА, ПРАВОСУДДЯМ ТА ЗАХИСТОМ ПРАВ ЛЮДИНИ» ЗА УЧАСТЮ КЕРІВНИЦТВА НААУ

27 листопада 2020 року Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова та Заступник Голови НААУ, РАУ Валентин Гвозд'їй взяли участь у V Казахському форумі адвокатів «Цифровізація і адвокатура: нові виклики перед верховенством права, правосуддям та захистом прав людини», що відбувся в онлайн-режимі. Вони виступили з доповідями на тему: «Диджиталізація в управлінні Національною асоціацією адвокатів України».

Республіканська колегія адвокатів Казахстану є багаторічним і надійним партнером НААУ. У межах цієї співпраці реалізується розширення двосторонніх контактів, просування спільних заходів і створення інших можливостей для обміну досвідом та знаннями.

Під час виступу Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова відзначила, що на сьогодні, в обставинах пандемії, важливо зберегти право громадян на доступ до правосуддя.

І НААУ ініціювала процес синхронізації системи «Електронний суд», яка наразі впроваджується в Україні, з ЄРАУ, який є уже досконалою базою профайлів адвокатів.

«Система «Електронний суд» в Україні надає можливості (і в загальному, і в кримінальному процесах) не тільки брати участь в засіданнях дистанційно. У цій системі є опції сплати судового збору, подачі заяв і клопотань, доступу до графіка засідань та інформації про стадії розгляду справ. Система дозволяє обмінюватися електронними документами між судом і учасниками судового процесу. Вже впроваджена розсилка учасникам судового процесу та кримінального провадження судових повісток у вигляді SMS-повідомлень», — зазначила Голова НААУ, РАУ.

Лідія Ізовітова розповіла, що і НААУ активно налаштовує свої сервіси для роботи «Електронного суду». Так, адвокатам буде надано доступ до «Електронного суду» через їх особисті кабінети, які вже створені в адвокатському реєстрі.

Нагадаємо: 28 липня 2020 року представники НААУ та ДСА провели першу інтернет-конференцію щодо старту проєкту «Активне тестування Електронного суду». Проєкт реалізовується в межах Меморандуму про співпрацю, підписаного між НААУ та ДСА України.

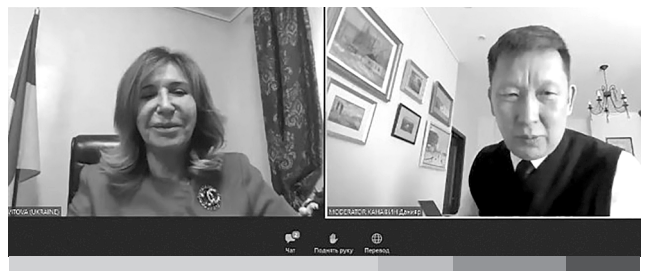
Крім того, НААУ планує розробити IT-продукти, які забезпечать можливості для навчання помічників адвокатів та автоматизують процедури входу в професію.

Українській адвокатурі делеговано повноваження з доступу до професії та підвищення кваліфікації, з чим НААУ успішно справляється.

«Ми відповідально сприймаємо цю місію, інвестуємо в розвиток системи навчання та підвищення стандартів, розширюємо вибір напрямків для професійного зростання. З урахуванням адвокатської монополії, ця стратегія адвокатури є безальтернативною», — підкреслила Лідія Ізовітова.

Вона нагадала, що до 2019 року підвищення кваліфікації часто вважалося формальною вимогою. У НААУ не було достатніх можливостей перевірити чесність зарахованих балів за участь у навчанні та якість отриманих знань.

Тому Рада адвокатів України прийняла рішення створити єдину онлайн-платформу підвищення кваліфікації адвокатів — Вищу школу адвокатури НААУ. На цьому ресурсі містяться дані про всі заходи, які пройшли спеціальну акредитацію за певними крите-

ріями. Адвокати мають доступ до онлайн-календаря для зручності пошуку потрібного заходу.

«Тільки аутентифікований в системі адвокат має можливість пройти онлайн-реєстрацію на заходи. Уніфікований час, під час пандемії, цей ресурс показав своє величезне значення для забезпечення безперервного навчання адвокатів. У деяких регіонах саме в карантин провели навіть більше заходів, ніж зазвичай, завдяки форматам онлайн-навчання. Більш того, завдяки цим технічним можливостям онлайн-реєстрації і підключення аудиторії ми в цьому році провели 2 масштабних міжнародних заходів з Федеральною палатою адвокатів Німеччини. Відразу кілька тисяч адвокатів з різних регіонів України стали його учасниками в інтерактивному онлайн-режимі», — розповіла Лідія Ізовітова.

Система дає можливість виключити й корупційні ризики, так звану «покупку» балів про проходження кваліфікації.

«В кінці кожного року адвокат, який виконав вимоги підвищення кваліфікації, отримує спеціальний сертифікат з кількістю балів, де один бал — це одна година лекції або семінару. І відразу ж ця інформація вноситься автоматично в доступний всім профайл адвоката в ЄРАУ. Таким чином, ми автоматизували збір статистичних даних і на регіональному, і на національному рівні, і на рівні кожного адвоката», — підкреслила Голова НААУ, РАУ.

На сьогодні онлайн-платформою для підвищення кваліфікації регулярно користується 31543 адвокати (71 %). За рік було проведено 1844 заходи за допомогою 4 зареєстрованих операторів підвищення кваліфікації.

Лідія Ізовітова повідомила, що в майбутньому планується перевести в онлайн не тільки сервіси з підвищення кваліфікації для помічників адвокатів, а й більше функцій самого офісу НААУ, її комітетів і регіональних Рад адвокатів.

За рівнем диджиталізації українська адвокатура на сьогодні випереджає багатьох іноземних колег. Лідія Ізовітова презентувала низку проєктів у цифровій

сфері, які впровадила НААУ для спрощення доступу громадян до правової допомоги та розвитку адвокатської професії.

Так, з 2013 року на офіційному сайті НААУ функціонує Єдиний реєстр адвокатів України. Це відрита офіційна база даних, якою може скористатися кожен, у кого є доступ до Інтернету. Вона містить дані про адвокатів, їх робочі контакти, статус — діючий або призупинений, наявність дисциплінарних санкцій проти адвоката, професійні досягнення та нагороди. Статус адвоката в Україні не може бути підтвердженим повністю без унесення даних про нього до цього реєстру.

Профайл істотно спрощує роботу органів адвокатського самоврядування та дозволяє поступово перейти з паперового документообігу у цифровий формат, підкреслила Голова НААУ, РАУ.

«ЕРАУ — це багатофункціональний сервіс для кожного адвоката, який є нібито його «візитною картою». Завдяки тому, що реєстр постійно вдосконалюється, він не тільки забезпечує відкритість даних про адвокатів всієї країни. Сервіси реєстру дозволяють знизити бюрократичні навантаження на органи адвокатського самоврядування — в частині ведення різних облікових даних, видачі документів, довідок. Ця робота поступово переходить з паперового документообігу в цифровий формат», — зауважила Лідія Ізовітова.

У кожного адвоката, внесеного до ЕРАУ, є свій особистий онлайн-кабінет. За допомогою цього сервісу він має можливість, зокрема, сплатити обов'язковий щорічний внесок на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування. Через свій особистий кабінет адвокати можуть сформувати і ордери, зазначила Голова НААУ, РАУ.

«Раніше ці документи видавали Ради адвокатів регіонів, у вигляді книжечки. Зараз це переведено в автоматичну функцію онлайн-кабінету. Там же зберігається історія сформованих раніше ордерів. Кожен ордер є унікальним. Частина ордера заповнюється автоматично з профілю адвоката в ЕРАУ. Інші дані заповнюються адвокатом самостійно, що дозволяє зберігати адвокатську таємницю», — розповіла Лідія Ізовітова.

Вона додала, що ордер захищений від підробок, оскільки має унікальний QR-код. Якщо хтось бажає перевірити профайл адвоката, який сформував ордер, він має можливість зробити це, просто просканувавши QR-код за допомогою телефону.

«Зараз ми всі живемо в століття бурхливого розвитку сучасних інформаційних технологій. Адвокатура України успішно реалізувала десятки технологічних рішень, які спрощують доступ громадян до правової допомоги та націлені на професійну адвокатську спільноту. Ми готові ділитися цим практичним досвідом з колегами і допомагати робити нашу професію адаптованою до умов сучасного світу», — підкреслила Лідія Ізовітова.

ВИЙШЛА ДРУКОМ НОВА МОНОГРАФІЯ ЦЕНТРУ ДОСЛІДЖЕНЬ АДВОКАТУРИ І ПРАВА

Центр досліджень адвокатури і права НААУ спільно з Радою адвокатів Львівської області видали монографію «Адвокатська, економічна і громадсько-політична діяльність Степана Федака (1861—1937)». Видання — це вже IV том із серії «Адвокатська біографістика», який приурочений 8-й річниці створення НААУ.

Автором книги є кандидат історичних наук Богдан Савчук, а рецензентами виступили: доктор історичних наук, професор, директор Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України Ігор Соляр

та доктор історичних наук, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, заслужений працівник освіти України Іван Зуляк. Наукові редактори видання: Ірина Василик, Керівник Центру досліджень адвокатури і права, та Ігор Райківський, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України і методики викладання історії ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Монографію рекомендовано до друку

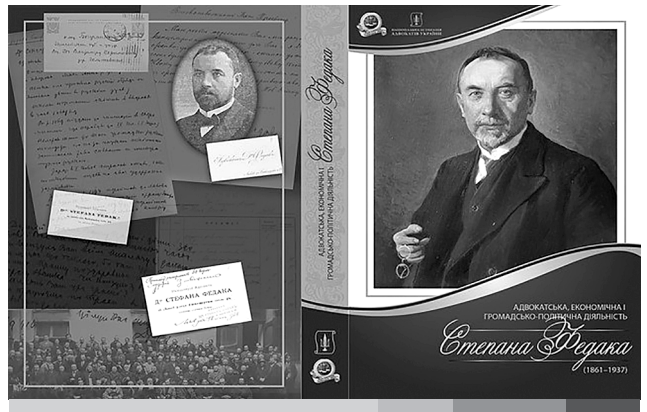
Вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Це видання — перше в українській історіографії комплексне дослідження життєпису та сфер діяльності Степана Івановича Федака — українського адвоката, громадського діяча, засновника й керівника національних економічних та гуманітарних організацій в Україні. У монографії висвітлено особливості адвокатської практики діяча, напрямки роботи канцелярії, практичну діяльність у дирекції страхового товариства «Дністер». Значну увагу приділено розкриттю ролі С. Федака в суспільно-політичних процесах в Україні кінця XIX — 20-х рр. XX ст., його внеску в національне культурно-освітнє життя краю. Видання адресоване адвокатам, юристам, науковцям, краєзнавцям, викладачам, студентам, а також широкому колу читачів, які цікавляться новітньою історією України та історією адвокатури.

«Постать Степана Федака в суспільно-політичному та адвокатському житті кінця XIX — першої третини XX ст. — найбільш знакова, адже він входив до Львівської палати адвокатів, обирався до складу її екзаменаційної комісії й приймав адвокатські іспити. Крім того, Степан Федак був одним із засновників правничих товариств і часописів, а також членом органів адвокатського самоврядування правників Галичини — Союзу Українських Адвокатів та Колегії оборонців.

Виданням цієї монографії львівська адвокатура вшановує пам'ять про адвоката Степана Федака, який належить, без перебільшення, до «першої гільдії» правозахисників перелому XIX — XX ст. і який здійснив вагомий внесок у розбудову адвокатури, економічного й політичного руху всієї України.

Незабаром виповнюється 160 років від дня народження цього знаного, проте досі замовчуваного адвоката, економіста, мецената і філантропа. Аналіз його адвокатської практики, організації діяльності адвокатської канцелярії, виступи на судах у резонансних справах слугують добрим прикладом для молодих адвокатів, забезпечить тяглість традицій між поколіннями», — зазначає в передмові до книги та у статті «Пам'ятайте, що Ви є Українці...»: життєві уроки адвоката Степана Федака» Богдан Павлишин, голова Ради адвокатів Львівської області, заслужений юрист України, адвокат.

«В адвокатурі Степан Федак — один із визнаних її лідерів, керівник адвокатської канцелярії. Важливим актом солідарності українського правничого середовища Галичини стало зголошення 72 захисників до участі в судовому процесі над сином С. Федака. Найбільш цінним був його управлінський досвід як голови першого органу адвокатського самоврядування — Союзу Українських Адвокатів (далі — СУА), що існував у Львові в 1923 — 1939 рр.

У політичній сфері С. Федак сповідував принципи поміркованості, мирного вирішення спорів, переговорів, застосування, кажучи сучасною мовою, методів медіації. Найвищою його політичною посадою був портфель державного секретаря, тобто міністра харчових справ уряду Західноукраїнської Народної Республіки. Саме з ініціативи С. Федака в час польсько-українського протистояння за місто Львів у листопаді 1918 р. запровадили так звані «розвізні кухні», чим було врятовано міське населення Львова від голоду», — зазначає у статті «Життя, віддане адвокатурі та Україні» Ірина Василик.

«В основу пропонованої книги покладено досить широку джерельну базу, що була критично опрацьована автором і забезпечила ґрунтовність, об'єктивність його висновків. До наукового обігу введено нові цінні джерела, включаючи неопубліковані архівні матеріали. Загалом Б. Савчук використав понад 150 архівних справ і матеріалів рукописних збірань, а також численні опубліковані документи, статті в тогочасних періодичних виданнях, мемуари і спогади тощо», — зазначає у статті «Життя, віддане адвокатурі та Україні» Ігор Райківський.

ВІДБУВСЯ ТВОРЧИЙ ВЕЧІР «ДИВОСВІТ ПАЛІТРИ І СЛОВА»

22 жовтня 2020 року за ініціативою Комітету з гуманітарних питань і творчих ініціатив та Центру досліджень адвокатури і права в НААУ відбувся творчий вечір «Дивосвіт палітри і слова». Захід відбувся у межах проведення Першого всеукраїнського поетичного конкурсу для адвокатів «Адвокатська ліра».

Творчий вечір відкрили адвокат, Голова Комітету з гуманітарних питань і творчих ініціатив — **Наталія Пліса** та керівник Центру досліджень адвокатури і права, проректор ВША НААУ — **Ірина Василик**.

«Адвокатська діяльність — це завжди мистецтво: у відстоюванні прав громадян, у захисті інтересів клієнтів, у захисті інституту адвокатури і його місця в правовій системі. На адвокатів завжди покладалися вищі вимоги суспільства як до лідерів професійного і громадського життя. В історії відомо про адвокатів-письменників, які представлені в Календарі НААУ за 2020 рік. Приємно, що і у сучасній адвокатській спільноті є такі творчі діаманти, які реалізують себе в літературі, в мистецтві, у фотографії тощо. Сьогодні наш перший творчий вечір, де ми поєднуємо літературу і мистецтво, презентуючи творчість адвокатів усіх регіонів. Проте це вже друга виставка живопису, яка відбувається під патронатом Голови НААУ, РАУ Лідії Павлівни Ізовітової», — зазначила Ірина Василик на початку заходу.

Під час творчого вечора було відкрито виставку художніх робіт «Барви душі», яка буде працюватиме до 12 листопада 2020 року в НААУ. Автор картин — **Анна Мацієвська**, адвоката і художниця зі Львова.

Анна Іванівна висловила подяку організаторам за запрошення та можливість продемонструвати свою творчість широкому загалу: *«Я обожаю поезію, особливо лірику, дуже люблю театр та малювати. Вважаю, що мистецтво робить нас кращими, виховує*

любов до прекрасного. Мистецтво допомагає мені і в адвокатурі, адже, малюючи квіти, я стала чутливішою та більш спостережливою. Навчилися бачити прекрасні світанки і заходи сонця, красу природи, квітів, метеликів, різноманіття кольорів та отримую неймовірне задоволення від того».

Другою частиною заходу стала презентація книг «Кава з медом» та «Свій берег» від адвоката і письменника із Києва — **Олександра Черних**.

Олександр Сергійович підійшов творчо до презентації своїх книг, читаючи уривки творів під музичний супровід відомих мелодій. *«Ми всі летимо наввищ передки з часом. Світ пізнаємо з екранів планшетів та смартфонів, намагаючись за скороченими висловками, аббревіатурами та схемами розпізнати справжнє життя, яке самі ж у ті криптограми й заховали. А воно у миттєвостях, справжніх вчинках, роздумах про реальне...» — зазначив автор.*

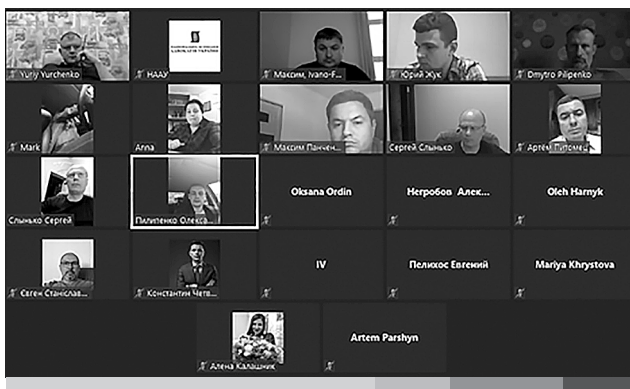
Запрошуємо всіх творчих особистостей адвокатури долучатися до роботи Комітету з гуманітарних питань і творчих ініціатив та брати участь у проєктах, що організовуються за ініціативою Комітету та Центру досліджень адвокатури і права.

ДАЙДЖЕСТ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТІВ ТА СЕКЦІЙ НААУ ЗА ЖОВТЕНЬ-ЛИСТОПАД 2020 РОКУ

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТІВ ТА ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Протягом жовтня до Комітету надійшло 8 звернень про порушення професійних прав та гарантій адвокатської діяльності. **Комітет підготував 9 відповідей на звернення, 4 з яких було надіслано правоохоронним органам.**

1 жовтня відбулося засідання Комітету, яке було присвячено, зокрема, обговоренню проблеми порушення професійних прав адвокатів шляхом безпідставного залучення адвокатів Центрів з надання безоплатної правової допомоги у кримінальних провадженнях.

8 жовтня відбулось екстрене засідання Комітету, яке було присвячене детальному обговоренню трьох звернень про порушення професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності. Зокрема, Комітетом визнано неприйнятним небажання прокуратури та Національної поліції України розслідувати провадження з приводу завдання адвокату тілесних ушкоджень в приміщенні суду: розслідування вже довгий час не проводиться, вказівки по кримінальному провадженню не виконуються. Після детального аналізу обставин, зазначених у зверненні, Комітет прийняв рішення звернутись до керівництва відповідних правоохоронних органів з вимогою провести службове розслідування та притягнути винних до відповідальності.

КОМІТЕТ З МІЖНАРОДНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

22 жовтня 2020 року відбувся Українсько-німецький форум адвокатів, який пройшов у режимі онлайн-конференції. Це вже шостий захід, організований спільно з НААУ, Комітетом з міжнародних зв'язків, Німецьким Фондом міжнародного правового співробітництва (IRZ) та Федеральною палатою адвокатів Німеччини.

Захід був присвячений впливу законодавства про фінансовий моніторинг на адвокатську діяльність в Україні та Німеччині.

У своєму вітальному слові Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова підкреслила, що Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» набув чинності 28 квітня 2020 року, проте у адвокатів і до цього часу залишаються питання щодо його застосування. Серед них — питання, які безпосередньо впливають із спеціального статусу адвоката та специфічного виду адвокатської діяльності як такої.

«Зокрема, це питання співвідношення і межі адвокатської таємниці та фінмоніторингу. По-друге, це питання незалежності адвокатів та дотримання принципу невтручання держави у їх діяльність. З метою збе-

реження цієї незалежності дисциплінарні процедури та накладення дисциплінарних санкцій щодо адвокатів делеговано кваліфікаційно-дисциплінарним комісіям адвокатури. Ми маємо обговорити і визначитись, чи є зазіханням на незалежність адвокатів і адвокатури з боку держави надання контрольних функцій та застосування дисциплінарних санкцій до адвокатів органу державної виконавчої влади — Міністерства юстиції», — зазначила Лідія Ізовітова.

Голова НААУ, РАУ також нагадала, що адвокатська спільнота брала активну участь у розробці закону про фінмоніторинг. Зокрема, був проведений круглий стіл на тему: «Нові реалії фінмоніторингу для адвокатів, адвокатських бюро та адвокатських об'єднань», де обговорювали болючі питання, що назрівали. Також була створена Міністерством юстиції України Робоча група з питань нормативно-правового забезпечення у сфері фінансового моніторингу, в діяльності якої брали участь представники НААУ.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Голова Комітету, адвокат Марина Ставнійчук дала інтерв'ю для інтернет-видання «Закон і Бізнес».

В останні роки приймалося чимало принципів законів, які йшли в розріз із одним із засадничих принципів побудови правової держави — принципом верховенства права. Це раз у раз констатував Конституційний Суд. У чому полягає суть зазначеної доктрини та які ще законодавчі акти ризикують бути визнані неконституційними з такої підстави? Ці та інші питання, що стали актуальними останнім часом, «ЗіБ» зачепив у спілкуванні з Головою Комітету з питань верховенства права НААУ Мариною Ставнійчук.

Інтерв'ю опубліковано в газеті «ЗіБ» та на сайті НААУ.

4 листопада 2020 року Комітет з питань верховенства права НААУ провів засідання в режимі онлайн. Модератором зустрічі виступила Голова Комітету Марина Ставнійчук.

Під час засідання члени Комітету обговорили підсумки діяльності Комітету за II — III квартали 2020 року, визначили плани діяльності на майбутні періоди, а також розглянули інші організаційні питання, зокрема важливість активізації висвітлення діяльності Комітету у ЗМІ та соціальних мережах.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА КОМПЛАЄНСУ

15 жовтня 2020 року на засіданні РАУ Заступник Голови Комітету, член РАУ від Хмельницької області, адвокат Оксана Каденко висловила позицію, що ВАКС намагається дискредитувати органи адвокатського самоврядування у ході обговорення звернення суддів Вищого антикорупційного суду до Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора щодо втручання у діяльність суддів учасниками справи про завдання збитків ДП НАЕК «Енергоатом» та ДП «Схід ГЗК», зазначивши:

«НААУ, як юридична особа, ні теоретично, ні гіпотетично не може бути суб'єктом злочину, і судді ВАКС, які чинять кримінальне судочинство, як ніхто, мають про це знати. На моє переконання, це робиться для того, аби дискредитувати органи адвокатського самоврядування, адже у цьому зверненні неодноразово наголошується на тому, що органи адвокатського самоврядування виступають співучасниками тиску на суд з метою схилити суддів до бажаного для нас рішення або створити перешкоду у здійсненні їхніх обов'язків».

КОМІТЕТ З МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

6 жовтня 2020 року члени Комітету взяли участь у першій зустрічі із серії фахових правових дискусій

Crimean UpShot, присвяченій проблемам, що виникли внаслідок окупації Криму.

Центральною темою обговорення стала примусова паспортизація кримчан та її наслідки для мешканців півострова.

15 жовтня 2020 року Голова Комітету В. Власюк взяв участь у круглому столі — експертній нараді на тему: «Гуманітарні виклики в окупованому Криму».

30 жовтня 2020 року член Комітету Р. Нікітенко взяв участь у бізнес-конференції «Активізація економічної співпраці між Україною та Болгарією», організатором якої було Посольство України за підтримки Болгаро-української промислової палати.

Під час конференції було визначено основні перспективи розвитку україно-болгарської торгово-економічної та інвестиційної співпраці. Також окрему увагу було приділено юридичному супроводу зазначеної співпраці, як одному з найголовніших аспектів подібних відносин, та представлені позитивні приклади двосторонньої співпраці.

КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА

Комітет підготував бюлетень (інформаційний дайджест новин у сфері сімейного права) за III квартал 2020 року.

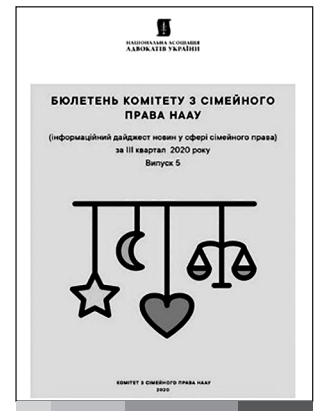
До вашої уваги у бюлетені представлено:

- новини комітету;
- новели (актуальні зміни) законодавства;
- огляд судової практики у справах щодо поділу майна подружжя, стягнення аліментів, визначення місця проживання дитини, міжнародного викрадення дітей, визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав, видачі обмежувальних приписів та інших сімейних спорів;

— перелік наукових публікацій, дисертацій.

Переглянути бюлетень можна за посиланням:
URL: [unba.org.ua/assets/uploads/publications/Digest sim.pdf](https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/Digest_sim.pdf)

Заступник Голови Комітету Лариса Греченко надала правову оцінку участі дітей у проведенні всеукраїнського опитування для телекомпанії «Магнолія-ТВ».

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

15 жовтня 2020 року адвокат, Голова Секції відновного правосуддя Комітету захисту прав людини Ігор Светлічний взяв участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції на тему: «Нормативно-правова модель досудового розслідування за чинним КПК: теоретичні і практичні проблеми та шляхи їх вирішення». Ігор Светлічний виступив на цій Конференції

з доповіддю на тему: «Актуальні проблеми реалізації функції захисту неповнолітніх осіб на досудовому розслідуванні».

28 жовтня 2020 року відбулося обговорення проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення участі громадян України у здійсненні правосуддя» (реєстр. № 4190 від 05.10.20 р.).

За результатами засідання члени Комітету захисту прав людини вирішили підготувати письмове звернення від НААУ до Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України щодо передчасності ухвалення зазначеного вище законопроекту.

3 листопада 2020 року в НААУ за ініціативою Секції захисту права віросповідання Комітету відбувся круглий стіл на тему: «Захист права на свободу віросповідання в умовах європейської інтеграції в Україні».

Голова Секції захисту права віросповідання, модератор заходу Наталія Дорошенко зацентрувала увагу на тому, що сьогодні адвокати не мають морального права стояти осторонь, якщо на законодавчому рівні відбуваються процеси утиску прав на свободу віросповідання, а проведення подібних тематичних круглих столів сприятиме консолідації адвокатської та громадянської спільноти.

За результатами обговорення усі присутні дійшли висновку, що й надалі будуть вести моніторинг законопроектів у цьому напрямку, надсилати свої зауваження та пропозиції до відповідних законопроектів, а у ви-

падку їх прийняття — захищати інтереси віруючих громадян та релігійних громад України в судових органах.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

У НААУ за ініціативою Комітету **16 жовтня** провели акредитований онлайн-семінар на тему: «Три погляди на Правила адвокатської етики або особливості взаємодії адвоката з особами з інвалідністю».

Модератором вебконференції виступив **Олександр Вознюк**, адвокат, Голова вищезазначеного Комітету. Як спікери взяли участь: **Людмила Лунгул** та **Олег Полозюк**, адвокати, члени Комітету з питань захисту осіб з інвалідністю. Під час заходу спікерами були представлені кейси, підготовлені на основі вивчення й узагальнення судової практики з питань порушень прав людей з інвалідністю. Також було проаналізовано найактуальніші судові рішення у справах щодо дискримінації за ознакою інвалідності.

КОМІТЕТ З МЕДИЧНОГО І ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАВА ТА БІОЕТИКИ

17 вересня 2020 року Комітет спільно з Інститутом права КНУ імені Тараса Шевченка провели *Київські правові читання*, присвячені Всесвітньому дню забезпечення безпеки пацієнтів і Всеукраїнському Дню безпеки пацієнтів, за результатами яких опубліковано **збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Приватне право у сфері охорони здоров'я: виклики і перспективи»**.

Попри цікаві статті в царині медичного права також опубліковано Резолюцію, яка скерована органам влади для ухвалення рішень. З-поміж рекомендацій: проведення парламентських слухань щодо реформування

КОМІТЕТ МЕДИЧНОГО
І ФАРМАЦЕВТИЧНОГО
ПРАВА ТА БІОЕТИКИ

**Приватне право в сфері
охорони здоров'я:
виклики та перспективи**
(Київські правові читання)

законодавства у сфері охорони здоров'я, ухвалення Медичного кодексу України, внесення змін до Цивільного кодексу України та продовження реалізації патентної реформи в Україні.

Детальніше з матеріалами Збірника можна ознайомитись за посиланням: URL : medcom.

unba.org.ua/assets/uploads/Lviv/Zbirnyk_tez_new.pdf.

30 жовтня 2020 року відбулось перше засідання новоствореної секції репродуктивного права Комітету, яку очолює Сергій Антонов. Розроблено квартальні та річні плани роботи секції, заплановано проведення низки заходів, зокрема спецкурсу «Школа репродуктивного права» на базі ВША НААУ.

Голова Комітету Ірина Сенюта виступила експертом і працює над рубриками, започаткованими ВША НААУ: огляд рішень ЄСПЛ, які стосуються прав людини у сфері охорони здоров'я та інформування адвокатів про новини у сфері медичного права.

Головою Комітету спільно з Вищою школою адвокатури започатковано нову рубрику на платформі ВША «Новели медичного права: іноземний досвід». Фокусом уваги Ірини Сенюти стало рішення Конституційного Суду Республіки Польща від 22.10.20 р. щодо заборони абортів.

Ознайомитись з інформацією можна за посиланням: URL : hsa.org.ua/cats/novini/.

КОМІТЕТ З КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ

15 жовтня у НААУ за ініціативи Комітету було проведено круглий стіл, присвячений фаховому обговоренню Загальної частини проєкту нового Кримінального кодексу України.

Захід відбувся за участю представників адвокатської спільноти, зокрема, членів Комітету з кримінального права та процесу, Комітету захисту прав людини, Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

Головним доповідачем під час заходу виступив заступник Голови Комітету з кримінального права та процесу Олексій Горох, який є членом Рабо-

чої групи з питань розвитку кримінального права, що діє у складі Комісії з питань правової реформи при Президенті України, яка здійснює розробку нового Кримінального кодексу України та Кодексу України про проступки.

У своєму виступі доповідач представив загальну структуру Загальної частини проєкту нового Кримінального кодексу, зацентрував увагу присутніх на основних новелах, які пропонуються проєктом указанного нормативно-правового акта, а також ознайомив присутніх із основними положеннями кожного розділу проєкту.

Представлена Загальна частина проєкту нового КК України викликала жваву дискусію серед учасників, які активно долучилися до її обговорення.

Напрацьовані під час обговорення зауваження та пропозиції учасників круглого столу будуть представлені Робочій групі з питань розвитку кримінального права для подальшого врахування при доопрацюванні проєкту нового КК України.

Комітет з кримінального права та процесу НААУ підготував **Бюлетень Комітету за I півріччя 2020 року**.

БЮЛЕТЕНЬ

КОМІТЕТУ З КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ НААУ

за I півріччя 2020 року

У виданні презентовано новини про діяльність Комітету, наведено новели (актуальні зміни) в кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві, представлено огляд актуальної судової практики.

Також видання містить публікації членів Комітету та наукові публікації у сфері кримінального права та процесу.

Посилання на Бюлетень URL : cutt.ly/8gZAAat.

КОМІТЕТ З ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Комітетом здійснено правовий аналіз проекту Закону України «Про реалізацію майна та інші заходи з метою забезпечення безпеки під час зберігання майна, предметів та матеріалів в складських та інших приміщеннях, належних державі», реєстр. № 3990 від 14 серпня 2020 року.

НААУ вважає за необхідне повернути законопроект № 3990 на доопрацювання.

З назви законопроект № 3990 та Пояснювальної записки до нього не зовсім зрозумілим є предмет його регулювання, зокрема, які саме суспільні відносини регулює цей закон: суспільні відносини, пов'язані з реалізацією майна; суспільні відносини, пов'язані із зберіганням та складуванням майна; чи йдеться про заходи безпеки під час зберігання певного, визначеного законопроектом майна у певних, визначених законопроектом приміщеннях, що належать державі.

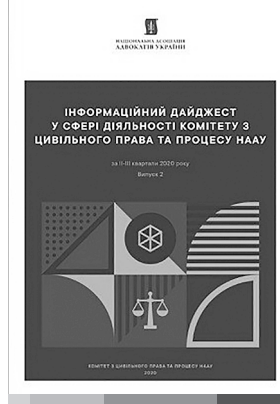
Крім того, доцільно виключити п. 4 ч. 1 ст. 2 законопроекту, адже вбачається різне законодавче регулювання правового режиму безхазяйних речей та набуття права власності на безхазяйну річ таким законопроектом та Цивільним кодексом України.

Більш детально із зауваженнями можна ознайомитись за посиланням: URL : unba.org.ua/assets/uploads/publications/зауваження_та_пропозиції_НААУ_щодо_проекту_Закону.pdf

Комітет презентує інформаційний дайджест у сфері діяльності Комітету за II — III квартали 2020 року. У дайджесті відображено новини Комітету, новели (актуальні зміни) до законодавства. Також Комітет пропонує для ознайомлення актуальну судову практику у сфері укладення договору поруки та іпотеки, втручання держави у право

власності, відшкодування моральної шкоди, а також питання тлумачення тексту заповіту.

PDF-версія дайджесту за посиланням: URL : unba.org.ua/assets/uploads/publications/Digest.pdf.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Голова Комітету, адвокат — Максим Сорока дав інтерв'ю для інтернет-видання «Закон і Бізнес».

Потрібно навчитися жити так, щоб якість нашого життя не погіршувалася та не залежала від вірусів.

Необачне поводження із цифровою інформацією може не тільки підірвати довіру клієнта, а й знищити репутацію адвоката. Захисники мають знати правила використання месенджерів під час правничої діяльності та пам'ятати про важливість «цифрової гігієни». У Національній асоціації адвокатів України вже стикались із хакерськими атаками, утім, витоку інформації не сталося. Про те, як посилити власну безпеку в Інтернеті, а також про очікування захисників від е-суду в інтерв'ю «ЗіБ» розповів голова комітету НААУ з питань електронного судочинства та кібербезпеки адвокатської діяльності Максим Сорока.

Матеріал опубліковано у виданні «Закон і Бізнес», та на сайті НААУ.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ ТА ІНВЕТОРІВ

20 жовтня в НААУ за ініціативою Комітету з питань захисту бізнесу та інвесторів відбулась онлайн-зустріч на тему: «Адміністративне оскарження в сферах

публічних закупівель та економічної конкуренції: практичні рекомендації». Зустріч пройшла спільно з Радою бізнес-омбудсмена. Модератором виступив **Олександр Світличний**, член Комітету з питань захисту бізнесу та інвесторів, що діє в складі НААУ. **Олена Куцай** та **Владислав Жабський**, інспектори Ради бізнес-омбудсмена, приділили окрему увагу рекомендаціям скаржника у сфері публічних закупівель.

10 листопада 2020 року в НААУ за ініціативою Комітету з питань захисту бізнесу та інвесторів відбулась друга зустріч «MEET UP з парламентарієм».

Модераторами заходу виступили: Сергій Хільченко, адвокат, Голова Комітету з питань захисту бізнесу та інвесторів, що діє в складі НААУ, та **Олександр Світличний**, адвокат, член вищезазначеного Комітету.

Запрошеною гостею була Голова Тимчасової спеціальної комісії з питань захисту прав інвесторів, заступниця Голови фракції «Слуга Народу» у Верховній Раді України, **Галина Янченко**.

Народна обраниця розповіла про діяльність Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань захисту прав інвесторів. Надала практичні рекомендації адвокатам щодо подання скарг. Розповіла про критерії їх прийняття, порядок та регламент виступів під час засідань Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань захисту прав інвесторів, результати та наслідки розгляду скарг та відповідний депутатський контроль ухвалення рішень.

Крім того, доповідачка навела приклади найрезонансніших кейсів, таких як: ТОВ «Еконія», Миколаївський суднобудівний завод «Океан», французький ретейл «Ашан» та інші.

Учасники конференції переконалися, що зустрічі з народними обранцями мотивують адвокатську спільноту не залишатись осторонь та виявляти різні ініціативи щодо вдосконалення чинного законодавства.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МИТНОГО ТА ПОДАТКОВОГО ПРАВА

3 листопада 2020 року за ініціативою Комітету з питань митного та податкового права спільно з Радою бізнес-омбудсмена в НААУ відбулась акредитована конференція на тему: «Проблеми бізнесу на митниці: як діяти». Модератором заходу виступив **Яків Воронін**, адвокат, голова Комітету, а як доповідач участь узяв **Кирило Номінас**, інспектор Ради бізнес-омбудсмена.

Учасники конференції переконані, що законодавцю варто більше керуватися підходами міжнародного законодавства та провідних юрисдикцій, а не намірами щодо наповнення бюджету. Відповідний досвід правозастосування та практика національних судів України допоможуть уникнути попередніх помилок.

Також присутні впевнені в тому, що доцільно більше уваги звернути на той факт, що питання оцінки митної вартості в усьому світі вимагає високої кваліфікації співробітників митниці та бізнесу, а тому проста лібералізація законодавства без забезпечення стандартів кваліфікації й етики може мати зворотні наслідки. Тому цим аспектам необхідно приділити особливу увагу для недопущення неналежного правозастосування.

Наприкінці онлайн-дискусії учасники дійшли висновку, що митні проблеми бізнесу цілком можуть бути вирішені завдяки узгодженню та, головне, зваженим діям суспільства і влади, активній позиції підприємств, відкритому діалогу й орієнту на провідні міжнародні практики та спрощення формальностей.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МЕДІАЦІЇ

6 листопада 2020 року НААУ за ініціативою Комітету спільно з Асоціацією медіаторів Грузії, *Pravo-Justice* та Всеукраїнською Асоціацією адміністративних суддів через онлайн-платформу ZOOM провела міжнародний Форум на тему: «Альтернативні способи врегулювання спорів у контексті міжнародного досвіду і законопроекту «Про медіацію».

Форум розпочався вітальними словами Заступника Голови НААУ, РАУ **Валентина Гвоздія**, Президента Всеукраїнської асоціації адміністративних суддів **Олександра Пасенюка** та керівника Проєкту ЄС «Право-Justice» **Довідаса Віткауса**.

Модератори заходу **Владислав Ситюк**, Голова Комітету з питань медіації, що діє у складі НААУ, та **На-**

талія Блажівська, віцепрезидент Всеукраїнської асоціації адміністративних суддів, суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, привітали учасників форуму та підкреслили, що сьогодні медіація є одним із найпопулярніших альтернативних способів врегулювання спорів (конфліктів) у розвинених країнах світу. Цей спосіб передбачає залучення посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації, проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб сторони самостійно змогли обрати той варіант рішення, який задовольнить інтереси і потреби обох учасників спору.

Підсумовуючи результати Форуму, **Владислав Ситюк** зазначив, що правове врегулювання процедури медіації надасть можливість сторонам за добровільною згодою, на основі спільних інтересів, швидко та ефективно вирішувати спори шляхом проведення переговорів та досягнення взаєморозуміння, а також дозволить суттєво розвантажити судову систему України. Головна мета законопроекту «Про медіацію» — створити ефективні умови доступу суспільства до медіації як одного з найефективніших та альтернативних механізмів вирішення спорів.

Більш детально ознайомитися з інформацією про міжнародний Форум можна за посиланням: URL : goo.su/2yWq

КОМІТЕТ З ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

4 листопада 2020 року розпочато навчання двох груп адвокатів за курсом Ради Європи HELP «Доступ жінок до правосуддя», вперше представленим українським адвокатам. Навчання проводиться за співпраці НААУ та проєкту Ради Європи «Стамбульська конвенція: інструмент для посилення боротьби з на-

сильством стосовно жінок та домашнім насильством в Україні».

Голова Комітету та Координатор програми Олена Сібілова розповіла про досягнення програми у 2020 році та успіхи українських адвокатів в опануванні різних тематичних курсів HELP, нові курси і виклики програми HELP, у тому числі під час пандемії та очікування від українських адвокатів відповідно до проведених опитувань.

Крім того, у жовтні-листопаді силами Комітету було проведено 2 вебінари з підвищення кваліфікації для адвокатів.

КОМІТЕТ З АГРАРНОГО ТА ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

29 жовтня 2020 року відбулося засідання Комітету. Порядок денний передбачав розгляд таких питань:

1. План діяльності Комітету на 4 квартал 2020 року, заходи, зокрема проведення онлайн-обговорень.
2. Підготовка до публікації методичних рекомендацій Комітету.
3. Заява Комітету щодо безоплатної приватизації.

КОМІТЕТ З БУДІВЕЛЬНОГО ПРАВА

23 жовтня 2020 року в НААУ відбувся круглий стіл на тему: «Будівельне право: європейське майбутнє».

Голова Комітету Олег Поваляєв зазначив: «Станом на сьогодні проводиться активна нормотворча діяльність у галузі будівельного права, яка, у свою чергу, потребує впорядкування та єдиного алгоритму правозастосування. Для визначення головних напрямків розвитку галузі будівельного права, основних проблем регулювання будівельної діяльності, можливих колізій законодавства сьогодні в колі експертів ми обговоримо найважливіші питання, що стосуються гармонізації вказаної галузі з європейськими нормами та технічними регламентами».

3 листопада 2020 року відбулося чергове засідання Комітету. Під час засідання члени Комітету обговорили план своєї діяльності на листопад-грудень 2020 року.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ВЗАЄМОДІЇ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

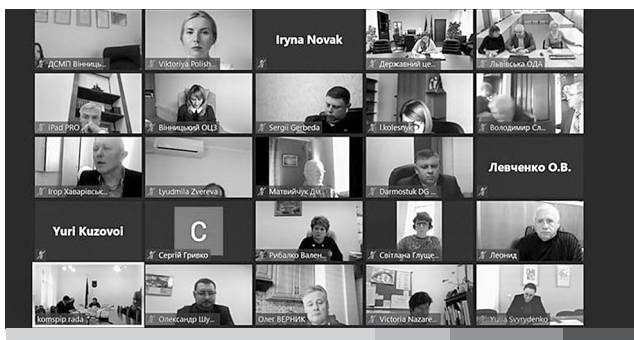
У НААУ визначили переможців Всеукраїнського конкурсу правничої допомоги «Pro bono», який проводила НААУ за ініціативою Комітету з питань взаємодії з громадянським суспільством та у співпраці з Благодійною організацією «Всеукраїнська коаліція з надання правової допомоги».

Близько сорока історій надання правничої допомоги надійшли з різних куточків України. Конкурсна комісія мала складне завдання, оскільки треба було оцінити неймовірно цікаві справи успішних українських адвокатів, безкорисливого юридичного супроводу. Переможцями стали: адвокат Кирило Кузнецов, адвокатка Наталія Бухта, адвокат Дмитро Жарий.

КОМІТЕТ З ТРУДОВОГО ПРАВА

22 жовтня 2020 року відбулося засідання Комітету, на якому було підведено підсумки роботи за III квартал 2020 року та сплановано діяльність на IV квартал. Під час засідання члени Комітету ви-

значили відповідальних осіб за підготовку методичних рекомендацій, бюлетня, дайджесту судової практики від Комітету та круглого столу, що відбудеться 25 листопада 2020 року.

29 жовтня 2020 року Голова Комітету Вікторія Поліщук взяла участь у програмі «Твоє право» на «Українському радіо». Тема обговорення: «Дистанційна робота та гнучкі умови праці: що треба знати найманому працівнику і роботодавцю?».

4 листопада 2020 року члени Комітету узяли участь у Комітетських слуханнях ВРУ «Щодо державної політики у сфері регулювання трудових відносин». Голова Комітету Вікторія Поліщук у своєму виступі зазначила: «Кодекс законів про працю України відстає від реальних сучасних економічних відносин та не відображає специфіки умов приватного найму. Для суспільства України XXI століття вкрай важливо зберегти баланс інтересів людини, суспільства та держави. Затримка в Україні вкрай важливої реформи праці з кожним роком тільки погіршує перспективи створення легальних робочих місць і покращення інвестиційного клімату в Україні».

Відтак, першочерговим і важливим завданням є прийняття нового Трудового кодексу України, який дозволить ефективно працювати роботодавцям та громадянам, а адвокатам поліпшить роботу у належному захисті прав та інтересів клієнтів».

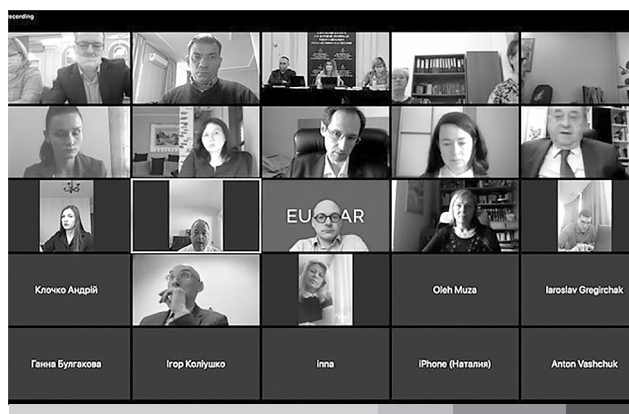
5 листопада 2020 року Голова Комітету Вікторія Поліщук провела лекцію для студентів Національного університету «Києво-Могилянська академія» на тему: «Зміна умов трудового договору. Переведення, переміщення, відсторонення».

КОМІТЕТ З АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

16 жовтня члени Комітету взяли участь у першому засіданні Робочої групи Комітету Верховної Ради

України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування з опрацювання й підготовки до другого читання проекту Закону України «Про адміністративну процедуру» (реєстр. № 3475).

До складу зазначеної Робочої групи від НААУ увійшли: Голова Комітету з адміністративного права та процесу НААУ Юрій Бауман, заступник Голови та член зазначеного Комітету Олена Джабурія й Олена Калашник. Серед інших членів Робочої групи також народні депутати України, експерти міжнародних організацій, знані науковці у сфері адміністративного права та процесу, судді.

Нагадаємо, що проект Закону України «Про адміністративну процедуру» (реєстр. № 3475) було внесено Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховної Ради України 14 травня 2020 року. Це вже шостий починаючи з 2001 року урядовий законопроект з аналогічним предметом регулювання з-поміж тих, що подавалися раніше до попередніх скликань Верховної Ради України. Мета зазначеного законопроекту — структурувати та впорядкувати суспільні процеси у сфері державного управління, новелізувати відносини між владою, громадянами й бізнесом, а також сприяти подоланню проблем в їхній організації.

За результатами проведеного членами Комітету з адміністративного права та процесу правового аналізу вказаного законопроекту, під час його підготовки до першого читання у цілому НААУ підтримала ідею його прийняття. Водночас до профільного Комітету Верховної Ради України було направлено ряд конструктивних зауважень й пропозицій до нього.

2 вересня 2020 року парламент прийняв зазначений законопроект у першому читанні.

МОЛОДІЖНИЙ КОМІТЕТ НААУ — UNBA NEXTGEN

Повідомляємо про створення ще одного регіонального представництва молодіжного комітету у Кіровоградській області.

«UNBA NextGen Кропивницький» розпочинає свою діяльність у складі активних та ініціативних адвокатів, зокрема представників Комітету, адвокатів Ради адвокатів Кіровоградської області — Людмили Язан, Анастасії Шепеленко, Дениса Лінчевського, Ксенії Петренко та Олександра Язана.

19 жовтня 2020 року відбулась робоча зустріч Голови Ради адвокатів Дніпропетровської області Тетяни Лещенко, заступника Голови Ради Олексія Трунова із Головою молодіжного комітету Сергієм Барбашиним, а також представником молодіжного комітету «UNBA NextGen Дніпро» Ілоною Дитятковською.

Закінчивши робочу зустріч Головою ради комітету Сергієм Барбашиним та регіональним представником молодіжного комітету UNBA NextGen у Дніпрі Алевти-

ною Башкеевою, провели презентацію молодіжного комітету.

Також Сергій Барбашин провів двогодинний майстер-клас із підвищення кваліфікації адвокатів на тему: «Як адвокату стати експертом у сфері IT & креативного права».

4 жовтня 2020 року регіональне представництво UNBA NextGen у Херсонській області в межах напрямку In networking we trust провело неформальний захід для адвокатів регіону. Колеги відвідали виноробню

Klara Marsala, дегустували вино у форматі гри «Винне казино». Учасники заходу відвідали равликову ферму, куштували равликів та отримали майстер-клас по приготуванню паєльї на вині з морепродуктами.

10 жовтня 2020 року регіональне представництво молодіжного комітету — UNBA NextGen у Чернігівській області провело в місті Чернігові перший неформальний захід для молодих адвокатів. Колеги пограли в командну гру пейнтбол з використанням пневматичних маркерів, які стріляють кульками з фарбою, у Клубі активного відпочинку FENIX.

15 жовтня цього року регіональні представники UNBA NextGen Ольга Задорожна в Хмельницькій області та Андрій Гуцалюк у Тернопільській узяли участь у засіданні Ради адвокатів України, що відбулося у форматі онлайн. Участь у засіданні Ради адвокатів України для представників молодіжного комітету НААУ — UNBA NextGen є новим та цікавим досвідом. Вдячні за таку можливість, оскільки участь у роботі органів адвокатського самоврядування сприяє прогресив-

ному та якісному розвитку адвокатури, кар'єрному зростанню молодих правозахисників, установленню сучасних стандартів юридичної професії та інтеграції поколінь.

15 жовтня UNBA NextGen організував онлайн-трансляцію на тему: «Юрист нової ери: які якості потрібні, щоб потрапити у ТОП-10 юридичних компаній».

Спікер заходу, бізнес-художник Ігор Заболотний спробував розширити раціональну свідомість юристів і додати до неї трохи креативного мислення. Він розповів про те, як візуалізація допомагає розуміти одне одного. Учасники заходу зізналися, що адвокатам і справді потрібно відмовитися від нудних монологів і шукати креативний підхід, аби донести основні завдання своєї роботи у кожній справі.

17 жовтня 2020 року член Ради молодіжного комітету НААУ — UNBA NextGen Олена Мироненко-Шуль-

ган у межах напрямку In Young We Trust взяла участь як суддя в турнірі щодо консультування з фінансових питань, організованому Асоціацією юридичних клінік.

17 жовтня 2020 року за сприяння молодіжного комітету НААУ — UNBA NextGen у Рівненській області, Ради адвокатів Рівненської області спільно з лісниками Рівненського обласного управління лісового та мисливського господарства адвокати Рівненщини долучилися до участі у Всеукраїнській акції «Мільйон дерев за добу». Кожен учасник, за допомогою спеціальних інструментів та після проведеного інструктажу

мав змогу самостійно висадити молоді саджанці дерев на спеціально відведеній ділянці.

24 жовтня 2020 року Команда НААУ UNBA NextGen представила організацію на змаганнях RaceNation. Олеся Монько, Олександр Прилуцький, Ганна Гаро, Едуард Савош та Олександр Герман здолали 10 км

забігу з перешкодами. Висловлюємо вдячність Лідії Ізовітовій, Валентині Гвоздію та Вадиму Краснику, які повірили у команду та підтримали її у всіх організаційних питаннях.

Також представництва UNBA NextGen організовують акредитовані онлайн-вебінари підвищення кваліфікації для адвокатів свого регіону та всієї країни. Зокрема, у період з 10.10.2020 р. до 10.11.2020 р. було проведено 13 вебінарів.

Відеозаписи вебінарів можна переглянути на Youtube-каналі UNBA NextGen: URL : youtube.com/channel/UC5XLB3G5cyltdSPdX1Nh4Q.

КОМІТЕТ З ГУМАНІТАРНИХ ПИТАНЬ І ТВОРЧИХ ІНІЦІАТИВ

22 жовтня 2020 року за ініціативою Комітету з гуманітарних питань і творчих ініціатив та Центру досліджень адвокатури і права в НААУ відбувся творчий вечір «Дивосвіт палітри і слова». Захід відбувся у межах проведення Першого всеукраїнського поетичного конкурсу для адвокатів «Адвокатська ліра».

КОМІТЕТ З ГУМАНІТАРНИХ ПИТАНЬ І ТВОРЧИХ ІНІЦІАТИВ, ЩО ДІЄ В СКЛАДІ НААУ

ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ АДВОКАТУРИ І ПРАВА НААУ

22/10
19:00

ТВОРЧИЙ ВЕЧІР В МЕЖАХ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРШОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО КОНКУРСУ СЕРЕД АДВОКАТІВ «АДВОКАТСКА ЛІРА»

ДИВОСВІТ ПАЛІТРИ І СЛОВА

Адвокат
АННА МАЦІЄВСЬКА
Виставка художніх робіт «Барви душі»

Адвокат
ОЛЕКСАНДР ЧЕРНИХ
Презентація книг «Кава з медом» та «Свій берег»

Під час творчого вечора було відкрито виставку художніх робіт «Барви душі», яка працюватиме до 12 листопада 2020 року в НААУ. Автор картин — Анна Мацієвська, адвокatesa і художниця зі Львова.

Другою частиною заходу стала презентація книг «Кава з медом» та «Свій берег» від адвоката і письменника з Києва — Олександра Черних.

СПІЛЬНІ ЗАХОДИ

ВЕБІНАР У МЕЖАХ ПРОЄКТУ «ПРАВО-JUSTICE»

Члени Комітетів НААУ Любов Лукашук й Олександр Черних виступили експертами у вебінарі на тему: «Відновлення платоспроможності фізичних осіб — переваги та підводні камені» **30 жовтня 2020 року**. Вебінар проводився у межах Проєкту ЄС «Право-Justice» у співпраці із Господарськими судами Донецької та Луганської областей.

Зокрема, адвокат, член Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, Комітету з господарського права та процесу, Комітету з гуманітарних питань і творчих ініціатив Олександр Черних розповів про проблеми валютного кредитування, із якими стикаються тимчасово переміщені особи, та презентував розроблений законопроект з адаптації процедур реструктуризації, окреслив практику їхнього застосування, зауваживши при цьому: «Урахування

інтересів позичальників, банків та соціальна відповідальність усіх учасників реструктуризації — головна мета розробленого проєкту».

Адвокат, арбітражна керуюча, заступниця голови Комітету з питань банкрутства Любов Лукашук охарак-

теризувала статус арбітражного керуючого у справі про неплатоспроможність, його обов'язки та повноваження, а також сфокусувала увагу на тому, що арбітражний керуючий є досвідченим професіоналом, здатним прийняти виважене рішення щодо застосування найбільш ефективних заходів із метою відновлення платоспроможності боржника. Також доповідачка зазначила, що процедура відновлення платоспроможності фізичних осіб розрахована на добросовісних позичальників, а тому коли боржник сприяє ходу справи й не перешкоджає реалізації повноважень арбітражного керуючого (своєчасно надає повну та достовірну інформацію, не заважає здійсненню огляду майна тощо), то, звичайно, арбітражний керуючий буде союзником такому боржнику. І, відповідно, навпаки. На думку Любові Лукашук, ідеального алгоритму обрання арбітражного керуючого для участі у справі не існує, натомість є важливі фактори, на які боржник може звернути увагу при обранні відповідного фахівця із вказаного питання.

КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА, КОМІТЕТ З МЕДИЧНОГО І ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАВА ТА БІОЕТИКИ

7-8 листопада 2020 року відбувся дводенний навчальний курс «Дитина у медичних правовідносинах», розроблений Вищою школою адвокатури НААУ, Комітетом медичного і фармацевтичного права та біоетики та Комітетом з сімейного права.

Лекторами курсу були члени Комітету Вікторія Валях, Тетяна Водоп'ян, Ганна Гаро, Лариса Гретченко, Юлія Савелова. Під час заходу спікери розкрили низку важливих тем, зокрема: «Особливості правосуб'єктності у медичних правовідносинах за участю дитини», «Практичні аспекти захисту персональних даних дитини та збереження медичної таємниці», «Щеплення дитини: право вибору чи обов'язок? Взаємопов'язаність з правом на освіту», «Захист прав дитини до та під час

її народження», «Механізми захисту прав дитини у сфері охорони здоров'я», «Особливості роботи адвоката у медичних справах щодо захисту прав дитини у суді», «Практичні аспекти відшкодування шкоди, завданої дитині у сфері медичної допомоги» та інші.

УМОВИ ОТРИМАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОСОБИ З ІНВАЛІДНІСТЮ З ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Ленур Керімов, директор міжнародних програм Гельсінського фонду з прав людини, м. Варшава, Польща

Наталія Аляб'єва, к. ю. н., адвокат, консультант Гельсінського фонду з прав людини, м. Варшава, Польща

Це дослідження було проведено в межах проекту «Просування людського виміру безпеки в Україні» за підтримки ОБСЄ/БДІПЛ.

Метою дослідження, проведеного за результатами моніторингу права на соціальний захист осіб з інвалідністю внаслідок військових дій на території АТО/ООС, є аналіз міжнародного права, національного законодавства та виявлення недоліків у законодавстві та практиці діяльності державних органів. У дослідженні, яке було проведено, є рекомендації для внесення змін у національне законодавство. На сьогодні підготовлено проект Закону № 1115 про статус і соціальний захист мирних (цивільних) громадян, які постраждали внаслідок бойових дій чи збройних конфліктів, зареєстрований 29.08.19 р.

Основними документами, які регулюють статус цивільних осіб, які отримали інвалідність внаслідок військових дій на території АТО/ООС, є Закон України від 22.10.93 р. № 3551 «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»¹, а також постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.18 р. № 306 «Деякі питання встановлення зв'язку інвалідності з пораненнями чи іншими ушкодженнями здоров'я»². Ці законодавчі акти визначають низку важливих питань: коло осіб, що входять до категорії цивільних осіб, які отримали інвалідність у результаті військових дій на території АТО/ООС, і виключення з цього кола осіб; процедуру встановлення зв'язку між інвалідністю і пораненням/ушкодженням здоров'я від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння; гарантований обсяг пільг.

Для того щоб отримати статус інваліда війни цивільній особі, яка отримала поранення, потрібно пройти шлях зі збору документів відповідно до національного законодавства України. Згідно з постановою № 306 до заяви, яка надсилається до Міжвідомчої комісії, крім іншого, необхідно додати такі документи:

— витяг з ЄРДР про відкриття кримінального провадження стосовно факту одержання постраждалою особою поранень чи інших ушкоджень здоров'я від боєприпасів;

— висновок судово-медичного експерта, що засвідчує факт отримання поранень чи інших розладів здоров'я від боєприпасів;

— довідку про відсутність (наявність) судимості у постраждалої особи за злочини проти основ націо-

¹ Далі за текстом — Закон № 3551.

² Далі за текстом — постанова № 306.

нальної безпеки України або за злочини проти громадської безпеки.

Отримання цих документів вимагає від людини контакту з органами захисту правопорядку. В умовах мирного часу отримання цих документів не викликало б у особи великих труднощів — достатньо було б звернутися до відповідних органів й отримати ці документи. Однак в обставинах проведення антитерористичної операції, коли є території, що не контролювалися державою в певний період часу, а частина території не контролюється досі, труднощі зі збором вищезазначених документів створюють серйозний бар'єр для осіб з інвалідністю в ефективному доступі до права на соціальний захист. Це підтверджується інформацією, отриманою під час інтерв'ю з членом Міжвідомчої комісії, з якого випливає, що до сьогодні з 33 рішень Комісії про необхідність усунення недоліків у документації найбільш поширеним недоліком була відсутність витягу з ЄРДР і висновку судмедексперта.

Непорушення справи за фактом поранення, не проведення ефективних слідчих дій або відсутність необхідних даних про потерпілу особу у кримінальній справі збільшує термін збору документів для подання до Міжвідомчої комісії і термін розгляду нею документів. Із зібраної інформації випливає, що від моменту звернення щодо порушення кримінальної справи до моменту отримання витягу з ЄРДР і висновку судмедексперта проходить щонайменше три місяці, хоча авторами звіту був задокументований також і термін тривалістю майже рік. Ситуація ускладнюється тим, що не кожна особа з інвалідністю має можливість скористатися послугами адвоката, оскільки в основному вони не мають коштів, а адвокати з неурядових організацій не в змозі допомогти всім, хто цього потребує. Не маючи професійних юридичних знань, люди не розуміють, куди необхідно звернутися й що робити, якщо в порушенні кримінальної справи відмовлено.

Проблеми, пов'язані з порушенням кримінальної справи, отриманням витягу з ЄРДР і висновку судмедексперта, не вирішує також положення постанови № 306, відповідно до якої особа з інвалідністю має право надати згоду на те, щоб Міжвідомча комісія самостійно витребувала довідку про несудимість та витяг з ЄРДР. Однак за інформацією, отриманою від адвокатів, це не є оптимальним виходом, тому що з їх практики випливає, що простіше й швидше отримати ці документи на місці, ніж довго чекати, поки

комісія, яка знаходиться в Києві, буде вести кореспонденцію з правоохоронними органами, вимагати порушення кримінальної справи тощо.

Вищевикладена ситуація є, по суті, порушенням стандартів ефективного розслідування ЄСПЛ, відповідно до яких у разі вбивств або поранень на території проведення операцій спеціальних сил, держава повинна порушити ефективний та офіційний розгляд без очікування скарги потерпілого або його сім'ї. Держава зобов'язана також вжити належних зусиль для збереження, збору та аналізу всіх судових і медичних доказів.

У зв'язку з цим закономірним є запитання: чи так необхідні порушення кримінальної справи і витяг з ЄРДР у разі встановлення факту поранення на території АТО/ООС? Особливо з урахуванням наявної інформації про те, що представники слідчих органів поводяться з особами з інвалідністю, особливо з чоловіками, як з особами, підозрюваними в тероризмі, а не жертвами терористичних актів, що призводить до їх додаткової травматизації. З погляду інтересів особи з інвалідністю кращим був би підхід, коли від неї вимагалось б свідоцтво з описом обставин поранення і декларацією, що вона не брала участі в незаконних терористичних формуваннях, разом з довідкою про відсутність судимості за злочини проти національної і громадської безпеки. Цього було б достатньо для винесення рішення Міжвідомчою комісією, а доказування протилежного залишалось б обов'язком держави відповідно до стандартів справедливого судового розгляду.

ТРУДНОЩІ З ОТРИМАННЯМ ВИСНОВКУ СУДОВО-МЕДИЧНОГО ЕКСПЕРТА

Як зазначалося вище, у чотирьох опитаних нами осіб з інвалідністю немає висновку судмедекспертизи, що входить до пакета документів, які додаються до заяви до Міжвідомчої комісії, що є наслідком непорушення кримінальної справи або відсутності слідчих дій з боку органів слідства.

Аналогічно питанню порушення кримінальної справи термін очікування на проведення судово-медичної експертизи досить тривалий. Автори задокументували три випадки, в яких термін очікування був майже три місяці, один — більше пів року.

Те, що висновок судмедексперта може бути проблемним документом, підтвердила також представниця

МСЕК у м. Краматорську, яка вказала, що в минулому році було 5 осіб, у яких у межах судмедекспертизи неможливо точно визначити час поранення.

У деяких випадках особи з інвалідністю додавали до своїх заяв до Міжвідомчої комісії висновки судмедексперта, які вони самі отримали не в межах порушеної кримінальної справи за фактом поранення. У таких випадках Міжвідомча комісія також не приймає висновки та вимагає надання висновків, виданих у межах кримінальної розслідування. По-перше, цей факт є обмежувальним тлумаченням постанови № 306, в якому не уточняється, що висновок судмедексперта має бути отримано в межах кримінальної справи, порушеної за фактом поранення. По-друге, держава не виконує своїх обов'язків щодо обліку і відповідної реакції на поранення — лікарі зобов'язані інформувати державу про всі випадки бойових травм, а держава зобов'язана реагувати на такі випадки. Тобто фактично держава покладає додатковий тягар на осіб з інвалідністю, вимагаючи від них докласти зусиль для того, щоб змусити співробітників правоохоронних органів на місцях виконати вимоги КПК.

ПІДСЛІДНІСТЬ

Системною проблемою, з якою зіткнулися при проведенні моніторингового дослідження в галузі кримінального правосуддя на території АТО/ООС, є те, що кримінальні справи порушуються і розслідуються не за відомчою підслідністю, що є не тільки явним і грубим порушенням законодавства, але також обмежує права осіб з інвалідністю, отриманою в результаті бойових дій.

Відповідно до ст. 4 Закону України від 22.10.93 р. № 638 «Про боротьбу з тероризмом» Служба безпеки України є основним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю, а відповідно до ст. 5 цього ж Закону має виняткову компетенцію в проведенні досудового слідства у справах про злочини, пов'язані з терористичною діяльністю. Це означає, що всі справи, пов'язані з пораненням людей у зв'язку з бойовими діями в АТО/ООС, повинні порушуватися і розслідуватися СБУ, а не поліцією.

У межах досліджень авторами було задокументовано 10 випадків, коли кримінальні справи вже були порушені, і в 6-ти з них справи порушувалися поліцією:

3 — СБУ і 1 — прокуратурою. На практиці не виключається можливість для потерпілої особи звернутися за відшкодуванням матеріальної та моральної шкоди, заподіяної терористичним актом, що гарантується ст. 19 вищевказаного Закону. Стаття 19 Закону містить дуже важливе для осіб з інвалідністю в результаті бойових дій положення, відповідно до якого відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом, відбувається за рахунок коштів Державного бюджету з подальшим стягненням суми цього відшкодування з осіб, які заподіяли шкоду. З огляду на те, що, крім фізичних розладів здоров'я внаслідок поранень, всі особи з інвалідністю також травмовані психічно, а багато хто з них зазнали також матеріальних збитків (наприклад, зруйновані будинки), ця практика закриває для них можливість скористатися одним з найефективніших механізмів отримання компенсації та відновлення справедливості.

Водночас є вже кілька справ, коли адвокату, з яким автори звіту проводили інтерв'ю, вдалося домогтися в судовому порядку високої моральної і матеріальної компенсації для осіб, потерпілих від терористичних актів. Однак він підкреслив, що *«практика судочинства дуже інертна, не хочуть відшкодовувати шкоду, будь-якими шляхами затягують процес. Навіть якщо є рішення суду, є проблеми на стадії виконання. Звертаються в касацію, касація зупиняє виконання — і триває це роками. Ми судимося з державою Україна. Зазвичай Мін'юст від імені держави говорить, що треба притягати до відповідальності Росію. В суді представники СБУ можуть стверджувати, що в справі немає доказів, що поранення ви могли отримати, коли бомбу розбирали. Тому важливо мати вже встановлений зв'язок (прим. авт. — причинний зв'язок між пораненням і бойовими діями на території АТО/ООС, що встановлюється Міжвідомчою комісією)»*³.

У результаті проведеного дослідження авторами зроблено висновок, що правоохоронним органам обласного і районного рівнів рекомендується:

— припинення практики порушення кримінальних справ не за підслідністю — кримінальні справи за фактами поранень повинні порушуватися не поліцією, а СБУ;

— більш активне включення до процесу ідентифікації осіб з інвалідністю внаслідок військових дій на Донбасі з метою порушення кримінальних справ за фактами поранень і проведення слідчих дій.

³ Керімов Л., Аляб'єва Н. Право на соціальний захист цивільних осіб, які отримали поранення внаслідок збройного конфлікту на Донбасі: звіт на результатами моніторингу. URL: jfp.org.ua/news/news_report/reports/other/138.

ПРОТИДІЯ БУЛІНГУ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Олена Мироненко-Шульган, адвокат, Керуючий партнер
АО «DéFENSE», член ради комітету UNBA NextGen

Сьогодні ми все частіше говоримо про таку проблему в суспільстві, як булінг. Багато часу приділяється вчителями, психологами, а також нами, адвокатами, тому, щоб донести до учасників навчального процесу всю небезпечність цього явища та окреслити правові наслідки його вчинення.

СВІТОВА ПРАКТИКА

Світова практика з цього приводу досить різноманітна. Сьогодні у багатьох країнах Європейського Союзу, а також у Сполучених Штатах Америки запроваджені державні антибулінгові програми, направлені на зменшення випадків цькування серед учнів. Ці заходи включають лекції для батьків, нагляд за дитячими майданчиками, навчально-виховні програми високої інтенсивності та тривалості як для дорослих, так і для дітей, використання конкретних дисциплінарних методів. Серед європейських країн Швеція стала країною, у якій ці програми були найефективнішими.

Щодо України, то поняття булінгу було закріплене на законодавчому рівні та отримало відповідну увагу з боку навчальних закладів після прийняття Закону України від 18.12.18 р. № 2657 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», яким унесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення¹ та Закону України «Про освіту».

ПОНЯТТЯ БУЛІНГУ

Булінг (цькування) — це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі

із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

На жаль, законодавець досить звузив коло осіб та перелік обставин, за яким кривдника можна притягнути до відповідальності за вчинення булінгу. З огляду на вказане, поодинокий випадок агресії одного учня щодо іншого вважатиметься шкільним насильством, але не булінгом. Також якщо насильство вчинене не під час навчального процесу, тобто у літніх таборах, на гуртках, колективних дитячих зустрічах, то й відповідальність за вчинення дій, які підпадають під його ознаки, не настає.

ПОРТРЕТ ЖЕРТВИ ТА БУЛЕРА

Виходячи з власного досвіду просвітницької роботи серед школярів різних класів, можна сказати, що булером стає дитина, яка відчуває брак батьківської уваги або моральний тиск з боку сім'ї. Ще однією причиною такої поведінки є відсутність діалогу та брак батьківської уваги. Часто поведінка такої дитини не відповідає обстановці, і це досить помітно

¹ Далі за текстом — КпАП.

навіть на лекціях, які проводить наша Адвокатська ініціатива «СтопБулінг».

Щодо самої жертви булінгу, то, за результатом дослідження, проведеним Інститутом Джефферсона (США), нею є особа, якій властиві одна, декілька або всі нижчеперелічені риси. Вона відрізняється від своїх однолітків фізичними даними, успіхами в навчанні, матеріальними можливостями, страждає на психологічні розлади (наприклад, тривогу та депресію), має дефіцит розуміння соціальних норм, має занадто покірний характер.

ОЗНАКИ БУЛІНГУ

Типовими ознаками булінгу (цькування) є:

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін — кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);
- дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ БУЛІНГУ ТА ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Відповідно до ч. 3 ст. 173-4 КпАП адміністративна відповідальність батьків настає за вчинення малолітніми або неповнолітніми особами віком від 14 до 16 років булінгу (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Слід зауважити, що за булінг учасник навчального процесу притягується до адміністративної відповідальності. Процедура притягнення така.

Після того як повідомлення про факт вчинення булінгу (цькування) надійшло до органів правопорядку, підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України складають протокол про вчинення адміністративного правопорушення із зазначенням статті Кодексу. Після цього справа про адміністративне правопорушення передається на розгляд до відповідного

суду або судді за місцем вчинення правопорушення.

Судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів розглядають справи про адміністративні правопорушення та призначають вид і розмір стягнення. Строк розгляду справи судом — 15 днів з дня отримання ним протоколу про адміністративне правопорушення та матеріалів справи. Доказами у справах про факти вчинення булінгу (цькування) можуть бути пояснення особи, яку притягують до відповідальності, потерпілого та свідків, висновки експерта (якщо в результаті вчинення правопорушення була завдана фізична чи психологічна шкода), речові докази у вигляді зіпсованих особистих речей потерпілого, а також письмові документи, матеріали листування, в тому числі — листування в соціальних мережах, відеоматеріали, на яких зафіксовано процес цькування.

АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ БУЛІНГУ, ЯКА СКЛАЛАСЬ В УКРАЇНІ

В Україні вже сформувалась певна судова практика щодо притягнення до відповідальності за вчинення булінгу. Перший звіт було представлено мною та моїми колегами з Адвокатської ініціативи «СтопБулінг» у липні цього року під час круглого столу, організованого Київською міською радою та нашою ініціативою.

Станом на сьогодні досить великий відсоток протоколів про адміністративне правопорушення були досліджені судом і правопорушника було притягнуто до адміністративної відповідальності. Але існує й протилежна практика, де суд постановою закриває провадження у справі та особа не притягується до відповідальності з таких причин.

1. Відсутні ознаки булінгу:

— відсутні складові поняття цькування (булінгу), а саме — відсутнє систематичне постійне насилля з боку групи осіб або однієї особи за підтримки групи осіб, з ознаками нерівності сил, застосованих та направлених до однієї тієї самої людини;

— дії були вчинені з метою самозахисту, а факт булінгу не знайшов свого підтвердження;

— не здобуто доказів наявності вини особи у вчиненні правопорушення, що ставиться їй у вину. У протоколі про адміністративне правопорушення описано лише події, в яких відсутні ознаки булінгу.

2. У діях особи відсутній склад адміністративного правопорушення.

Протокол складено щодо вчителя або класного керівника, в якому зазначається про приховування останнім факту булінгу, що постійно відбувався у класі. Однак, як убачається з існуючої судової практики та наявних у ЄДРСР постанов, суд справу провадженням закриває у зв'язку з відсутністю в діях педагога складу адміністративного правопорушення.

У свою чергу, суд посилається на ст. 26 Закону України «Про освіту», де зазначається, що керівник закладу освіти в межах наданих йому повноважень забезпечує створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування), у тому числі: розглядає заяви про випадки булінгу (цькування) здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та видає рішення про проведення розслідування; скликає засідання комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) для прийняття рішення за результатами проведеного розслідування та вживає відповідних заходів реагування; повідомляє уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України та службі у справах дітей про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти. Тобто, як убачається з позиції суду, за неповідомлення про факт булінгу несе відповідальність лише керівник закладу освіти, тому що він є учасником адміністративних правовідносин.

3. Неправильно складений протокол про адміністративне правопорушення органами поліції.

У протоколі не зазначено, чи є порушник учасником навчального процесу, які саме насильницькі дії

були вчинені порушником щодо потерпілого, які наслідки викликали ці дії у потерпілого й чи були вони взагалі, чи мало діяння систематичний характер, якщо так, то в який період часу, з конкретною вказівкою на час кожної події.

Відповідно до ст. 256 КпАП та вимог Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції, що затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України № 1376 від 06.11.15 р., у протоколі про адміністративне правопорушення зазначаються: місце, час вчинення та суть адміністративного правопорушення, яка повинна точно відповідати ознакам складу адміністративного правопорушення, зазначеним у статті КпАП, за якою складено протокол, а до протоколу повинні бути додані докази вчиненого правопорушення.

При цьому суть адміністративного правопорушення має бути конкретно за змістом, викладеною з урахуванням суб'єктивних та об'єктивних ознак складу адміністративного правопорушення, передбачених ч. 1 ст. 173-4 КпАП.

Підсумовуючи, хочу зазначити, що питання протидії булінгу потребує більш системної уваги з боку держави. Як представники підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, так і працівники закладів освіти не мають належного досвіду в цій сфері, тому потребують додаткових знань та освітніх програм. Однак не лише держава повинна піклуватись про майбутнє, батьки мають усвідомлювати, що поведінка дитини формується саме в сім'ї.

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СУДОМ НЕКОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКОНУ ВСУПЕРЕЧ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Леонід Белкін, адвокат

Прийняття неконституційних законів¹ в Україні є непоодиноким². Відповідно до ч. 2 ст. 152 Конституції України закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України³ рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення. Аналогічне положення закріплено у ст. 91 Закону України «Про Конституційний Суд України». Отже, між моментами прийняття закону та визнання його певної норми неконституційною існує певний період «життя» такої норми. Українські суди зазвичай визнають за можливе її застосування у цей період. Натомість таке визнання суперечить принципам існування писаної конституції в демократичних країнах.

Так, у рішенні Верховного Суду США «Marbury v. Madison, 5 U.S. 137 (1803)» наголошується: «Питання, чи може акт, який суперечить Конституції, стати законом країни, є питанням, глибоко цікавим для Сполучених Штатів <...>. Народ зібрався, щоб створити владу. Він передбачав її організацію та покладав на різні гілки (підрозділи) певні повноваження та встановлював певні обмеження, за які ці підрозділи не повинні виходити. Обмеження були викладені в письмовій Конституції, яка **не слугувала б жодній меті**, якщо за ці обмеження в будь-який час можуть вийти ті, кого передбачається обмежити. Оскільки Конституція є вищим першочерговим законом, незмінним звичайними засобами <...> **законодавчий акт, що суперечить конституції, не є законом** <...>. Якщо два закони суперечать один одному, суди повинні прийняти рішення про дію кожного з них. Отже, якщо закон суперечить Конституції; якщо до конкретної справи застосовуються як закон,

так і Конституція, тож суд повинен або вирішити цю справу відповідно до закону, нехтуючи Конституцією; або відповідно до Конституції, нехтуючи законом; суд повинен визначити, яка з цих суперечливих норм регулює справу. Це закладено в самій суті судового обов'язку. Якщо тоді суди повинні враховувати Конституцію, а Конституція перевершує будь-який звичайний акт законодавчого органу, **Конституція, а не такий звичайний акт**, повинна регулювати справу, до якої вони обидва застосовуються <...> застереження про верховенство (ст. VI, п. 2) надало Конституції перевагу над законами та договорами, передбачаючи, що мають застосовуватися лише закони, «які будуть прийняті відповідно до Конституції»⁴. Отже, проблема недопустимості застосування судом неконституційного закону є для України актуальною (Джерело: URL: law.cornell.edu/constitution-conan/article-3/section-2/clause-1/marbury-v-madison).

¹ Далі під неконституційністю закону будемо розуміти неконституційність закону в цілому або його окремої норми.

² Белкін Л. М. Забезпечення законності в діяльності органів виконавчої влади: адміністративно-правовий вимір: монографія. Ужгород: ФОП Бреза, 2014. С. 99—101.

³ Далі за текстом — КСУ.

⁴ The question, whether an act, repugnant to the Constitution, can become the law of the land, is a question deeply interesting to the United States... The people had come together to establish a government. They provided for its organization and assigned to its various departments their powers

З теоретичного та процесуального поглядів видається очевидним, що неконституційна норма не повинна застосовуватися не тільки після офіційного визнання її неконституційною, але й протягом, так би мовити, її легального «життя». Так, доктор юридичних наук, професор О. І. Ющик зазначає⁵, що застосування, **навіть тимчасове**, неконституційних законів чи їхніх окремих положень у системі законодавства суперечить загальним засадам, зазначеним у ст. 8 Конституції України. На підставі неконституційних положень складаються відповідні правовідносини, утворюючи в загальному правопорядку антиконституційні «анклави», що ускладнюють процес правозастосування та можуть порушувати конституційні права громадян. Водночас з'являється можливість обійти конституційні вимоги й хоча б на деякий час, «легально» встановити певні відносини на підставі тимчасово чинних неконституційних положень закону.

Відомий французький вчений, професор Гі Бребан, який певний час займав також посаду генерального директора Міжнародного інституту адміністративних наук⁶, наполягав на тому підході, що анулювання неправомірного акта під час судового розгляду пов'язано з поширенням на нього дії зворотної сили. Якщо акт, прийнятий у 1956 році, анульовано в 1972 році, то вважається, що на нього поширюється зворотна дія. Він вважається анульованим з дати прийняття неправомірного акта. Цей виняток заснований на дії зворотної сили. Скасований акт розглядається, отже, як такий, що ніколи не діяв; він вилучається з правового обороту із застосуванням зворотного ефекту, й адміністрація повинна усунути всі негативні наслідки, пов'язані з його дією, у разі змоги відновивши згаяне⁷.

Варто зазначити, що з процесуального погляду можливі **3 сполучення обставин** з точки зору офіційного визнання/відсутності визнання закону неконституційним:

— *перший варіант*: на момент розгляду справи закон ще офіційно не визнаний неконституційним, і відносини, щодо яких виник спір, склалися до такого офіційного визнання;

— *другий варіант*: на момент розгляду справи закон уже офіційно визнаний неконституційним, однак відносини, щодо яких виник спір, склалися до такого офіційного визнання;

— *третій варіант*: на момент розгляду справи закон уже офіційно визнаний неконституційним, і відносини, щодо яких виник спір, склалися після такого офіційного визнання.

Зрозуміло, що третій варіант є найбільш безпроблемним: закон (або норма закону), визнані неконституційними, втратили чинність і вже не регулюють спірні правовідносини.

Натомість перший та другий варіанти викликають в українських суддів певні проблеми у правозастосуванні.

У принципі, з погляду застосування Конституції України як акта прямої дії особливих проблем не повинно було б бути. Відповідно до ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

and established certain limits not to be transgressed by those departments. The limits were expressed in a written Constitution, which would serve no purpose if these limits may, at any time, be passed by those intended to be restrained. Because the Constitution is a superior paramount law, unchangeable by ordinary means... a legislative act contrary to the Constitution is not law... If two laws conflict with each other, the courts must decide on the operation of each. So if a law be in opposition to the Constitution; if both the law and the Constitution apply to a particular case, so that the court must either decide that case conformably to the law, disregarding the Constitution; or conformably to the Constitution, disregarding the law; the court must determine which of these conflicting rules governs the case. This is of the very essence of judicial duty. If, then, the courts are to regard the Constitution, and the Constitution is superior to any ordinary act of the legislature, the Constitution, and not such ordinary act, must govern the case to which they both apply... the Supremacy Clause (Art. VI, cl. 2) gave the Constitution precedence over laws and treaties, providing that only laws «which shall be made in pursuance of the Constitution» shall be.

⁵ Ющик О. І. Теоретичні основи законодавчого процесу: монографія. К.: Парламентське вид-во, 2004. 519 с.

⁶ URL: ru.qwe.wiki/wiki/International_Institute_of_Administrative_Sciences.

⁷ Бребан Г. Французское административное право: пер. с фр. / Под ред. и со вступ. ст. С. В. Боботова. М.: Прорпесс, 1988. 488 с. URL: adhdportal.com/book_741_chapter_194__2_POSLEDSTVIJA_SUDEBNOGO_ANNULIROVANIIA_NEPRAVOMERNYKH_AKTOV.html

У цьому сенсі слід наголосити, що практично всі процесуальні кодекси України містять застереження про те, що у випадку, якщо певний правовий акт суперечить акту вищої юридичної сили, суд застосовує акт вищої юридичної сили. Так, згідно з ч. 7 ст. 10 Цивільного процесуального кодексу України⁸, ч. 7 ст. 11 Господарського процесуального кодексу України⁹ у разі невідповідності правового акта правовому акту вищої юридичної сили суд застосовує норми правового акта вищої юридичної сили. Згідно з ч. 3 ст. 7 Кодексу адміністративного судочинства України¹⁰ у разі невідповідності правового акта Конституції України, закону України, міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або іншому правовому акту суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу, або положення відповідного міжнародного договору України.

А оскільки згідно з наведеними вище положеннями ст. 8 Конституції України повинен дотримуватися принцип пріоритету Конституції України над законом, то вже наведених норм процесуального права достатньо, щоб суди не застосовували закон, який не відповідає Конституції України.

Однак у зазначених процесуальних кодексах у редакціях, що набули чинності після 15.12.17 р., законодавець підсилив права та обов'язки судів щодо незастосування законів, конституційність яких є сумнівною. Так, у нормах ч. 6 ст. 10 ЦПК, ч. 6 ст. 11 ГПК, ч. 4 ст. 7 КАС, «якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, суд не застосовує такий закон чи інший правовий акт, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії».

У такому випадку суд після ухвалення рішення у справі звертається до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до КСУ подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції КСУ¹¹.

Отже, з огляду на усе викладене, виходячи з пріоритету Конституції України над законами України, слід дійти висновку, що поняття «втрата чинності некон-

ституційним законом» (ч. 2 ст. 152 Конституції України) та поняття «незастосування чинного закону, який суперечить Конституції» (ч. 2 ст. 8 Конституції України, ч. 6 ст. 10 ЦПК, ч. 6 ст. 11 ГПК, ч. 4 ст. 7 КАС) не є тотожними. Так, до офіційного визнання закону неконституційним формально невідомо, що норма є неконституційною, тому практично можливе застосування цієї норми (це перший варіант із наведених вище). Теоретично, за наявності певної сміливості та відданості пріоритету прав людини, суди й самі могли визначати суперечливість Конституції певної норми закону, формально не визнаючи цю норму неконституційною, але не застосовуючи її з огляду на ч. 2 ст. 8 Конституції України, ч. 6 ст. 10 ЦПК, ч. 6 ст. 11 ГПК, ч. 4 ст. 7 КАС. Особливо це було б слушним в умовах повторюваності даних порушень з боку Верховної Ради України. Проте нашим судам ані сміливості, ані бажання не вистачає.

Однак коли вже точно відомо, що норма закону є неконституційною (це другий варіант із наведених вище), то ця норма точно суперечить Конституції не тільки після офіційного визнання неконституційності, але й до такого визнання, тому й у **цей період неконституційна норма застосуванню не підлягає** з огляду на ч. 2 ст. 8 Конституції України, ч. 6 ст. 10 ЦПК, ч. 6 ст. 11 ГПК, ч. 4 ст. 7 КАС. Ба більше, у такому випадку й застосування абзаців 2 ч. 6 ст. 10 ЦПК, ч. 6 ст. 11 ГПК, ч. 4 ст. 7 КАС не потрібно, оскільки питання неконституційності вже вирішено. Тому абсолютно неправомірно вчиняють суди, які при другому варіанті розгляду спору, точно знаючи, що певна норма є неконституційною, продовжують керуватися такою нормою, посиляючись на те, що відносини, щодо яких виник спір, склалися до такого офіційного визнання неконституційності, тобто у період формальної чинності цієї норми.

Така негативна традиція започаткована ще у дореформений період (до 15.12.17 р.) і, на жаль, продовжується й після реформи.

Так, в ухвалі Вищого адміністративного суду України¹² від 16.01.07 р. зазначається¹³, що відповідно

⁸ Далі за текстом — ЦПК.

⁹ Далі за текстом — ГПК.

¹⁰ Далі за текстом — КАС.

¹¹ У КАС замість слів «вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України» використані слова «що віднесено до юрисдикції Конституційного Суду України».

¹² Далі за текстом — ВАСУ.

¹³ ЄДРПР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/519709.

до ст. 74 Закону України «Про Конституційний Суд України»¹⁴ КСУ, визнаючи закон неконституційним, може вказати на преюдиціальність свого рішення при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з правовідносинами, що виникли внаслідок дії неконституційного акта. Оскільки у відповідному рішенні КСУ такої вказівки немає, воно не може вважатися нововиявленою обставиною¹⁵. В ухвалі ВАСУ від 04.11.10 р. зазначається¹⁶, що відповідний Закон України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» визнаний неконституційним у відповідній частині тільки 09.07.07 р., тому з 01.01.07 р. по 09.07.07 р. позивач не мала права на отримання державної соціальної підтримки, оскільки норма, якою передбачено це право, була зупинена. Тобто на момент прийняття відповідних рішень суди вже точно знали про неконституційність відповідних норм, але не зважили на це. Однак, як показано вище, така позиція є хибною як з теоретичного, так і з процесуального погляду.

У постреформений період питання застосування/незастосування закону, про неконституційність якого було точно відомо, але спір виник до визнання неконституційності (другий варіант із наведених вище), була вимушена поставити, щоправда проти своєї волі, колегія суддів Касаційного господарського суду при касаційному розгляді справи № 910/30/19. Так, в ухвалі від 02.06.20 р., де ставиться питання про передачу справи розгляд Великою Палатою Верховного Суду¹⁷, зазначено таке:

«16. Відповідно до ч. 2 ст. 152 Конституції України закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення КСУ рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

17. Аналогічне положення закріплено у ст. 91 Закону України «Про Конституційний Суд України».

18. Рішенням КСУ від 05.06.19 р. № 4-р(II)/2019 визнано таким, що не відповідає Конституції України

(є неконституційним), положення п. 13 ч. 1 ст. 17 Закону¹⁸, відповідно до якого Національному антикорупційному бюро надається право «за наявності підстав, передбачених законом, подавати до суду позови про визнання недійсними угод у порядку, встановленому законодавством України».

19. Із п. 2 резолютивної частини Рішення КСУ від 05.06.19 р. № 4-р(II)/2019 убачається, що положення п. 13 ч. 1 ст. 17 Закону визнано неконституційним і втрачає чинність з дня ухвалення КСУ цього Рішення.

20. Таким чином, оскільки п. 13 ч. 1 ст. 17 Закону втратив чинність з **05.06.19 р.**, проте, як зазначалося у п. 9 цієї ухвали, із даним позовом позивач звернувся до суду **29.12.18 р.** (відповідно до штампа відділення поштового зв'язку на конверті), **позивач мав процесуальну дієздатність звертатися до суду, коли вищезазначений пункт був чинним.** Аналогічна правова позиція викладена у постановках Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 20.06.19 р. у справі № 910/4473/17, від 30.07.19 р. у справі № 910/5785/18, від 01.08.19 р. у справі № 910/10324/18, від 04.09.19 р. у справі № 904/8354/16, від 01.10.19 р. у справі № 910/8287/18, від 04.12.19 р. у справі № 910/18439/17, від 13.01.20 р. у справі № 908/2436/18, від 21.01.20 р. у справі № 910/114/19.

21. У всіх цих справах Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду на підставі положень ст. 152 Конституції України і ст. 91 Закону України «Про Конституційний Суд України» **застосовував норму закону, яка була визнана неконституційною, щодо відносин, які виникли до ухвалення відповідного рішення КСУ.** Колегія суддів з такими висновками погоджується і не вбачає підстав для відступу від них.

22. Разом з тим у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 05.09.19 р. у справі № 638/9278/16-ц¹⁹ міститься такий правовий висновок:

«ЄСПЛ зауважує, що національні суди мають вибирати способи такого тлумачення, які зазвичай

¹⁴ У редакції від 16.10.96 р. № 422/96-ВР.

¹⁵ Згідно з п. 5 ч. 2 ст. 245 КАСУ (у редакції до 15.12.17 р.) встановлена КСУ неконституційність закону України, іншого акта (їх окремих положень) або надане КСУ офіційне тлумачення положень Конституції України, що є відмінним від того, як їх застосовував суд при вирішенні справи, вважалася нововиявленою обставиною.

¹⁶ ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/12246759.

¹⁷ ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/89767998.

¹⁸ Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України».

¹⁹ ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/84182602.

можуть включати акти законодавства, відповідну практику, наукові дослідження тощо («Volovik v. Ukraine», № 15123/03, § 45, ЄСПЛ, 06.12.07 р.).

У ч. 2 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження» (у редакції, чинній на момент повернення виконавчого документа) закріплено, що до заяви про примусове виконання рішення стягувач додає квитанцію про сплату авансового внеску в розмірі 2 відсотків суми, що підлягає стягненню.

Рішенням Другого сенату КСУ у справі за конституційною скаргою ОСОБА_1 щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 2 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження» (щодо забезпечення державою виконання судового рішення) від **15.05.19 р.** № 2-р(II)/2019 визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення ч. 2 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.16 р. № 1404 зі змінами.

Положення частини другої статті 26 Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.16 р. № 1404 зі змінами, що визнані неконституційними, втратили чинність з дня ухвалення КСУ Рішення.<...>

З урахуванням викладеного Верховний Суд у складі Об'єднаної Палати Касаційного цивільного суду вважає, що враховуючи гарантії, закріплені у ст. 55, 129, 129-1 Конституції України, ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 18 ЦПК, дії державного виконавця щодо повернення без виконання з мотивів несплати авансового внеску судового наказу від 19.07.16 р. у справі № 638/9278/16-ц [повідомлення від **27.03.17 р.**] не можуть вважатись правомірними».

23. Таким чином, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду по-іншому застосовує норми ст. 152 Конституції України і ст. 91 Закону України «Про Конституційний Суд України», оскільки визнає неправомірними дії органу державної влади, вчинені на підставі чинної (на момент таких дій) норми закону, яка була визнана неконституційною рішенням КСУ, у зв'язку з її подальшим визнанням неконституційною (тобто **не застосовує таку норму закону щодо**

відносин, які виникли до ухвалення відповідного рішення КСУ).

24. Колегія суддів з таким висновком Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо надання зворотної сили рішенням Конституційного Суду України (застосуванням ст. 152 Конституції України і ст. 91 Закону України «Про Конституційний Суд України») не погоджується і вважає за необхідне від нього відступити з огляду на викладене у п. 16 – 21 цієї ухвали».

Цікаво простежити, як ретельно колегія суддів Касаційного господарського суду відмежовується від позиції Об'єднаної Палати Касаційного цивільного суду, хоча саме ця позиція є єдино правильною. За таких умов Велика Палата Верховного Суду мала реальну можливість вирішити цю проблему, однак ухилилася.

Так, в ухвалі Великої Палати Верховного Суду від 24.06.20 р. у справі № 910/30/19, провадження № 12-41гс20, заперечено, що справа містить виключну правову проблему. Тому справа повернена відповідній колегії Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду для розгляду²⁰.

Разом із тим, враховуючи наявність постанови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 05.09.19 р. у справі № 638/9278/16-ц, залишається можливість продовжувати наполягати на правомірності застосування саме цієї правової позиції, а саме: **не застосовується норма закону, визнана неконституційною, щодо відносин, які виникли до ухвалення відповідного рішення КСУ.** Це є тим більше слушним, що після 05.09.19 р. Касаційний цивільний суд системно застосовує цю правову позицію в аналогічних правовідносинах, наприклад: постанови від 02.10.19 р. у справі № 760/20073/16-ц, провадження № 61-27786св18²¹, від 02.10.19 р. у справі № 489/9646/14-ц, провадження № 61-26623св18²², від 08.04.20 р. у справі № 635/6709/15-ц, провадження № 61-7880св19²³, від 03.06.20 р. у справі № 466/7600/17-ц, провадження № 61-38587св18²⁴, та ін.

²⁰ ЄДРСП. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/90228180.

²¹ ЄДРСП. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/84845541.

²² ЄДРСП. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/84845539.

²³ ЄДРСП. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/88833363.

²⁴ ЄДРСП. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/89903266.

Необхідно також наголосити, що визнання закону неконституційним усі процесуальні кодекси визнають підставою для перегляду раніше прийнятих судових рішень за виключними обставинами. Так, відповідно до норм п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК, ч. 3 ст. 320 ГПК, ч. 5 ст. 361 КАС підставами для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є: встановлена КСУ неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане.

Тобто, з одного боку, застереження «якщо рішення суду ще не виконане» обмежує права зацікавлених осіб на перегляд судових рішень порівняно, наприклад, з нормою п. 5 ч. 2 ст. 245 КАС (у редакції до 15.12.17 р.), де такого застереження немає, але, з іншого боку, запровадження цих норм законодавець визнав, що норми законів, визнані неконституційними, не повинні застосовуватися протягом усього періоду «життя» цих норм, у тому числі й тоді, коли офіційно про таку неконституційність ще невідомо (перший та другий варіанти обставин розгляду справ).

Наприклад, у постанові від 04.09.19 р. у справі № 910/10585/18 Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду²⁵, з посиланням на абз. восьмий ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності», зазначається, що у випадку перерахування дивідендів на користь Держави на підставі цієї норми виплата дивідендів недержавним акціонерам не здійснюється. Тому акціонерам було відмовлено у стягненні дивідендів. Однак у Рішенні КСУ від 22.07.20 р. № 8-р(І)/2020 у справі № 3-313/2019(7438/19) абз. восьмий ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» визнаний неконституційним. Отже, видається перспективним перегляд справи № 910/10585/18 на користь акціонерів за виключними обставинами.

Разом із тим, вважаю, що визнання неправомірності застосування законів, визнаних неконституційними, в період до такого визнання може бути прийнятним тільки тоді, коли це не погіршує становище слабкої сторони, зокрема юридичних та/або фізичних осіб в адміністративних справах проти Держави.

²⁵ ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/84039578.

ПОРУШУЮТЬ ТВОЇ ПРАВА?

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ
ПРАВ АДВОКАТІВ НААУ

телефонуй

(067) 692-44-43*

*гаряча лінія працює цілодобово

ДОГОВІР ДАРУВАННЯ МІЖ КОЛИШНІМ ПОДРУЖЖЯМ ЗА УСНОЮ ДОМОВЛЕНІСТЮ НЕ СПЛАЧУВАТИ АЛІМЕНТИ І ДОГОВІР ПРО ПРИПИНЕННЯ ПРАВА НА АЛІМЕНТИ ДЛЯ ДИТИНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ПЕРЕДАЧЕЮ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМІСТЬ: ВІДМІННОСТІ У ПРАВОВИХ НАСЛІДКАХ

Ольга Розгон, доц., к. ю. н.

Специфічність сімейного права простежується у тому, що суб'єкти сімейних відносин можуть укласти договір, який регулюється нормами сімейного законодавства, а можуть урегулювати сімейні відносини за домовленістю, але при укладенні договору настають сімейно-правові наслідки лише у взаємодії з іншими юридичними фактами.

У ч. 2 ст. 7 Сімейного кодексу України¹ передбачено, що сімейні відносини можуть бути урегульовані за домовленістю (договором) між їх учасниками.

У ст. 9 СК установлене коло осіб, сімейні відносини між якими можуть регулюватися за домовленістю (договором).

Відмінності між домовленістю та договором у сімейному праві

Домовленість існує виключно в усній формі й не має такої ж сталої правової гарантії, як договір, бо не може бути забезпечена силою державного примусу ²	Договір у сімейному праві — це окремий документ, підписаний сторонами, що його уклали, який підтверджує факт укладення сторонами цього правочину, договірні сімейні відносини, що виникли між цими суб'єктами сімейного права
Домовленість дійсна лише доти, допоки її зміст є бажаним для всіх учасників сімейного правовідношення і підтримується їхньою взаємною згодою	Договір у сімейному праві — це узгоджені волевиявлення двох учасників сімейних відносин, спрямовані на досягнення певних сімейно-правових наслідків, які настають лише у взаємодії з іншими юридичними фактами

¹ Далі — СК.

² Шимон С. Поняття і юридичне значення «домовленості» як волевиявлення суб'єктів цивільного права. Юридична Україна. 2009. № 9. С. 44.

Загальні вимоги до укладання та вчинення *договорів у сімейному праві* встановлені Цивільним кодексом України,³ але кожен із цих договорів має свої особливості, зумовлені: предметом (наприклад, майно); потребою в державній реєстрації; існуванням типової або примірної форми, встановленої законом; наявністю сімейно-правової відповідальності у договорі, форми та обсяг якої можуть бути визначені як законом, так і договором.

Оскільки такі договори укладаються між певними *суб'єктами сімейних відносин*, то й норми щодо них можна побачити у тих главах, які регулюють правовідносини між такими суб'єктами. Наприклад, у гл. 8—9 СК

у ст. 64—66, 69, 74, 78 містяться договори, які можуть укласти між собою подружжя, фактичне подружжя; у гл. 11, 15 СК — договори, які можуть укласти між собою батьки щодо виховання та утримання дитини (ст. 109, ч. 4 ст. 157, ст. 181, 185, 190); у гл. 20 СК — договори, які укладаються щодо влаштування дітей-сиріт (ст. 253, 256-4, 256-8).

У ст. 2 СК визначені учасники сімейних відносин, які регулює СК. «Суб'єктів сімейних правовідносин» слід розуміти як фізичних осіб, пов'язаних між собою шлюбом, родинністю, усиновленням і деякими формами влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, які наділені сімейними правами та обов'язками⁴.

Класифікуємо суб'єктів сімейних правовідносин:

суб'єкти подружніх і прирівняних до них правовідносин
суб'єкти правовідносин між батьками та дітьми
суб'єкти родинних правовідносин
суб'єкти правовідносин із приводу усиновлення
суб'єкти правовідносин, які пов'язані із влаштуванням дітей, позбавлених батьківського піклування

Слід відрізнити договори у сфері сімейних правовідносин від договорів, що укладаються *між членами сім'ї*.

Члени сім'ї — це особи, які перебувають у шлюбі, їх діти, особи, які перебувають під опікою і піклуванням, інші особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. Для більш широкого розуміння поняття «член сім'ї» Конституційний Суд навів у своєму рішенні від 03.06.99 р. офіційне тлумачення цього терміна⁵.

Так, до кола членів сім'ї належать дружина (чоловік), їх діти і батьки. Діти є членами сім'ї незалежно від того, чи є вони дітьми будь-кого з подружжя, спільними або усиновленими, народженими у шлюбі

або позашлюбними. Членами сім'ї можуть бути визнані й інші особи за умови постійного проживання разом із суб'єктом права на пільги і ведення з ним спільного господарства, тобто не лише його (її) близькі родичі (рідні брати, сестри, онуки, дід, баба), але й інші родичі або особи, які не перебувають із військовослужбовцем у безпосередніх родинних зв'язках (неповнорідні брати, сестри; зять, невістка; вітчим, мачуха; опікуни, піклувальники, пасинки, падчерки тощо).

Родичі — фізичні особи, які походять один від одного або від спільних пращурів. А отже, **близькі родичі** — це фізичні особи, союз яких засновано на близькій родинності (батьки, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки). Такі категорії, як родичі та близькі родичі, використовує ЦК⁶.

³ Далі — ЦК.

⁴ Ватрас В. А. Суб'єкти сімейних правовідносин: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / В. А. Ватрас; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2008. 17 с. С. 5.

⁵ Далі — Рішення.

⁶ Розгон О. В. Поняття «родич», «член сім'ї» та суміжні з ними категорії. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2014. № 1106, вип. 17. С. 114—117. URL: nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2014_1106_17_32.

Також поняття «*близькі родичі*» надано у ч. 2 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»⁷. Це батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки, посягання на життя, здоров'я, житло і майно яких перешкоджає виконанню працівниками суду і правоохоронних органів покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав. Але вважаємо, що дружина (чоловік) не можуть бути зазначені у цьому переліку, оскільки за ст. 21 СК шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану. Свояцтво — це відносини між людьми, які виникають зі шлюбного союзу одного з родичів: відносини між подружжям і родичами іншого з подружжя, а також між родичами подружжя⁸.

Таким чином, ознаками свояцтва будуть такі: виникає зі шлюбу; не засноване на кровній близькості; виникає, коли є живі родичі чоловіка та (або) жінки на момент укладення шлюбу. Отже, подружжя — це члени сім'ї один щодо одного, але вони не є родичами.

У свою чергу, *іншими родичами* будуть всі ті особи, які не входять до поняття «близькі родичі». Це можуть бути тітка і племінниця, дядько і племінник тощо. Частина 4 ст. 2 визначає, що СК не регулює сімейні відносини між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком і племінницею/племінником і між іншими родичами за походженням. Вважаємо, що до таких родичів також слід віднести випадки, коли спільним є тільки один із батьків і діти є неповнорідними (якщо діти походять від спільного батька і різних матерів, вони є єдинокровними; якщо в них спільна матір, але різні батьки, діти є єдиноутробними)⁹.

Так, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 64 СК дружина та чоловік мають право на укладення між собою усіх

договорів, які не заборонені законом, як щодо майна, що є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

У цьому разі матиме *місце звичайний цивільно-правовий договір*, і, відповідно, врегульовуватися він має суто нормами цивільного законодавства. *Не буде юридичним фактом* у сфері сімейного права і договір між іншими членами сім'ї щодо належного їм майна (наприклад, договір дарування, за яким бабуся як дарувальник передає у власність онукові певну річ; або договір оренди автомобіля між дядьком і племінником тощо)¹⁰.

Договірні сімейні відносини можуть охоплюватися нормами не тільки сімейного, але й цивільного законодавства. *Особи, які мають сімейно-правовий статус (або сімейний статус)*, укладають між собою та з іншими особами різні договори, що знайшли своє законодавче закріплення у різних «позасімейних» законодавчих актах.

У цивільному законодавстві існують два основних підходи, якими позначається «ставлення» до учасників *сімейних відносин* у процесі укладення ними договорів:

1) цивільне законодавство *не надає сімейному статусу* сторін спеціального значення і регулює їх відносини за загальною схемою (наприклад, члени сім'ї щодо свого роздільного майна можуть укласти між собою будь-які договори (купівлі-продажу, дарування, міни тощо));

2) до загальної схеми додається певне уточнення (спеціальне правило), яке стосується саме учасників сімейних відносин. При цьому закон чітко називає сімейно-правову позицію особи — батьки (усиновлювачі) не мають права дарувати майно дітей (ч. 2 ст. 720 ЦК); спадковий договір за участю подружжя (ст. 1306 ЦК і т. д.)¹¹.

⁷ Далі за текстом — Закон № 3781.

⁸ Сімейне право України (у схемах): навчальний посібник. К.: Атіка, 2005. 160 с. С. 19.

⁹ Розгон О. В. Поняття «родич», «член сім'ї» та суміжні з ними категорії. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2014. № 1106, вип. 17. С. 114—117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKHiPR_2014_1106_17_32.

¹⁰ Явор О. Договір як юридичний факт у сімейному праві. Вісн. Нац. акад. прав. наук України. 2014. № 4. С. 123—132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/varpu_2014_4_15.

¹¹ Харьковская цивилистическая школа: о договоре: монография / И. В. Спасибо-Фатеева, О. П. Печеный, В. И. Крат и др.; под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Х.: Право, 2017. 576 с. С. 553.

Відмінності між договором даруванням та договором про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно:

Договір дарування	Договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно
За договором дарування одна сторона (дарувальник) <i>передає</i> або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність	Батьки (як колишнє подружжя) мають право з дозволу органу опіки та піклування укласти між собою договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з <i>передачею</i> права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо)

Договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно *укладається у письмовій формі* та має обов'язково посвідчуватися нотаріально. Право власності на нерухоме майно за таким договором виникає з моменту державної реєстрації цього права відповідно до закону.

За своєю правовою природою аналізований нами договір належить до *сімейно-правових договорів*, оскільки його укладення та виконання породжують правові наслідки, передбачені нормами сімейного законодавства: припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно.

Не можна говорити про консенсуальність або реальність договору про припинення права на аліменти, адже здійснення дій його сторонами в неналежній формі або з недотриманням вимог щодо державної реєстрації не сприяє набранню чинності цим правомочієм. Цей договір повинен відповідати загальним вимогам ст. 203 ЦК, дотримання яких є обов'язковим для чинності правомочію. При укладенні договору застосовуються норми права розд. II кн. 5 ЦК, які визначають загальні положення про такий договір.

Договір про припинення права на аліменти дійсно є ризиковим. Його алеаторність пояснюється тим, що не завжди існує можливість обрахувати суму аліментів, право на отримання яких припиняється за цим договором, оскільки не завжди можна чітко передбачити момент припинення обов'язку зі сплати аліментів, а отже, визначити їх розмір.¹²

Укладення договору про передачу власності на нерухоме майно *не звільняє відчужувача цього майна — платника аліментів від додаткових витрат на дити-*

ну, що викликані особливими обставинами (ст. 185 СК), які можуть бути стягнені з нього незалежно від вартості переданого майна на загальних підставах. Ні зміна матеріального стану, ні зміна стану здоров'я не буде підставою для звернення до суду з позовом про поновлення стягнення аліментів, навіть коли передана дитині нерухомість буде знищена.

У законодавстві передбачені певні заходи, спрямовані на охорону майнових прав неповнолітньої дитини — власника нерухомого майна, отриманого нею за зазначеним договором. Так, для забезпечення утримання дитини ч. 4 ст. 190 СК установлене правило про неможливість звернення стягнення на предмет договору, оскільки по суті це аліменти дитини, а на них стягнення не допускається. Таким чином, на нерухоме майно, яке за договором отримане дитиною самостійно як сумісна часткова власність одного із батьків, не зможуть претендувати ні кредитори того з батьків, хто проживає з дитиною, ні кредитори самої дитини, яка досягла 14 років (ст. 89 СК), незважаючи на те, що відповідно до ст. 33, 1179 ЦК неповнолітня особа особисто несе відповідальність за порушення договору, укладеного нею самостійно, а також за шкоду, завдану нею іншій особі.

Крім цього, вважаємо, що для *охорони майнових прав дитини* необхідно встановити у договорі *обмеження щодо можливості відчуження* всього майна, яке є предметом цього договору, до досягнення дитиною повноліття. Майно, отримане дитиною за зазначеним договором, може бути відчужене до досягнення нею повноліття лише з дозволу органу опіки та піклування.

Відповідно до ч. 2 ст. 32 ЦК неповнолітня особа вчиняє правомочін за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників. На вчинення неповнолітньою

¹² Таш'ян Р. І. Договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно. URL: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pz/2010_110/110_8.pdf.

особою правочину щодо нерухомого майна повинна бути нотаріально засвідчена письмова згода батьків (усиновлювачів) або піклувальників. Відмова органу опіки та піклування у наданні згоди на укладення правочину неповнолітньою дитиною від 14 до 18 років може бути оскаржена в суді у загальному порядку.

Зазначені положення відповідають загальним обмеженням щодо відчуження майна дитини. Згідно із ч. 3 ст. 17 Закону України «Про охорону дитинства» батьки або особи, які їх замінюють, не мають права без дозволу органів опіки та піклування укласти договори, які підлягають нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, відмовлятися від належних дитині майнових прав, здійснювати поділ, обмін, відчуження житла, зобов'язуватися від імені дитини порукою, видавати письмові зобов'язання.

На договір про припинення права на аліменти, як і на будь-який інший правочин, поширюються загальні положення ЦК щодо його недійсності. Крім того, ч. 6 ст. 190 СК містить спеціальні положення стосовно недійсності цього договору, відповідно до яких договір визнається судом недійсним за вимогою відчужувача нерухомого майна в разі виключення його імені як одного із батьків з актового запису про народження дитини. У такому випадку договір про припинення права на аліменти є оспорюваним¹³.

Відповідно до ч. 2 ст. 651 ЦК договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї зі сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, установлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої шкоди інша сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладанні договору.

Невиконання договору тим із батьків, який отримав право власності на нерухомість, може виявитися у злісному ухиленні від утримання дитини, переданні її на виховання (самовідсторонення), залишенні дитини і виїзді за кордон, жорсткому поводженні з дитиною, яка повернулася до відчужувача.

За заявою одного з батьків дитини з наданням доказів про невиконання договору відповідачем суд розриває договір і допускає реституцію. Вважаємо, що такий договір може бути розірваний у частині передачі

нерухомого майна тому з батьків, з яким проживала дитина, і залишений чинним у тій частині, де нерухомість передається дитині. Це може відбутися, якщо дитині виповнилося 14 років, тоді аліменти за минулий час не стягуються.

Відобразимо на прикладах судової практики різницю між договором дарування та договором про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно.

Так, за матеріалами справи встановлено, що у березні 2016 року ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до ОСОБА_3 про визнання договору дарування недійсним.

Позовна заява мотивована тим, що сторони з 22.09.07 р. до 09.02.15 р. перебували у зареєстрованому шлюбі. Від шлюбу у них народився син — ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1.

19.02.15 р. ОСОБА_3 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_1 про стягнення аліментів на утримання сина. Під час розгляду справи вони домовилися між собою про те, що ОСОБА_3 відмовляється від стягнення аліментів на утримання їх спільного сина за умови відчуження ОСОБА_1 на користь дитини домоволодіння, доказом чого є звукозапис судового процесу.

У зв'язку із цією домовленістю позов про стягнення аліментів було залишено без розгляду ухвалою Софіївського районного суду Дніпропетровської області від 17.03.15 р.

Позивач зазначив, що на виконання цієї домовленості він та ОСОБА_3 звернулися до нотаріуса Кот Л. І. з метою її юридичного оформлення, і 26.06.16 р. між ним та ОСОБА_4, від імені та в інтересах якого діяла його матір ОСОБА_3, було укладено договір дарування житлового будинку, відповідно до якого він безоплатно передав у власність ОСОБА_4 будинок.

Однак позивач, будучи особою не дуже освіченою, помилився щодо правової природи правочину, оскільки не мав волевиявлення на вчинення договору дарування та безоплатного передання у дар належного йому будинку, а мав мету та бажання здійснити правочин, наслідком якого буде саме припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно, про що нотаріус був обізнаний.

¹³ Таш'ян Р. І. Договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pz/2010_110/110_8.pdf.

Позивач наполягає на тому, що нотаріус *не пояснила йому наслідки укладення цього договору*, а саме те, що це не буде враховуватися у сплату аліментів. Позивач добровільно підписав договір дарування на сина ОСОБА_8. Нотаріус у судовому засіданні проти задоволення позову заперечувала, пояснила, що 26.01.15 р. вона посвідчила договір дарування, укладений між ОСОБА_1 та ОСОБА_9 як представником ОСОБА_3, із приводу дарування будинку. Договір був укладений із дотриманням вимог чинного законодавства. Зазначений будинок належав на праві приватної власності ОСОБА_1.

Статтею 230 ЦК передбачені правові наслідки вчинення правочину під впливом обману, а саме, якщо одна зі сторін правочину навмисне ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення.

З роз'яснень, викладених у п. 20 постанови пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 06.11.09 р. № 9, вбачається, що правочин визнається вчиненим *під впливом обману* в разі навмисного введення іншої сторони в оману щодо обставин, які впливають на вчинення правочину. На відміну від помилки, ознакою обману є умисел у діях однієї зі сторін правочину. Наявність умислу в діях відповідача, істотність значення обставин, щодо яких особу введено в оману, і сам факт обману повинна довести особа, яка діяла під впливом обману. Обман щодо мотивів правочину не має істотного значення.

У день укладання спірного договору 26.06.15 р. відповідачка ОСОБА_3 у присутності двох свідків написала розписку про те, що *претензій щодо виплати аліментів на утримання сина вона не має*.

Однак після набуття дитиною права власності на спірний будинок відповідачка 15.09.15 р. звернулася до суду з позовом до нього про стягнення аліментів на утримання сина ОСОБА_7. Рішенням Софіївського районного суду Дніпропетровської області від 12.10.15 р. з нього на користь ОСОБА_3 було стягнуто аліменти на утримання сина в розмірі 1/4 частини всіх доходів.

Позивач просив суд визнати *недійсним договір дарування житлового будинку та повернути сторони у первісне становище*.

Пунктом 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.09 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» судам роз'яснено, що правочин може бути визнаний недійсним із підстав, визначених законом, та із застосуванням наслідків недійсності, передбачених законом.

Рішенням Софіївського районного суду Дніпропетровської області від 11.07.16 р. у позові було відмовлено¹⁴.

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що позивач в обґрунтування позову *не надав достатніх доказів, які б свідчили про його помилку щодо природи оспорюваного договору дарування*. Зміст договору був роз'яснений нотаріусом, підписавши такий договір, сторони погодилися з усіма його істотними умовами, тому відсутні правові підстави для визнання його недійсним.

У березні 2016 року ОСОБА_1 *подав апеляційну скаргу* на рішення Софіївського районного суду Дніпропетровської області від 11.07.16 р. у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_3.

В апеляційній скаргі позивач ОСОБА_1, посилячись на порушення судом першої інстанції норм матеріального і процесуального права, просив скасувати рішення суду та ухвалити нове про задоволення його позовних вимог.

На думку апелянта, судом не взято до уваги його доводи та докази, а саме — запис судового процесу у цивільній справі про стягнення аліментів, з якого вбачається, що він та відповідачка повідомили суду про намір переписати спірний будинок на сина в рахунок аліментів, а надалі вони просили залишити без розгляду позов про стягнення аліментів у зв'язку з тим, що остаточно досягли такої домовленості.

Крім того, позивач зазначає, що в судовому засіданні були опитані свідки, які підтвердили його доводи та умови передання майнових прав домоволодіння на спільного сина сторін, однак суд не надав належної оцінки цим обставинам.

ОСОБА_1 вважає, що доводи, наведені ним та його представником під час судового засідання, прямо вказували на вчинення правочину під впливом помилки, що є підставою для визнання його недійсним. Якби він знав, що укладання договору не припинить право

¹⁴ ЄДРП // URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58988002>.

відповідачки ОСОБА_3 на стягнення аліментів із нього і вони будуть стягнуті, то він би його не укладав, оскільки цей правочин суперечить його волевиявленню та домовленості сторін.

Колегія суддів погодилася з доводами апеляційної скарги та вважає, що судом першої інстанції не звернуто увагу на вищезазначені обставини, які свідчать про наявність помилки — неправильного сприйняття позивачем фактичних обставин правочину, що вплинуло на його волевиявлення під час укладення договору дарування замість договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно, а отже, наявні правові підстави для визнання оспорюваного договору недійсним.

Посилання суду першої інстанції на те, що нотаріусом позивачу були роз'яснені його права та обов'язки, на думку колегії суддів, є помилковим, оскільки сам собою факт прочитання сторонами тексту оспорюваного договору дарування та роз'яснення нотаріусом суті договору не може бути підставою для відмови у задоволенні позову про визнання цього договору недійсним.

За таких обставин рішенням Апеляційного суду Дніпропетровської області від 30.11.16 р.¹⁵ рішення Софіївського районного суду Дніпропетровської області від 11.07.16 р. скасоване та ухвалене нове рішення про задоволення позову.

У грудні 2017 року ОСОБА_5 в інтересах ОСОБА_3 у своїх інтересах та інтересах ОСОБА_4 звернувся до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ з касаційною скаргою і просить, посилаючись на неправильне застосування норм матеріального права та порушення норм процесуального права, скасувати рішення суду апеляційної інстанції, а рішення суду першої інстанції залишити в силі.

Касаційна скарга мотивована тим, що суд апеляційної інстанції взяв до уваги *не домовленість сторін, викладену в письмовій формі, а усний намір сторін* звернутися до нотаріуса для укладення договору. Позивач мав намір укласти договір дарування, усвідомлював правові наслідки, бажав їх настання і знав

про те, що укладення договору дарування будинку не позбавляє його обов'язку сплати аліментів.

У березні 2017 року до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ надійшли заперечення на касаційну скаргу, в яких ОСОБА_1 просить суд касаційну скаргу залишити без задоволення, а рішення суду апеляційної інстанції без змін.

У судовому засіданні від 12.03.15 р. у справі № 193/249/15-ц (провадження № 2/193/193/15) позивачка ОСОБА_1 зазначила, що чоловік переписує будинок на дитину в рахунок аліментів. Суддею було роз'яснено порядок укладання такого договору (технічний запис судового процесу судового засідання Софіївського районного суду Дніпропетровської області на компакт-диску). У судовому засіданні від 17.03.15 р. позивачка ОСОБА_3 пояснила суду, що вони з відповідачем ОСОБА_1 вирішили, що чоловік переписує будинок на дитину, зробить дарчу, а вона до нього претензій не має і просить залишити позов без розгляду, проти чого відповідач не заперечував.

26.06.15 р. відповідачкою ОСОБА_3 була складена розписка, в якій вона зазначила, що претензій до ОСОБА_1 вона не має і зобов'язується не подавати позов про стягнення з нього аліментів до виповнення 18 років сину ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1.

Верховний Суд у постанові висловив свою позицію щодо цієї справи¹⁶.

Згідно із ч. 2 ст. 389 Цивільного процесуального кодексу України¹⁷ підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Касаційна скарга не підлягає задоволенню з таких підстав.

У ч. 3 ст. 3 ЦПК визначено, що провадження у цивільних справах здійснюється відповідно до законів, чинних на час вчинення окремих процесуальних дій, розгляду і вирішення справи.

Відповідно до вимог ч. 1 і 2 ст. 400 ЦПК під час розгляду справи у касаційному порядку суд перевіряє в межах касаційної скарги правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права і не може вста-

¹⁵ ЄДРП // URL: www.reyestr.court.gov.ua/Review/63147591.

¹⁶ ЄДРП // URL: www.reyestr.court.gov.ua/Review/85033575#.

¹⁷ Далі за текстом — ЦПК.

новлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Суд касаційної інстанції перевіряє законність судових рішень *лише в межах позовних вимог, заявлених у суді першої інстанції*.

Відповідно до ст. 204 ЦК правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним.

Частиною 1 ст. 203 ЦК визначено, що *зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам*.

Відповідно до ч. 3 ст. 203 ЦК волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

Згідно із ч. 1, 3 ст. 215 ЦК *підставою недійсності правочину є недотримання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені ч. 1 — 3, 5 і 6 ст. 203 цього Кодексу*. Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна зі сторін або інша зацікавлена особа заперечує його дійсність на підставах, установлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (оспорюваний правочин).

Відповідно до ч. 1 ст. 229 ЦК якщо особа, яка вчинила правочин, *помилилася щодо обставин*, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним.

Істотне значення має *помилка щодо природи правочину, прав та обов'язків сторін, таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням*. Помилка щодо мотивів правочину не має істотного значення, крім випадків, установлених законом.

Отже, правочин, *вчинений під впливом помилки, обману, насильства, зловмисної домовленості* представника однієї сторони з іншою стороною або внаслідок впливу тяжкої обставини, є оспорюваним. Обставини, щодо яких помилилася сторона правочину, мають існувати саме на момент учинення правочину. Особа на підтвердження своїх вимог про визнання правочину недійсним повинна довести, що така помилка дійсно мала місце, а також те, що вона має істотне значення. Помилка, допущена внаслідок власного

недбальства, незнання закону чи неправильного його тлумачення однією зі сторін, не є підставою для визнання правочину недійсним.

Виходячи зі змісту ст. 203, 717 ЦК договір дарування вважається укладеним, якщо сторони мають повне уявлення не лише про предмет договору, а й досягли *згоди про всі його істотні умови*.

Договір, що встановлює *обов'язок обдаровуваного вчинити* на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, *не є договором дарування*, правовою метою якого є передання власником свого майна у власність іншої особи без отримання взаємної винагороди.

Враховуючи викладене, особа на підтвердження своїх вимог про визнання правочину недійсним повинна *довести на підставі належних і допустимих доказів*, у тому числі пояснень сторін і письмових доказів, наявність обставин, які вказують на помилку — *неправильне сприйняття нею фактичних обставин правочину, що вплинуло на її волевиявлення, дійсно було й має істотне значення*. Такими обставинами є: вік позивача, його стан здоров'я та потреба у зв'язку з цим у догляді та сторонній допомозі; наявність у позивача спірного житла як єдиного; відсутність фактичного передання спірного нерухомого майна за оспорюваним договором дарування дарувальником обдаровуваному і продовження позивачем проживання у спірній квартирі після укладення договору дарування.

Установивши наявність помилки — *неправильного сприйняття позивачем фактичних обставин правочину, що вплинуло на його волевиявлення під час укладення договору дарування замість договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно*, а також узявши до уваги те, що роз'яснення нотаріусом позивачу його прав та обов'язків, суті договору і сам собою факт прочитання сторонами тексту оспорюваного договору дарування не може бути підставою для відмови у задоволенні позову про визнання цього договору недійсним, суд апеляційної інстанції правильно застосував норми матеріального права та дійшов обґрунтованого висновку про наявність правових підстав для визнання договору дарування недійсним.

Доводи касаційної скарги про те, що суд апеляційної інстанції взяв до уваги не домовленість сторін, викладену в письмовій формі, а усний намір сторін звернутися до нотаріуса для укладення договору,

а позивач мав намір укласти договір дарування, усвідомлював правові наслідки і бажав їх настання та знав про те, що укладення договору дарування будинку не позбавляє його обов'язку сплати аліментів, висновки суду не спростовують і зводяться до *переоцінки доказів*, що знаходиться поза межами повноважень суду касаційної інстанції згідно зі ст. 400 ЦПК.

При вирішенні справи суд правильно визначив характер правовідносин між сторонами, застосував закон, що їх регулює, повно і всебічно дослідив матеріали справи та надав належну правову оцінку доводам сторін і зібраним у справі доказам.

Ураховуючи наведене, колегія суддів вважає за необхідне залишити касаційну скаргу без задоволення, а судові рішення суду апеляційної інстанції — без змін.

Отже, підсумовуючи, можна зробити такі **ВИСНОВКИ**:

— усну домовленість слід відрізнити від договору на тій підставі, що відсутні будь-які гарантії виконання такого зобов'язання;

— дружина та чоловік мають право на укладення між собою усіх договорів, які не заборонені законом, як щодо майна, що є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, і в цьому випадку має місце *цивільно-правовий договір, зокрема договір дарування*, де сторонам не надається сімейний статус;

— дружина та чоловік мають право на укладення договорів, які стосуються саме учасників сімейних відносин, регулюються сімейним законодавством, зокрема договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (у цьому випадку сторони договору мають статус батьків щодо своєї дитини і є колишнім подружжям);

— за договором про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно відбувається не відмова від права на аліменти для дитини, а лише *заміна способу виконання аліментного обов'язку* одним із батьків;

— якщо сторона договору помилилася щодо правової природи правочину, прав та обов'язків сторін, то наявність чи відсутність помилки — неправильне сприйняття стороною договору фактичних обставин правочину, що вплинуло на волевиявлення особи під час укладення договору дарування замість договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно, суд *визначає* не тільки за фактом прочитання сторонами тексту оспорюваного договору дарування та роз'яснення нотаріусом суті договору, а й за іншими обставинами (вік позивача, його стан здоров'я і потреба у зв'язку з цим у догляді та сторонній допомозі тощо), доводами і доказами, які прямо вказують на вчинення правочину під впливом помилки.

ПРАВО НА ВІДПОВІДЬ ЯК СПОСІБ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, ПОРУШЕНИХ У ЗМІ

Вікторія Кучерявенко, помічник адвоката

Стаття присвячена одному із способів захисту особистих немайнових прав фізичної особи, порушених у засобах масової інформації. Висвітлено питання щодо змісту права на відповідь як способу захисту порушених прав, особливостей реалізації права на відповідь у межах юрисдикційної та неюрисдикційної форм захисту з огляду на практикозастосовну діяльність.

Право на відповідь належить до спеціальних способів захисту особистих немайнових прав, закріплене у ст. 277 Цивільного кодексу України¹ та в законодавчих актах, які регулюють відносини з реалізації інформаційних прав, визначають правові основи діяльності окремих видів засобів масової інформації².

Відповідно до положень ст. 277 ЦК право на відповідь може бути реалізоване у разі порушення особистих немайнових прав фізичної особи шляхом поширення недостовірної інформації.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 30 Закону України від 02.10.92 р. № 2657 «Про інформацію» фізична особа, щодо якої були висловлені оціночні судження або думки, що принижують її особисті немайнові права в праві скористатися правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи у тому самому ЗМІ з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку.

Відповідно до положень ст. 65 Закону України від 21.12.93 р. № 3759 «Про телебачення та радіомов-

лення» фізична особа, стосовно якої у програмі чи передачі телерадіоорганізації було поширено відомості, які порушують її права і законні інтереси, наділяється правом на відповідь (коментар чи власне тлумачення обставин справи) у програмах та передачах даної телерадіоорганізації.

Відповідно до ч. 1 ст. 37 Закону України від 16.11.92 р. № 2782 «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» визначено право громадян, юридичних осіб і державних органів, а також їх законних представників вимагати від редакції друкованого ЗМІ опублікування ним спростування поширених про них відомостей, що не відповідають дійсності або принижують їх честь та гідність. Спростування може бути підготовленим у формі відповіді.

З огляду на вищезазначене, хотілось би звернути увагу на таке:

— на законодавчому рівні зміст права на відповідь не розкривається. З огляду на положення п. 5 постанови Пленуму від 27.02.09 р. № 1 «Про судову практику

¹ Далі за текстом — ЦК.

² Далі за текстом — ЗМІ.

у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»³, під правом на відповідь слід розуміти право особи, стосовно якої було поширено інформацію, на висвітлення власної точки зору щодо поширеної інформації та обставин порушення особистого немайнового права;

— у ч. 1 ст. 30 Закону України «Про інформацію» право на власне тлумачення справи відокремлюється від права на відповідь. Хоча різниця між окресленими вище правами є дещо умовною. Згідно із словником української мови тлумачення визначається як зміст, роз'яснення, з'ясування суті чого-небудь; якесь пояснення або висвітлювання певним чином, розуміти так чи інакше що-небудь; трактувати. По суті, право на відповідь включає в себе власне тлумачення справи, тому що відповідь передбачає внесення пояснення щодо поширених відомостей⁴. Відокремлення зазначених прав обумовлює питання щодо фактичної можливості надати відповідь на поширену інформацію, яка порушує особисті немайнові права, не зазначивши власного тлумачення справи⁵;

— у ч. 1, 7 ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» такі поняття, як «право на відповідь» та «спростування недостовірної інформації», збігаються, хоча це різні правові категорії. Спростовує недостовірну інформацію особа, яка її поширила, а відповідь надає особа, стосовно якої поширено інформацію. Відповідь передбачає внесення пояснення та власної точки зору щодо поширеної інформації, а спростування зводиться до визнання попередньо поширеної інформації як такої, що не відповідає дійсності (п. 5 постанови Пленуму № 1). При реалізації особою права на відповідь не відбувається істотного втручання у свободу вираження поглядів, з огляду на те, що не здійснюється заперечення права на дотримання поширювачем інформації власної, висловленої раніше думки, а визначається право на існування альтернативної думки⁶;

— захист особистих немайнових прав, порушених у ЗМІ, може бути здійснений як у неюрисдикційній (шляхом подання до ЗМІ заяви про реалізацію права на відповідь), так і юрисдикційній формі (шляхом звернення до суду за захистом порушених прав).

Перш ніж вести мову про підстави звернення фізичної особи до ЗМІ із заявою про намір реалізувати право на відповідь зауважимо, що відсутність єдиної та взаємоузгодженої системи правових норм, спрямованих на регулювання правовідносин у сфері медіа, обумовлює відсутність загальних, взаємоузгоджених положень, якими чітко визначалися підстави та порядок реалізації права на відповідь шляхом безпосередньо до ЗМІ незалежного від його виду (телебачення, радіо, преса) та форми (традиційні ЗМІ або такі, які функціонують на просторах мережі Інтернет). Фактично підстави для реалізації фізичною особою права на відповідь визначені лише в законах України «Про інформацію» та «Про телебачення та радіомовлення».

Так, відповідно до положень ч. 1 ст. 30 Закону України «Про інформацію» підставою для реалізації права на відповідь слугує факт попереднього висловлювання щодо фізичної особи оціночних суджень або думок, що принижують її особисті немайнові права.

Відповідно до положень ст. 65 Закону України «Про телебачення та радіомовлення» підставою для реалізації права на відповідь є попереднє поширення у програмі чи передачі телерадіоорганізації відомостей, які порушують права і законні інтереси фізичної особи. Порядок, строки подання до телеорганізації заяви про реалізацію права на відповідь, строки її розгляду та підстави для відмови в її задоволенні визначені ст. 64, 65 Закону України «Про телебачення та радіомовлення».

Натомість Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» не містить положень, спрямованих на забезпечення реалізації особою права на відповідь у разі порушення його

³ Далі за текстом — постанова Пленуму № 1.

⁴ Шустрова К. В., Шурупова К. В. Правове регулювання понять спростування недостовірної інформації та право на відповідь у законодавстві України. Журнал східноєвропейського права. 2016. № 26. С. 109.

⁵ Можаровська К. В. Право на відповідь як спосіб захисту честі, гідності та ділової репутації публічних осіб. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Т. 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 1). С. 282, 286.

⁶ Заєць С. А. Відповідь і спростування як способи захисту права у спорах про поширення недостовірної інформації (в аспекті ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини та практики Європейського суду). Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини: зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.) / за ред. С. В. Ківалова; НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2012. С. 470, 474.

особистих немайнових прав у друкованому ЗМІ або його електронній версії.

Про відсутність належного правового підґрунтя для реалізації права на відповідь, у межах неюрисдикційної форми захисту, можемо вести мову і в контексті діяльності інтернет-видань. Адже норми чинного законодавства у сфері ЗМІ поширюють свою дію лише на сферу діяльності традиційних ЗМІ та на їх електронні версії. Діяльність інтернет-видань знаходиться поза межами правового поля, останні не наділені *de jure* правовим статусом ЗМІ.

І якщо у випадку з друкованими ЗМІ, з метою надання аудиторії видання пояснень щодо попередньої поширеної інформації, можливим є, застосовуючи положення ст. 36 Закону «Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні», здійснити направлення до редакції видання авторського листа, який у подальшому може бути опублікований виданням без зміни його змісту. То у випадку з інтернет-виданнями реалізація права на відповідь можлива лише в судовому порядку, з підстав, визначених ст. 277 ЦК.

Розглядаючи особливості судового порядку захисту особистих немайнових прав, порушених у ЗМІ, слід зауважити, що реалізація закріпленого ст. 277 ЦК права на відповідь можлива за наявності юридичного факту правопорушення, що включає в себе:

1) поширення інформації, тобто доведення її до відома третьої особи будь-яким способом, за умови здатності сприйняття останньою її змісту;

2) така інформація стосується конкретної особи. Встановленню факту, що поширювана інформація стосується певної фізичної особи, може сприяти безпосереднє зазначення в журналістському матеріалі прізвища, імені та по батькові особи або наявність відомостей, які здатні переконати звичайного читача або глядача у тому, що інформація стосується відповідної особи;

3) інформація носить фактичний, а не оціночний характер та є недостовірною, тобто такою, що не відповідає дійсності чи викладена неправдиво;

4) інформація порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право⁷.

Ведучи мову щодо процесуальної та практичної складової захисту порушеного права, передусім хотілось би зауважити, що на практиці доволі часто у справах щодо захисту особистих немайнових прав, порушених унаслідок поширення недостовірної інформації у ЗМІ, відповідачі, заперечуючи позовні вимоги, звертають увагу суду на невикористання позивачем у справі засобів досудового врегулювання спору, зокрема на незвернення позивача до органу уповноваженого на виконання функцій із підготовки медіапродукту у світ із заявою щодо реалізації права на відповідь. Утім, з огляду на положення ст. 16 Цивільного процесуального кодексу України⁸, слід визнавати такі твердження відповідачів безпідставними, адже нормами чинного законодавства не визначено обов'язковості заходів досудового врегулювання спору у зазначеній вище категорії справ.

Також на увагу заслуговує той факт, що, незважаючи на те, що пред'явлення позову про право на відповідь вбачає в собі внесення потерпілим свого пояснення та висловлення власної думки щодо поширеної про нього та (або) його близьких недостовірної інформації, яка завдає шкоди його інтересам без права вимагати визнання цих відомостей неправдивими⁹, з огляду на зміст ч. 1 ст. 277 ЦК, суд усе одно повинен установити факт недостовірності поширеної інформації. За таких умов та виходячи зі змісту положень ЦПК щодо реалізації принципу змагальності, позивач повинен довести факт поширення інформації відповідачем, а також те, що внаслідок цього було порушено його особисті немайнові права. Відповідач же зобов'язаний довести, що поширена інформація є достовірною.

До низки підстав відмови в задоволенні позовних вимог щодо захисту особистих немайнових прав шляхом реалізації права на відповідь у порядку ст. 277 ЦК слід відносити: — недоведеність позивачем факту поширення інформації; — поширена інформація не стосується особи-позивача; — недоведеність факту, що поширена інформація завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам позивача або перешкоджає йому повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право; — поширена інформація є достовірною або є оціночним судженням.

⁷ ЄДРСР. Постанова КЦС ВС від 22.07.19 р. у справі № 126/274/17 (провадження № 61-27245св18). URL: reyestr.court.gov.ua/Review/83335364.

⁸ Далі за текстом — ЦПК.

⁹ Луспенник Д. Д. Новий цивільний кодекс. Спеціальні способи захисту гідності, честі та ділової репутації за новим ЦК: теоретичні та практичні аспекти. Застосування новел ЦК і ЦПК України в судовій практиці. Серія «Судова практика». Харків: Харків юридичний, 2005. С. 51.

У випадку задоволення позовних вимог суд у резолютивній частині рішення про визнання інформації недостовірною не зазначає, обмежується лише вказівкою, чи було порушено особисте немайнове право особи та безпосередньо спосіб його захисту. У разі потреби може також викласти текст відповіді, визначити строк, у межах якого відповідь повинна бути оприлюднена, та порядок її оприлюднення (п. 24).

У контексті вищезазначеного на особливу увагу заслуговує питання щодо порядку оприлюднення відповіді. Чинне законодавство детально не регламентує це питання. Положення законів України «Про телебачення та радіомовлення» та «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» визначають лише порядок поширення серед невизначеного кола осіб тексту спростування. Утім, у практичній площині цей порядок застосовується й при оприлюдненні тексту відповіді в програмах, передачах телерадіоорганізацій та при оприлюдненні на сторінках друкованих видань авторських листів, які містять текст відповіді.

Зокрема, текст відповіді підлягає поширенню в межах ефірного часу програми, передачі телерадіоорганізації, в якій було поширено про фізичну особу недостовірну інформацію чи оціночні судження. Оприлюднення може здійснюватися як представниками ЗМІ, так і особою, немайнові права якої були порушені.

Текст відповіді в межах друкованих видань зазвичай публікується на тому ж місці шпальти, де містилося першочергове повідомлення, опублікування якого, власне, й обумовило порушення особистих немайнових прав фізичної особи. Обсяг відповіді не може більш ніж удвічі перевищувати обсяг того фрагменту першочергового повідомлення або матеріалу, на який, власне, надається відповідь.

Що ж стосується порядку опублікування відповіді на сторінках електронних версій традиційних ЗМІ або ж інтернет-видань, які *de facto* визнаються ЗМІ, то слід зауважити, що специфіка їх функціонування на просторах мережі Інтернет, зумовлена технічними особливостями розміщення інформації, унеможливорює розміщення відповіді у текстовому, відео-, аудіоформатах або у форматі графічних зображень і фотозображень у максимально можливій мірі тим же способом та в тому ж місці, як була подана оскаржувана інформація, щоб досягти тієї ж публічності й того самого впливу. З огляду на зазначене, доречним у цьому випадку є застосування механізму відсилань між

первинною публікацією та публікацією, яка містить відповідь, як відповідного «маркера» реалізації права на відповідь фізичною особою, якої стосується інформація в первинній публікації та визначення факту існування альтернативної думки.

Отже, беручи до уваги вищезазначене, враховуючи практикозастосовчу діяльність, можна дійти таких висновків:

— право на відповідь є спеціальним цивільно-правовим способом захисту особистих немайнових прав, що полягає в можливості особи, особисті немайнові права якої були порушені у ЗМІ, здійснити тлумачення поширеної інформації та (або) висвітлити власну точку зору щодо поширеної інформації;

— захист особистих немайнових прав порушених у ЗМІ може бути здійснений як у неюрисдикційній, так і юрисдикційній формі;

— чинне законодавство у сфері медіа не містить загальних взаємоузгоджених положень, якими чітко визначалися підстави та порядок реалізації права на відповідь шляхом звернення до ЗМІ незалежно від його виду та форми. А тому при реалізації права на відповідь шляхом подання заяви про намір реалізувати право на відповідь до редакції ЗМІ, інформаційна діяльність якого призвела до порушення особистих немайнових прав, слід враховувати його вид, форму та керуватися положення того законодавчого акта, який безпосередньо визначає правові основи його діяльності;

— недотримання принципу технологічної нейтральності при встановленні різних правових режимів для одних й тих самих медіа залежно від форми їх випуску обумовило знаходження діяльності інтернет-видань поза межами правового поля. А тому, з огляду на те, що останні не наділені *de jure* правовим статусом ЗМІ, реалізація права на відповідь на просторах вебсайту інтернет-видання можлива лише в судовому порядку, з підстав, визначених ст. 277 ЦК;

— розмежування оціночних суджень та тверджень про факти, встановлення недостовірності поширеної інформації є одними з основних вимог доказування в межах судового врегулювання спору;

— за результатами розгляду справи суд, установивши, що поширена про особу інформація не відповідає дійсності та порушує її особисті немайнові права, може зобов'язати особу-поширювача здійснити оприлюднення тексту відповіді в порядку та в строк, визначені у резолютивній частині судового рішення.

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ

Верховного Суду щодо можливості інкримінування особі ознаки «повторність» у разі відсутності обвинувального вироку в іншому провадженні

Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду на засіданні 14.09.20 р. у справі № 433/383/19, провадження № 51-965км20, розглянула у відкритому судовому засіданні за касаційною скаргою захисника С. в інтересах засудженого ОСОБА_1 на вирок Зарічного районного суду м. Суми від 08.07.19 р. та ухвалу Сумського апеляційного суду від 28.11.19 р. кримінальне провадження, внесене до Єдиного реєстру досудових розслідувань, щодо ОСОБА_1, раніше судимого, вироком Зарічного районного суду м. Суми від 19.12.16 р. за ч. 2 ст. 309 Кримінального кодексу України¹ до позбавлення волі на строк 3 роки. На підставі ст. 75 КК звільненого від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком на 3 роки та покладанням на нього обов'язків, передбачених ст. 76 КК, засудженого за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 186 КК.

Об'єднана палата вказала наступне. Єдиною підставою для здійснення кримінально-правової кваліфікації дій особи за кваліфікуючою ознакою «повторність» без постановлення обвинувального вироку суду стосовно цієї особи за першим епізодом, який дає підстави для кваліфікації ознаки «повторність», є розгляд першого і наступних однорідних або тотожних злочинів в одному кримінальному провадженні.

Отже, у ситуації, коли в одному кримінальному провадженні розглядається два і більше епізоди вчинення тотожних чи однорідних злочинів, для повторності злочинів не має значення, була чи не була особа засуджена за раніше вчинений злочин. Проте у випадку розгляду різних кримінальних проваджень стосовно однієї особи така обставина має значення, а тому повторність має місце лише у разі постановлення щодо особи обвинувального вироку за тотожний чи однорідний злочин в іншому кримінальному провадженні.

У касаційній скарзі захисниця зазначила, що наявність на розгляді в суді іншого кримінального провадження щодо особи за ч. 1 ст. 185 КК (крадіжка)

за відсутності обвинувального вироку, який набрав законної сили, не дає підстав кваліфікувати його дії в цьому кримінальному провадженні за ч. 2 ст. 186 КК за кваліфікуючою ознакою «повторність».

ККС ВС задовольнив касаційну скаргу, змінивши вирок місцевого та ухвалу апеляційного судів — пере-кваліфікував дії особи з ч. 2 ст. 186 КК на ч. 1 ст. 186 КК.

На думку колегії суддів Об'єднаної палати, інкримінування особі ознаки «повторність» у цьому конкретному випадку є зайвим, оскільки судом встановлено та у вирокі чітко зазначено, що інші кримінальні провадження щодо засудженого, які направлено органом досудового розслідування з обвинувальними актами до суду, не розглянуто по суті й не постановлено обвинувальних вироків. Отже, підстав для інкримінування особі цієї кваліфікуючої ознаки немає.

Тобто суд першої інстанції помилково кваліфікував такі дії особи за ч. 2 ст. 186 КК, а саме за ознакою «повторність».

Підтвердженням цьому є те, що на час постановлення оскаржуваного вироку в іншому кримінальному провадженні не було обвинувального вироку суду, яким особу визнано винуватою і засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК.

Тож кваліфікуюча ознака «вчинення злочину повторно» не була підтверджена ні на стадії досудового розслідування, ні під час судового розгляду провадження, а тому висновок суду першої інстанції про необхідність кваліфікації дій особи за ч. 2 ст. 186 КК у зв'язку з тим, що кримінальні провадження стосовно неї направлено органом досудового розслідування з обвинувальними актами до суду, є безпідставним.

У постанові Об'єднаної палати зазначено про те, що з огляду на конституційний принцип презумпції невинуватості у випадку, коли щодо особи органом досудового розслідування розслідуються чи судом розглядаються різні кримінальні провадження, одне з яких — стосовно першого однорідного чи тотожного злочину, існують підстави для кваліфікації наступного

¹ Далі за текстом — КК.

епізоду з урахуванням повторності, за відсутності обвинувального вироку суду; наявність іншого кримінального провадження стосовно особи, у тому числі на стадії його судового розгляду, не є правовою підставою для здійснення кримінально-правової кваліфікації

наступних чи попередніх діянь особи, у вчиненні яких її обвинувачують, за ознакою «повторність».

Повний текст постанови Верховного Суду розміщено в ЄДРСР за посиланням: URL : reyestr.court.gov.ua/Review/91702523.

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ

Верховного Суду щодо порядку задоволення вимог про відшкодування витрат на професійну правничу допомогу, пов'язану із провадженням у справі про банкрутство

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду на засіданні 22.10.20 р. у справі № 904/4387/19 розглянув у відкритому судовому засіданні касаційну скаргу ТОВ «Сьома лінія» на постанову Центрального апеляційного господарського суду від 19.05.20 р. та ухвалу Господарського суду Дніпропетровської області від 12.02.20 р. у справі за заявою ТОВ «Український Рітейл» про банкрутство.

Господарський суд Дніпропетровської області від 12.02.20 р. ухвалою про банкрутство ТОВ «Український Рітейл» визнав грошові вимоги ТОВ «Молочна компанія «Галичина» до боржника. Водночас цією ухвалою суд відмовив товариству в задоволенні заяви про прийняття додаткової ухвали та покладення на боржника судових витрат, здійснених на професійну правничу допомогу у зв'язку з розглядом справи. Судове рішення в цій частині мотивовано тим, що така вимога має правову природу поточних вимог кредитора, оскільки вона виникла після відкриття провадження у справі про банкрутство.

Постановою Центрального апеляційного господарського суду від 19.05.20 р. ухвалу місцевого господарського суду в частині розгляду заяви про прийняття додаткової ухвали скасовано та ухвалено нове рішення, яким задоволено заяву ТОВ «Молочна компанія «Галичина» та покладено на боржника здійснені товариством судові витрати на професійну правничу допомогу у зв'язку з розглядом цієї справи шляхом включення їх до реєстру вимог кредиторів боржника в першу чергу погашення. У частині розгляду

грошових вимог ТОВ «Молочна компанія «Галичина» до боржника ухвалу місцевого господарського суду залишено без змін.

КГС ВС за результатами касаційного перегляду ухвалених у справі судових рішень щодо розгляду грошових вимог ТОВ «Молочна компанія «Галичина» до боржника залишив їх без змін.

Стосовно вирішення судами попередніх інстанцій питання щодо судових витрат на професійну правничу допомогу КГС ВС зазначив таке.

Системний аналіз норм ст. 123 Господарського процесуального кодексу України², ст. 64 Кодексу України з процедур банкрутства³ свідчить, що витрати, пов'язані з провадженням у справі про банкрутство, у розумінні ст. 1 КзПБ не вважаються зобов'язанням боржника перед кредитором, а є витратами, здійсненими в процесі розгляду грошових вимог кредитора, які мають спеціальний порядок відшкодування, передбачений нормами ГПК, та не можуть бути стягнуті окремо від цього провадження. Тому такі витрати згідно з п. 1 ч. 1 ст. 64 КзПБ належать до першої черги задоволення вимог кредиторів.

Витрати на надану професійну правничу допомогу в разі підтвердження обсягу наданих послуг (виконаних робіт) та їх вартості підлягають розподілу за результатами розгляду справи незалежно від того, чи їх вартість уже фактично сплачено стороною / третьою особою, чи тільки має бути сплачено.

Повний текст постанови Верховного Суду розміщено в ЄДРСР за посиланням: URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92556229>.

² Далі за текстом — ГПК.

³ Далі за текстом — КзПБ.

ПРАВНИК НОВОЇ ЕРИ: ЯКІ ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ ПОТРІБНІ СВІТУ НА ПОРОЗІ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Олена Мироненко-Шульган,
адвокат, Керуючий партнер АО «DéFENSE»,
член ради комітету UNBA NextGen

До написання цієї статті мене підштовхнула участь у форумі «Потенціал юридичних клінік у модернізації правової освіти». Нас було запрошено як представників комітету UNBA NextGen в рамках напрямку In Young We Trust. Форум був організований Асоціацією юридичних клінік України за участю ОБСЄ та USAID.

За даними Національної асоціації коледжів Сполучених Штатів Америки та роботодавців, існує ряд професійних навичок, які користуються попитом на всіх спеціальностях. Серед них можна виділити 7 найбільш важливих для студентів юридичних факультетів:

- можливість спілкування з людьми всередині та поза організацією;
- вміння працювати в команді;
- здатність приймати рішення та вирішувати проблеми;
- вміння планувати, організовувати та визначати пріоритети роботи;
- можливість отримання та обробки інформації;
- можливість створення та/або редагування письмових звітів;
- здатність впливати на інших.

Але за декілька років зміниться більше третини навичок, які вважаються важливими для сучасної робочої сили. Це зумовлено стрімким технічним прогресом та розвитком робототехніки.

У новому звіті Всесвітнього економічного форуму під назвою «Майбутнє робочих місць» розглядається стратегія зайнятості, навичок та робочої сили у майбутньому. Вказаний форум проходить у Давосі щорічно з 20 по 23 січня і головною темою для обго-

ворення виступає «Освоєння четвертої промислової революції».

За результатами звіту стало очевидним, що творчість стане однією з перших трьох навичок, які потрібні працівникам. Причиною є те, що з розвитком робототехніки звичні завдання, які ставить перед собою компанія, будуть досягатись швидше та ймовірніше, але штучний інтелект не може бути таким творчим, як людина.

Недооцінювати окреслені вище процеси не має сенсу. Згідно з опитуванням суспільство очікує, що машини зі штучним інтелектом стануть частиною ради директорів компаній. І це може відбутися до 2026 року.

Сьогодні програми виконують багато юридичної роботи краще й швидше за людину. Судді та адвокати, скоріш за все, збережуть свої робочі місця, а от для помічників юристів, які здебільшого працюють із паперами, це буде значно складніше. Тому, окрім звичайного набору знань, майбутньому юристові треба розвивати нові для суспільства навички.

Зі швидкістю звуку сьогодні набуває популярності legaltech— сучасні юридичні технології. Технології несуть величезний потенціал, допомагають економити час, автоматизують рутинні процеси

і дозволяють фахівцям концентруватися на дійсно важливих завданнях.

Тому спеціаліст, який однаково добре розуміється на юриспруденції та програмуванні, має набагато більше шансів. Але якщо програмування не є пізнаною сферою знань, то не менш важливим є вміння користуватися вже існуючими технологіями та економити час за допомогою програми.

Також емоційний інтелект, який сьогодні тільки почав входити у топ-10 необхідних якостей спеціаліста, за декілька років стане необхідною умовою прийняття на роботу до провідної юридичної компанії. Це зумовлено тим, що люди з високим рівнем емоційного інтелекту можуть ефективно керувати своєю емоційною сферою, і тому в суспільстві їхня поведінка більш адаптивна, вони легше досягають своїх цілей у взаємодії з оточуючими.

Не менш важливою складовою емоційного інтелекту виступає керування взаєминами. Цей навик відображає здатність переконувати, врегульовувати конфлікти, співпрацювати, а також за допомогою привабливого бачення, окреслення перспективи та надан-

ня мотивації спонукати колег до якісного виконання роботи.

Варто пам'ятати, що сьогодні можливості з саморозвитку безмежні, отже, знання англійської мови у дійсно готового до роботи у великій компанії працівника має бути на рівні B2, C1 або C2.

Рівень володіння англійською мовою визначається, зокрема, за шкалою CERF, тобто Загальноєвропейської системи координат для мов. Вона була розроблена Радою Європи та включає читання, письмо, аудіювання та розмову. Можна перевірити свої рівні англійської мови самостійно, онлайн.

Готуючи себе до майбутньої роботи, слід пам'ятати, що сьогодні університетської освіти замало. Треба розвивати власні знання поза програмою, адаптовувати себе до сучасного ритму життя у діловому світі та постійно працювати над саморозвитком. Фраза «я вже знаю все» сьогодні стане першим кроком у прірву професійних невдач. Тому читайте якісну ділову літературу, майте хоббі, які вас захищать від професійного вигорання, та насолоджуйтесь тим, що робите.

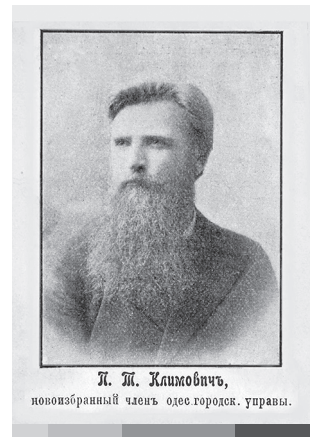

АДВОКАТ ПЕТРО КЛИМОВИЧ — БУДІВНИЧИЙ ОДЕСИ ТА УКРАЇНИ (ДО 165-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Ірина Василик, к. істор. н., доцент, керівник Центру досліджень адвокатури і права, проректор Вищої школи адвокатури

Галина Басара-Тилищак, к. істор. н., Інститут історії України НАН України

Представляємо ім'я видатного українського діяча, якого дала національному відродженню на початку ХХ століття Одеса, Петра Титовича Климовича. Як представник одеської адвокатури він був видатною постаттю українського руху у місті, членом міської управи Одеси та гласним (депутатом) Одеської міської думи, багаторічним головою Одеського кредитного товариства. У період українського державотворення Петро Климович очолив Міністерство фінансів Української Народної Республіки. Життєвий шлях видатного адвоката закінчився трагічно. Звинувачений у «контрреволюції», Петро Климович був розстріляний більшовиками у червні 1920 року.

ПОЧАТОК ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ПЕТРА КЛИМОВИЧА: РАДИКАЛЬНІ ПОГЛЯДИ І ДРАГОМАНІВСЬКІ ІДЕАЛИ

Адвокат, український громадський і політичний діяч Петро Титович Климович народився у 1855 році на Полтавщині у родині православного священика. Закінчив Полтавську духовну семінарію. У 1879 році завершив навчання на юридичному факультеті Новоросійського університету в Одесі зі ступенем кандидата права. Працював присяжним повіреним, тобто адвокатом.

Петро Климович ще у студентські роки долучився до українського національного руху. Став членом Одеської старої Громади. У згадках сучасників він постає прихильником ідей Михайла Драгоманова та громадівського руху. За передачу грошей заарештованим членам Одеської Громади Петро Климович також був заарештований та ув'язнений. У листопаді 1879 року від імені арештованих громадівців, використовуючи

свої професійні навички, адвокат Климович написав виправдувального листа до одеського градоначальника О. Гейнса. У 1880 році після звільнення з ув'язнення Петро Титович виїхав до Австрії, згодом — до Швейцарії. У 1881 році зустрічався у Женеві з Михайлом Драгомановим.

СЛУЖБА НА БЛАГО ОДЕСИ ТА ОДЕСИТІВ

Повернувшись на Батьківщину, Петро Климович працював помічником секретаря Земського банку Херсонської губернії. У 1899 році його обрали членом Одеської міської управи на термін до 1901 року. На своїй посаді відповідав за міський благоустрій Одеси: покращення роботи водогону, каналізації, облаштування бруковкою вулиць, організацію транспортного сполучення з передмістями. Очоливши в управі так звану «будівельну частину», Петро Климович отримав найбільше обов'язків, порівняно з іншими членами управи. Заступаючи на посаду, він

заявив, що у місті є «деякі елементи благоустрою, про які найменше говорять, хоча вони найбільше потребують уваги» і приділив цим питанням найбільше зусиль.

Розбудовуючи міську інфраструктуру Одеси, Петро Климович звернув увагу і на розвиток трамвайного сполучення. На той час Одеса, яка за кількістю населення була більшою за Київ, мала лише кінний трамвай, так звану «конку». На перешкоді запровадженню електричного трамвайного сполучення були умови договору з бельгійським товариством, яке було власником кінного трамваю і отримувало від цього надприбутки. Петро Климович розпочав переговори з бельгійцями, намагаючись зрушити справу електричного трамваю в Одесі з мертвої точки. Виступаючи з доповіддю з цього питання у міській думі Одеси, він звернув увагу думців на успішний розвиток електричного трамваю у Києві, рельєф якого був набагато менш зручним для побудови трамвайних ліній, ніж в Одесі. Активно просував Петро Титович проєкти транспортного зв'язку з передмістями Одеси, пропонуючи частіше сполучення з містом у зимовий час, більш пізній час відправки останнього рейсу трамваю, організацію нічних маршрутів, запровадження пересадочних квитків.

Активна діяльність Петра Климовича на важливій для городян ділянці міського благоустрою зробила адвоката популярним серед мешканців міста. У 1901 році його обрали членом міської управи на наступний термін. Водночас Петро Климович балотувався у гласні (депутати) Одеської міської думи і 15 січня 1901 року серед 38 обраних депутатів на термін до 1904 року був «кандидат права Петро Титович Климович».

П. Климович підготував десятки доповідей для Одеської думи про стан міського господарства. За 1902 — 1903 рр. його виступи стосувалися освітлення вулиць міста «газовим товариством» та необхідності переходу до електричного освітлення, проєкту створення торговельної школи, платні за використання тротуарів для складування будівельних матеріалів (ці кошти, за пропозицією Климовича, було направлено на завершення будівництва в районі Пересипу установи за іноземною технологією для утилізації небезпечних відходів та сміття) і багатьох інших питань. Дослідники біографії Петра Титовича відзначають, що під час розгляду інфраструктурних проєктів Климович виступав як захисник екології міста.

Після виявлених зловживань попереднього керівника, Петро Климович змушений був на якийсь час очолити одеський водогін: провів ревізію витрат, були випробувані нові машини водогону.

У травні 1904 року П. Климовича обрали головою Одеського товариства взаємного кредиту, і він пішов з посади члена міської управи. Однак залишився гласним міської думи. Визнанням авторитету діяча в Одесі стало його чергове обрання депутатом на період 1905 — 1908 роки. На цю каденцію припав революційний 1905-й. Гласний Климович брав участь у вирішенні не лише господарських питань, але й приєднався до «прогресивної групи» в Одеській міській думі. Він активно обстоював розширення прав місцевого самоврядування та виборчого права, брав участь в організації виборів до Державної думи Росії. Разом з Іваном Липою увійшов до переліку виборщиків. Більше українських діячів у списку з 82 осіб не було.

До 1917 року Петро Климович очолював Одеське відділення Російсько-Англійської торговельної палати, а також економічний відділ Одеського відділення Російського технічного товариства, був головним представником Петербурзького товариства страхування в Одесі.

Близькою для Петра Титовича була і благодійна діяльність. Він був «почесним старшиною» будинку для прочан і жебраків, так званого «Страннопримного дома», створеного за його ініціативою. Входив до Одеського слов'янського благодійного товариства. Ця організація існувала в Одесі вже кілька десятиліть і займалася збором коштів для підтримки визвольного руху слов'янських народів Балкан, підтримувала фінансово їх вихідців в Одесі.

Дбав Петро Климович і про допомогу від міста малозабезпеченим та обдарованим дітям. Будучи членом міської управи, Петро Титович вважав неприйнятним скорочення міських асигнувань на соціальні потреби, зокрема, на допомогу студентам. Виступаючи на засіданні Одеської міської думи 28 квітня 1904 року, Петро Климович нагадував, що місто отримує від студентів незрівнянно більше, ніж дає їм, а тому не має відмовляти в допомозі студентській їдальні.

Цікавим фактом є те, що за часів, коли міським головою Одеси був відомий українських патріот Павло Олександрович Зелений, а членом міської управи — Петро Климович серед осіб, які у 1902 році отримували стипендію на навчання від міської влади, був Всеволод Змієнко — майбутній генерал-хорунжий української

армії та начальник Штабу Одеської гайдамацької дивізії військ Центральної Ради.

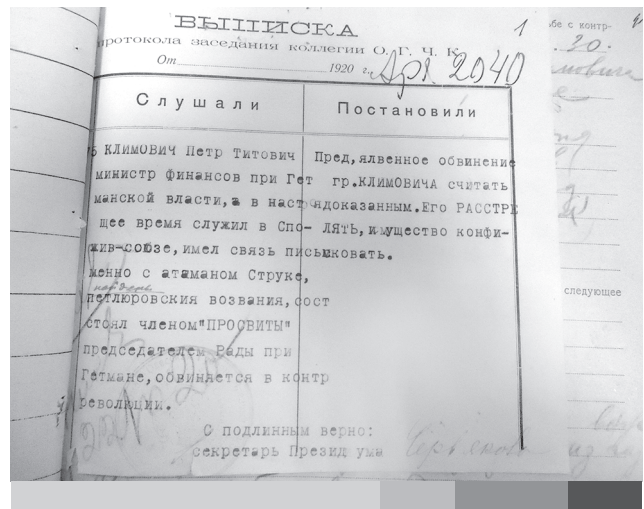
ПЕТРО КЛИМОВИЧ — ОРГАНІЗАТОР ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» В ОДЕСІ

Так само активно продовжувалася участь адвоката Климовича в українському громадському житті Одеси. Заснування товариства «Просвіта» в Одесі стало можливим після подій Першої російської революції 1905 року. 23 листопада та 4 грудня 1905 року українські діячі провели два «суто політичні», як писали у звітах одеські жандарми, зібрання, у період між якими було створено одеську «Просвіту» — найчисленнішу на Наддніпрянській Україні. На початку 1906 року під час виборів першого складу правління «Просвіти» Петро Титович увійшов до нього і був обраний довічним членом товариства.

НА ЧОЛІ МІНІСТЕРСТВА ФІНАНСІВ УНР

5 квітня 1918 року прем'єр-міністр уряду Української Народної Республіки Всеволод Голубович призначив Петра Климовича керуючим Міністерством фінансів. Через кілька днів в інтерв'ю газеті «Одесские новости» Петро Титович зазначив: «Момент надзвичайно складний та відповідальний, взятися в таку хвилину за відповідальну роботу з управління міністерством фінансів — це взяти на себе майже непосильну місію. Проте іншого виходу не було: мене викликали й заявили, що відмови не може бути... Ніколи ще не відчувалася така відсутність людей, як тепер, й будь-яка нова людина є надзвичайно цінною для українського уряду». Через складну суспільно-політичну ситуацію Петро Климович пропрацював на чолі Міністерства фінансів УНР всього лише 25 днів. Проте за цей неповний місяць було розглянуто багато критично важливих для держави питань. Зокрема, оформлено фінансові угоди з Німеччиною, розроблено закон щодо поштових та телеграфних тарифів, розроблено подання щодо випуску цінних паперів УНР, визначено розмір утримання для державних службовців, вирішено чимало бюджетних питань і, навіть, було знайдено кошти для виплати додаткової заробітної платні працівникам Одеського порту.

Однак після приходу до влади Гетьмана Павла Скоропадського, П. Климович участі в роботі уряду не брав. Повернувшись до Одеси, він був знову обраний головою уповноважених Одеського товариства

Вирок Одеської ГубЧК Петру Климовичу

взаємного кредиту. 6 липня 1918 року адвоката обрали головою Одеської міської української ради. Після падіння влади гетьмана Скоропадського і перемоги Директорії УНР Одеса у грудні 1918 року потрапила під контроль військ Антанти. У березні 1919 року П. Климович був призначений членом комітету при французькому генералі А. Ж. д'Ансельмі.

З приходом до влади в Одесі більшовиків перегорнута остання і трагічна сторінка життя видатного українського діяча. З 30 травня по 8 червня 1920 року Одеське відділення «чрезвычайки» заарештувало 157 осіб — здебільшого членів «Просвіти», серед них і Петра Климовича. Більшість з них отримала негайні смертні вирoki. Видатний українець, муніципальний діяч, який вболівав за розвиток міста-перлини біля Чорного моря, адвокат Петро Титович Климович був розстріляний більшовиками в Одесі 14 червня 1920 року.

Література:

Гончарук Т. Петро Климович: керуючий фінансами незалежної України / Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917 — 1920 рр. Одеса: ТЕС, 2011. С. 68 — 88.

Зленко Г. Лицарі досвітніх вогнів: Тридцять три портрети діячів одеської «Просвіти» 1905 — 1909 рр. Одеса: Астропринт, 2004. 252 с.

Мисечко А. І. Український рух в Одесі в другій половині XIX — початку XX ст. (до 100-ліття одеської «Просвіти»). Одеса: Друк, 2006. 162 с.

АНТІН ГОРБАЧЕВСЬКИЙ — ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ АДВОКАТ, ГРОМАДСЬКИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ

Ірина Василик, к. істор. н., доцент, керівник Центру досліджень адвокатури і права, проректор Вищої школи адвокатури

Галина Басара-Тиліщак, к. істор. н., Інститут історії України НАН України

ПОЧАТОК ЖИТТЕВОГО ШЛЯХУ: РОДИНА, ОСВІТА, ГРОМАДСЬКА АКТИВНІСТЬ

Антін Якович Горбачевський народився у 1856 році у селі Зарубинці на Збаражчині (нині — у складі Тернопільської області) у родині греко-католицького парафіяльного священика Якова та його дружини Гонорати. Рід Горбачевських мав давнє шляхетське коріння. Антін

був молодшою дитиною у сім'ї. Старший син — Іван Горбачевський став відомим ученим-біохіміком, першим міністром охорони здоров'я Чехословацької республіки у 1918 році, ректором Празького університету.

Навчався Антін Горбачевський у Тернопільській гімназії. Брав участь в учнівській організації

«Громада». Гімназійне навчання закінчив у 1874 році та вступив на правничий факультет Львівського університету.

Різномісна громадська діяльність майбутнього адвоката розпочалася паралельно з університетськими студіями. На початку 80-х років XIX століття в Галичині чітко виокремилися два політичні угруповання — народовці та москвофіли. Народовці виступали за європейську орієнтацію Галичини та культурну єдність з Наддніпрянською Україною. Москвофіли, які здобували у той час значний вплив серед галицької інтелігенції та духовенства, відсто-

ювали культурне та політичне зближення з Російською імперією.

Антін Горбачевський вступив до українського народовецького гуртка студентської молоді, потім — до партії народовців. Відповіддю народовців на намагання москвофілів контролювати галицьку пресу, зокрема газету «Зоря Галицькая», стало заснування у 1880 році першого і упродовж тривалого часу єдиного видання українською мовою — газети «Діло». А. Горбачевський увійшов до складу видавців газети, а після смерті у 1883 році старшого товариша і редактора «Діла» Володимира Барвінського, на деякий час очолив редакцію.

Наприкінці XIX століття навколо «Діла» об'єдналися авторитетні громадсько-політичні діячі: Анатоль Вахнянин, Юліан Романчук, Олександр Огоновський та багато інших. Під їхнім впливом Антін Горбачевський обрав адвокатуру, яка не підлягала державним чиновницьким обмеженням. Протягом 1880 — 1884 років, пройшовши стажування на здобуття звання доктора права, він долучається до кола українських адвокатів, які разом із правничою діяльністю дбали про громадський і культурний розвиток краю. Протягом двох років А. Горбачевський керував бібліотекою львівського товариства «Просвіта».

АДВОКАТСЬКА КАР'ЄРА У ПЕРЕМИШЛІ ТА ЧОРТКОВІ

У 1884 році Антін Горбачевський переїхав до Перемишля, в якому відкрив свою першу адвокатську канцелярію.

У 1889 році разом з адвокатами Костем Левицьким, Євгеном Олесницьким став засновником правничого видання «Часопись правнича». Був незмінним членом редколегії видання.

У 1893 році Антін Горбачевський відкрив власну адвокатську канцелярію у Чорткові, яка стала центром громадської та національно-патріотичної роботи у повіті. Доктор А. Горбачевський провадив діловодство своєї канцелярії українською мовою і захищав права української мови в судах й державних органах.

Адвокат Горбачевський проявив себе на багатьох резонансних кримінальних процесах. З найвідоміших — у 1897 році у Тернополі у суді над селянами-українцями, звинуваченими владою у порушенні громадського спокою під час виборчої кампанії до австрійського парламенту — Державної Ради.

Адвокат Горбачевський був серед засновників та членів громадсько-політичної організації «Народна рада». Брав активну участь в організації однієї з перших українських партій — Української національно-демократичної партії. А. Горбачевський став членом Народного комітету УНДП у Львові та головою Повітового народного комітету у Чорткові.

Виборці Чортківського повіту перед сеймовими виборами. Антін Горбачевський — у центрі першого ряду, із світлим капелюхом на колінах. 1913 р.

У 1907 році авторитетного діяча, адвоката А. Горбачевського українська громада чортківського краю висунула кандидатом на виборах до австрійського парламенту. Однак, на пропозицію львівського комітету УНДП, він поступився місцем професорові Львівського університету Олександру Колессі. Антін Горбачевський допоміг йому з проведенням виборчої кампанії. Перемога О. Колесси на окрузі Чортків-Теребовля стала однією із найпереконливіших у Галичині.

З ініціативи А. Горбачевського у Чорткові організовано культурно-просвітницьке товариство «Українська бесіда». Він очолював кредитову спілку «Надія», Українське педагогічне товариство. У 1911 році адвокат став одним з фундаторів і меценатів приватної української гімназії у Чорткові, а також польської гімназії імені Юліуша Словацького.

Антін Якович — автор багатьох публікацій з правової тематики, його праці друкувались в юридичних вісниках Інсбруку та Відня. У 1910 році керівництво Львівського університету кілька разів запрошувало А. Горбачевського до читання лекцій з цивільного права для студентів юридичного факультету.

Разом з адвокатами Костем Левицьким та Теофілом Окуневським Антін Горбачевський виступив захисником у судовому процесі над українським студентом Мирославом Січинським, який у 1908 році застрелив цісарського намісника Галичини Анджея Потоцького. Вчинок Січинського був засуджений провідниками українського національного руху — як очільниками української фракції в австрійському парламенті Юліаном Романчуком, Миколою Васильком, Євгеном Олесницьким, так і лідерами Церкви, зокрема митрополитом Андреем Шептицьким. Проте, незважаючи на несприйняття терору як засобу політичної боротьби, адвокат Антін Горбачевський вважав, що визнати людину винною може тільки незалежний суд у відкритому судовому процесі.

У 1913 році А. Горбачевський переміг на виборах до Галицького сейму. Того ж року за представленням цісаря його обрано членом Найвищого державного трибуналу монархії. Адвокат Горбачевський був єдиним українцем у його складі за всю історію цього органу. Перед російською окупацією на початку Першої світової війни у 1914 році А. Горбачевський виїхав з дружиною та донькою на захід Австрії. Співпрацював з Головною, згодом Загальною Українською Радою.

До Галичини Антін Горбачевський повернувся у 1916 році та працював адвокатом у Теребовлі, оскільки Чортківщина на той період залишалася під російською окупацією.

ВНЕСОК АНТИНА ГОРБАЧЕВСЬКОГО У РОЗБУДОВУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ПЕРІОД ЗУНР

Антін Горбачевський був учасником Національних зборів у Львові 18-19 жовтня 1918 року, на яких було

обрано Українську Національну Раду. Після проголошення ЗУНР адвокат був призначений повітовим комісаром Дрогобицького повіту. 4 січня 1919 року А. Горбачевський обраний до Виділу (президії) Української Національної Ради — парламенту ЗУНР. У її складі брав участь в ухваленні законодавства і розбудові західноукраїнської держави. У квітні 1919 року очолив новостворену Українську народно-трудову партію, редагував її видання — газету «Свобода». На чолі партії А. Горбачевський був до травня 1923 року.

Після зайняття Дрогобича поляками А. Горбачевський не залишив місто, але й польська влада не наважилася його арештувати. У липні 1919 року адвокат виїхав до Кам'янця-Подільського, де у той час перебував уряд ЗУНР. У вересні 1919 року Антін Горбачевський увійшов як заступник Голови та представник ЗУНР до складу Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Польщі та виїхав до Варшави для переговорів. Проте він не підтримав курс Голови Директорії УНР Симона Петлюри на союз із поляками ціною передачі Польщі території Східної Галичини. Тому незабаром А. Горбачевський вийшов зі складу місії.

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА ГОРБАЧЕВСЬКОГО У МІЖВОЄННУ ДОБУ

У 1921 році Антін Горбачевський разом з донькою Лідією повернувся до Чорткова і продовжив активну громадську та політичну діяльність, відновив адвокатську практику. Він обирався головою «Товариства допомоги українським інвалідам», членом наглядової ради «Повітового союзу кооператив» і кооперативу «Українська книгарня».

У липні 1925 року А. Горбачевський став одним із засновників Українського народно-демократично-

го об'єднання. До вересня 1939 року він перебував у складі його центрального органу — Народного комітету. Протягом 20 — 30-х років XX століття А. Горбачевський тричі обирався депутатом польського сейму у Варшаві. У 1935 році відкривав сесію Сейму як найстарший сенатор. Очолював Український парламентський клуб.

28 червня 1936 року в Чорткові відбулися урочистості з нагоди 80-річчя адвоката, громадського і політичного діяча Антіна Горбачевського, які стали помітною подією в житті української громади міста. Зі Львова прибули представники Союзу українських адвокатів, до керівництва якого він належав.

Наприкінці 1930-х років у Чорткові практикувало біля 30 адвокатів. Антін Горбачевський був одним з найавторитетніших діячів. Його учнями та послідовниками стали українські адвокати молодшого покоління: Милетій Видрак, Остап Юрчинський, Михайло Росляк, Іван Хичій та Володимир Електорович, який деякий час працював у адвокатській канцелярії А. Горбачевського.

Після окупації Західної України радянськими військами у вересні 1939 року, Антіна Горбачевського разом з донькою і зятем — Іваном-Романом Носиком викликали на допит до відділку НКВС. У січні 1940 року уночі влаштували обшук і погром у помешканні адвоката, під час якого він упав і зламав руку. Антіну Горбачевському з родиною вдалося виїхати з Чорткова. Два місяці він переховувався у Львові, у 1940 — 1941 роках проживав у Кракові. Останні роки життя провів у Чорткові, відновив роботу адвокатської канцелярії. Проте з наближенням фронту змушений був покинути рідний край назавжди. Застудившись у дорозі, Антін Горбачевський помер 25 квітня 1944 року у лікарні міста Сянок (нині на території Польщі). Похований на місцевому цвинтарі.